

Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS

Den 1 juli 2025 träder en ny socialtjänstlag och socialtjänstförordning i kraft. Det innebär att de lagrum som det hänvisas till i denna handbok inte stämmer överens med den nya lagen och förordningen.

Mycket av innehållet i handboken gäller dock fortfarande. Socialstyrelsen har gett ut ett meddelandeblad som beskriver vad som är nytt eller ändrat genom den nya socialtjänstlagen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2025-4-9526.pdf>

Vi arbetar med att revidera handböckerna med anledning av den nya lagen.

Det finns en jämförelsetabell som anger för varje paragraf i socialtjänstlagen (2001:453) vilken eller vilka bestämmelser i den föreslagna nya lagen som den helt eller delvis motsvaras av på sidan 1138 i proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till al-ternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN	978-91-7555-465-5
Artikelnummer	2018-6-12
Omslagfoto	Susanne Lindholm/Johnér Bildbyrå
Publicerad	www.socialstyrelsen.se , juni 2018

Förord

Verksamhet enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som lagen omfattar. Målet är att den enskilde får möjlighet att leva som andra. Det innebär bland annat att ha möjlighet att bo som andra – att ha ett eget hem med allt vad det innebär av trygghet och trivsel. En bostad som tillförsäkrar personer med omfattande funktionsnedsättningar goda levnadsvillkor är en av förutsättningarna för att nå lagstiftningens mål.

För att vägleda dem som tillämpar lagen har Socialstyrelsen gett ut föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2002:9) om bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS.

Syftet med handboken är att ge stöd i tillämpningen av insatsen. Den är i första hand riktad till den personal som arbetar inom de olika boendeformerna samt till handläggare och beslutsfattare i kommunerna. Innehållet är baserat på den lagstiftning som direkt eller indirekt rör insatsen, uttalanden i förarbeten, rättsfall, beslut från Justitieombudsmannen, JO, samt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd. Ett viktigt underlag i arbetet har också varit vanligt förekommande frågor som inkommit till Socialstyrelsen.

Detta är den tredje omarbetade versionen av handboken. Den första versionen kom ut år 2003 och den andra år 2007. Även om den paragraf som styr rätten till insatsen bostad med särskild service är densamma, har det skett många andra förändringar de senaste tio åren. Exempelvis har ansvaret för tillsyn och tillstånd ändrats och Sverige har förbundit sig att följa FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Denna upplaga av handboken är sammanställd av utredare Ylva Branting på avdelningen kunskapsstyrning för socialtjänsten och jurist Cecilia Molinder Berglund på rättsavdelningen.

Jenny Rehnman
Avdelningschef
Avdelningen för kunskapsstyrning för socialtjänsten

Innehåll

Förord	3
Läsanvisning.....	9
Handboken kan delas in i olika delar	9
Förklaring av begrepp	10
Avgränsning.....	11
Förkortningar.....	11
1. Funktionshinderspolitik och rättighetslagstiftning	12
Utveckling	12
Internationellt och nationellt arbete för lika rättigheter	14
Full delaktighet i samhällslivet	16
2. Grundläggande principer och viktiga utgångspunkter i LSS	19
Lagens mål – att leva som andra	19
Rättighetslagstiftning	19
Ingen inskränkning i andra rättigheter	20
Allmänna krav på insatser enligt LSS.....	21
Insatser enligt LSS är frivilliga	22
God kvalitet	23
3. Boendevalternativ enligt LSS	26
Bostadens betydelse	26
Bemanning	27
Liten grupp.....	27
Utformning	29
Annan särskilt anpassad bostad	33
När den enskilde har ordnat sitt boende själv.....	33
4. Omvårdnad.....	34
Vad är omvårdnad enligt LSS?	34
5. Hälsa för den boende	40
En del i omvårdnaden i boendet.....	40
Basal hygien	41
Läkemedelshantering.....	42
Delegering	43
Kommunens ansvar för hälso- och sjukvård.....	44
Tandvård för personer som ingår i LSS målgrupp	44
Habilitering och rehabilitering.....	45
6. Fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.....	47
Fritid och kultur – en del av insatsen bostad med särskild service.....	47

7. Andra LSS-insatser	49
Daglig verksamhet.....	49
Insatser för aktiviteter utanför boendet	49
8. Personal i bostad med särskild service.....	51
Personalens kompetens är viktig för kvaliteten i insatsen	51
Utbildning och erfarenhet utifrån uppgift	52
Föreståndaren behöver ha högskoleutbildning	53
Kunskaper hos personalen i bostaden.....	53
Yrkesintroduktion är viktig	54
9. Avgifter	55
Regler i LSS styr när avgifter får tas ut	55
Avgifter får tas ut för bostad, fritids-verksamhet och kulturella aktiviteter ..	55
Avgifterna får bara tas ut av personer med viss inkomst	56
Avgifterna ska vara skäliga	56
Avgifterna tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer.....	56
Beslutets laglighet kan prövas	57
10. Hyresrättsliga regler	58
Hyrans storlek bestäms i hyresavtalet.....	58
Uppsägning av hyresgäst	58
Andra personers möjlighet att komma in i bostaden	59
Samboförhållanden och äktenskap	60
Vem har ansvar för om bostaden är smutsig?	60
11. Handläggning av begäran om bostad med särskild service	62
Tillgänglighet ökar delaktighet i handläggningsprocessen.....	62
Insats på begäran av den enskilde.....	63
Utredning och bedömning av behov.....	64
Beslut som avslutar ärendet	67
Individuell plan ska erbjudas.....	68
Beslutet verkställs	69
Följa upp beslutad insats	70
12. Personkretstillhörighet.....	71
Lagens personkrets	71
13. Planering för framtida behov	77
Att tillgodose behov kräver planering	77
14. Ansvarsfördelning mellan kommunerna.....	79
Bosättningskommunens ansvar	79
Bostad i annan kommun med bibehållet ansvar - bara om det finns särskilda skäl	80
Möjlighet till förhandsbesked vid flytt	81

15. Den enskilde kan ha en ställföreträdare	83
Allmänna utgångspunkter.....	83
Ombud	84
God man och förvaltare	84
Andra former av ställföreträdarskap	85
16. Sekretess och tystnadsplikt	88
Vad innebär sekretess?	88
Huvudregeln i OSL	88
Vilka gäller sekretessen mot?	89
Samtycke	90
Tystnadsplikt i enskild verksamhet	91
17. Ej verkställda beslut och domar	92
Rapporteringsskyldighet.....	92
Särskild avgift	93
18. Tillsyn.....	96
Tillsyn innebär granskning.....	96
19. Krav på tillstånd för enskilda	98
Ansökan om tillstånd.....	98
IVO prövar ansökan.....	99
Möjlighet att överklaga tillståndsbeslut.....	100
Böter.....	100
Bilaga SOSFS 2002:9	101
Sakregister	105

Läsanvisning

Syftet med den här handboken är att ge stöd i tillämpningen av insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Handboken kompletterar Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2002:9) om bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Innehållet är baserat på den lagstiftning som direkt eller indirekt rör insatsen, uttalanden i förarbeten, rättsfall, beslut från JO, samt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd.

Handboken består av flera delar som kan läsas av olika målgrupper som handläggare, boendepersonal och chefer. Verksamheten inom kommunen kan organiseras på olika sätt. Ansvar för verksamheten inom LSS kan ligga på en eller flera olika nämnder. Det kan också vara en enskild verksamhet som utför insatsen. Därför riktar sig vissa av texterna i handboken till den som handlägger en ansökan om insatser enligt LSS. Andra texter riktar sig till den som ansvarar för utförandet av insatsen och ytterligare andra till de som ansvarar för planering av bostäder med särskild service generellt.

En god vård och omsorg bygger inte bara på juridik. Den som behöver samhällets insatser ska erbjudas stöd som bygger på bästa tillgängliga kunskap. Metoder som används ska vara till nytta och aldrig till skada för brukaren, det vill säga den enskilde. Handboken ger en del av den information som behövs för att arbeta med insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. För att få hela bilden behövs även andra handböcker, vägledningar och andra publikationer.

Handboken kan delas in i olika delar

Grundläggande principer i LSS

I den första delen av handboken, kapitel 1 och 2, ges en beskrivning av de grundläggande principer som ska präglade all verksamhet enligt LSS – inklusive insatsen bostad med särskild service för vuxna. Vidare beskrivs FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Här ges även en kort bakgrund till varför LSS är en rättighetslagstiftning. Syftet är att sätta in bestämmelserna om insatsen i ett sammanhang. Denna del kan alla som arbetar med funktionshinderfrågor ta del av.

Boendet i praktiken

Den andra delen av handboken, kapitel 3-10 beskriver vad som utmärker boendeformerna gruppboende och serviceboende. Den tar upp hur bostäderna kan vara utformade och vad begreppen omvårdnad, fritidsverksamheter och kulturella aktiviteter innebär. Här finns även avsnitt om andra former av stöd och insatser som den enskilde kan ha behov av, exempelvis ledsagarservice, hälso- och sjukvård och hjälpmedel. Vidare beskriver avsnittet vilken roll och kompetens personalen i boendet bör ha. I avsnittet beskrivs också när avgifter får tas ut och hyresrättsliga regler. Den här delen av handboken vänder

sig främst till den som förestår en bostad med särskild service och de som arbetar i verksamheten.

Handläggning och planering

Kapitel 11-14 tar upp handläggning, personkretsbedömning och planering för framtida behov av bostäder. De tar även upp ansvarsfördelning mellan kommunerna. Denna del riktar sig främst till handläggare och beslutsfattare i kommunen. Här redogörs översiktligt för några av de centrala bestämmelserna om handläggning av en ansökan om bostad med särskild service för vuxna enligt LSS och hur information kan föras över till utförare.

Företräddarskap och sekretess

I kapitel 15-16 finns information om ställföreträddarskap, sekretess och tystnadsplikt. Dessa kapitel riktar sig till både handläggare och personal inom boendet och redogör övergripande för vad som gäller när någon annan företräder den enskilde samt information om sekretessregler.

Ej verkställda beslut, tillsyn och tillstånd

Kapitel 17-19 tar upp frågor som berör Inspektionen för vård och omsorgs verksamhetsområde. Kapitel 17 tar upp vad som händer om kommunen dröjer för länge med att tillhandahålla insatser. Kapitel 18-19 tar upp frågor om tillsyn och tillstånd och riktar sig både till handläggare och till den som förestår verksamheten.

Förklaring av begrepp

Funktionsnedsättning och funktionshinder

Synen på funktionshinder har förändrats under de senaste decennierna. Förr fanns en snäv uppfattning om funktionshinder som ett medicinskt tillstånd hos individen där vård och behandling stod i fokus, men idag gäller ett miljörelaterat synsätt.

I den här handboken används begreppen funktionsnedsättning och funktionshinder med den betydelse som anges nedan.

- *Funktionsnedsättning* är en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller övergående natur.
- *Funktionshinder* är en begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen. Exempel på begränsningar är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i; arbetslivet, sociala relationer, fritids- och kulturaktiviteter, utbildning och demokratiska processer. Det handlar framförallt om bristande tillgänglighet i omgivningen.

Begreppen funktionsnedsättning och funktionshinder finns i Socialstyrelsens termbank. Terminologin ändras över tid. Därför förekommer ordet funktionshinder ibland i handboken när det egentligen är funktionsnedsättning som avses. Det kan t.ex. vara i samband med citat ur lagtext eller förarbeten till bestämmelserna i LSS. Även termen handikapp kan förekomma, oftast som synonym till funktionshinder eller som en beskrivning av politikområdet.

Avgränsning

Handboken tar upp bestämmelser som rör insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 LSS. Den tar inte upp de bestämmelser som gäller när ett beslut om bostad med särskild service har fattats enligt socialtjänstlagen (2001:453), SoL.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
FB	Föräldrabalken
FL	Förvaltningslagen
FN	Förenta nationerna
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen
HSLF-FS	Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JB	Jordabalken
JO	Justitieombudsmannen/Riksdagens ombudsmän
LSS	Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen
PBL	Plan- och bygglagen
Prop.	Proposition
PSL	Patientsäkerhetslagen
RBD	Rättsfall från Bostadsdomstolen
Ref.	Referat från Regeringsrätten/Högsta förvaltningsdomstolen
RF	Regeringsformen
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SoL	Socialtjänstlagen
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser

1. Funktionshinderspolitik och rättighetslagstiftning

Samhällets syn på personer med funktionsnedsättning har förändrats genom åren. Likaså hur samhället ska lösa, stödja eller bygga bort problem kopplat till funktionshinder. I detta kapitel beskriver vi socialpolitikens utveckling. Kapitlet berör även mänskliga rättigheter, icke-diskriminering och ett tillgängligt samhälle för alla.

Utveckling

Människor med funktionsnedsättning har historiskt sett ofta varit diskriminerade och utestängda från stora delar av samhället. Institutionstänkande och segregation har ibland syftat till att skydda personer med utvecklingsstörning eller fysiska och psykiska funktionsnedsättningar från övriga samhället och ibland tvärtom, att skydda samhället från personer med funktionsnedsättning¹. Detta är ett tänkande som står i stark kontrast till de målsättningar som dagens funktionshinderspolitik bygger på.

Under en stor del av 1900-talet var stora institutioner – mentalsjukhus, sanatorier, asyler, vanförestalter, vårdhem, epileptikerhem, särskilda skolor och arbetshem – ett kännetecknande drag i den svenska socialpolitiken. Personer med olika funktionsnedsättningar blev hänvisade till att bo på anstalter, vårdhem eller sjukhus. De placerades på dessa institutioner med stöd av delvis olika ideologier genom åren – ibland med motivet att skydda dem själva från ett oförstående och grymt samhälle och andra gånger för att skydda samhället. Placeringarna skedde oftast på frivillig väg, men även tvångsplaceringar på vårdhem eller specialsjukhus förekom. De stora institutionerna gav konsekvenser i form av institutionsskador och erfarenheterna visade så småningom att de inte var en bra miljö och institutionerna förbjöds. Att vi idag har mindre enheter och inte blandar olika målgrupper (till exempel barn och äldre) har alltså historiska förklaringar.

Institutionerna började avskaffas under 1960-talet till förmån för mindre och mer hemlika boendeformer. På 1970-talet kom ”boendeservice” vilket innebar att personer med stora funktionsnedsättningar fick möjlighet att ha ett eget hem. Tidigare hade institutioner eller att bo hos anhöriga varit de enda alternativen. En rad åtgärder vidtogs under 1970-talet för att ge möjligheter för människor med funktionsnedsättning att bo i en egen bostad. Hemtjänsten byggdes ut och hjälpmedelsförsörjningen förbättrades.²

År 1986, trädde lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl., omsorgslagen, i kraft som tillförsäkrade lagens mål-

¹ Se proposition 1999/2000:79 *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken* s.11.

² Se *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder*. Slutbetänkande av Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder (SOU 1999:21) s. 112.

grupp vissa angivna insatser speciellt anpassade till målgruppen, som exempelvis boende i gruppbostäder för vuxna. Vårdhemmen och specialistsjukhusen skulle succesivt avvecklas³.

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade trädde i kraft den 1 januari 1994⁴. LSS innehåller delvis samma insatser som omsorgslagen men med en utvidgad personkrets. Nu infördes också insatsen personlig assistans, vilket gav människor med omfattande funktionsnedsättningar nya möjligheter att bestämma över sina egna liv.

Ett steg i utvecklingen innebar att ansvaret för flertalet av insatserna fördes över från landstingen till kommunerna. Kommunaliseringen pågick under flera år och var fullt genomförd i landet från mitten av 1990-talet.

Den kommunala hemtjänsten har efterhand utvecklats till att även omfatta boendestöd för bland andra personer med funktionsnedsättning. Insatsen ges, precis som hemtjänst, i form av bistånd som stöd i den dagliga livsföringen enligt socialtjänstlagen, men begreppet förekommer inte i lagstiftningen. Boendestöd är riktat till särskilda målgrupper, bland annat personer med funktionsnedsättning, i eget boende. Boendestödet anpassas till den enskildes behov av och möjligheter att utveckla ett normalt vardagsliv.⁵ I praktiken är boendestödet en praktisk, pedagogisk och social insats för personer med funktionsnedsättning som syftar till att stärka förmågan att klara vardagen i bostaden och ute i samhället.

I dag är målet att människor med funktionsnedsättning ska ha möjlighet att leva och bo så likt andra människor som möjligt och kommunen har genom SoL och LSS fått ett ansvar för att planera och tillhandahålla bostäder till personer med funktionsnedsättning. Funktionshinderspolitiken utgår från Sveriges internationella åtaganden om mänskliga rättigheter och är en del i arbetet för ett mer jämlikt samhälle, där människors olika bakgrund eller förutsättningar inte ska avgöra möjligheten till delaktighet i samhället⁶.

Bostad som insats från kommunen

Bostad enligt socialtjänstlagen

Enligt 5 kap. 7 § SoL ska socialnämnden verka för att människor som av fysiska, psykiska eller andra skäl möter betydande svårigheter i sin livsföring får möjlighet att delta i samhällets gemenskap och att leva som andra. Socialnämnden ska medverka till att den enskilde får en meningsfull sysselsättning och får bo på ett sätt som är anpassat efter hans eller hennes behov av särskilt stöd. I paragrafen regleras också en skyldighet för kommunen att inrätta bostäder med särskild service.

SoL är en målinriktad ramlag som ger kommunerna stor frihet att utforma verksamheten med utgångspunkt från lokala förutsättningar och behov. Lagen förenar rättigheter för den enskilde med skyldigheter för kommunerna och anger övergripande mål och syften med det stöd som den enskilde har rätt till.

³ Se lagen (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m.fl.

⁴ Se lagen (1993:388) om införande av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁵ Se Socialstyrelsens termbank.

⁶ Se proposition 2016/17:188 *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken* s. 1.

Den enskildes rätt till bistånd regleras i 4 kap. 1 § SoL. Det innebär att insatsen bostad med särskild service enligt socialtjänstlagen är en rättighet för en enskild person som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt. Biståndet ska tillförsäkra den enskilde en skälig levnadsnivå. Insatserna erhålls efter en individuell behovsbedömning. En helhetsbedömning av den enskildes totala situation måste alltid göras. Rätten till bistånd enligt SoL handlar om att få ett behov tillgodosett, inte vilken insats den enskilde ska få. Det innebär att kommunen har möjlighet att föreslå en alternativ insats, till exempel hemtjänst i den egna bostaden, om den erbjudna insatsen tillgodoser behovet och den enskilde får en skälig levnadsnivå på detta sätt.

Bostad enligt LSS

Till skillnad från SoL anges i LSS konkret vilka insatser de personer som omfattas av LSS har rätt till om de behöver sådan hjälp i sin livsföring och om behovet inte tillgodoses på annat sätt⁷. En av de insatser som regleras i lagen är vuxnas rätt till bostad med särskild service eller annan särskilt anpassad bostad (9 § 9 LSS).

Vid bedömningen av om en enskild har behov av insatsen i sin livsföring måste jämförelser göras med den livsföring som kan anses normal för personer i samma ålder⁸. Genom insatsen ska den enskilde tillförsäkras goda levnadsvillkor⁹.

Den 1 oktober 2017 bodde 27 171 personer i bostad med särskild service för vuxna, vilket inkluderar gruppboende och serviceboende. Ett betydligt mindre antal personer, 661, bodde i annan särskilt anpassad bostad för vuxna enligt 9 § 9 LSS¹⁰. Den som vill följa statistikutvecklingen över åren kan ta del av Socialstyrelsen officiella statistik och lägesrapporter inom funktionshindersområdet.

Internationellt och nationellt arbete för lika rättigheter

Principen om alla människors lika värde kommer till uttryck både i internationella konventioner och i svensk lag.

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

År 2008 ratificerade Sverige FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Konventionen tillhör de centrala konventionerna om mänskliga rättigheter men skapar inte i sig några nya rättigheter utan har till syfte att undanröja

⁷ Se 7 och 9 §§ LSS.

⁸ Se proposition 1992/93:159 *Stöd och service till vissa funktionshindrade* s. 172.

⁹ Se 7 § LSS.

¹⁰ Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2017. Socialstyrelsen 2018

hinder för personer med funktionsnedsättning att åtnjuta sina mänskliga rättigheter¹¹.

Rättigheterna ska ses som en helhet och det går egentligen inte att bryta ut vissa som särskilt viktiga, men några av artiklarna har direkt bäring på arbetet i en bostad med särskild service och liknar de mål som finns i LSS.

Konventionen innehåller förutom förord, definitioner och procedurregler, allmänna principer som kan användas för att tolka innebörden i de olika rättighetsartiklarna.

Konventionens principer finns i artikel 3 och är:

- a) respekt för inneboende värde, individuellt självbestämmande, innefattande frihet att göra egna val samt enskilda personers oberoende,
- b) icke-diskriminering,
- c) fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället,
- d) respekt för olikheter och acceptering av personer med funktionsnedsättning som en del av den mänskliga mångfalden och mänskligheten,
- e) lika möjligheter,
- f) tillgänglighet,
- g) jämställdhet mellan kvinnor och män,
- h) respekt för den fortlöpande utvecklingen av förmågorna hos barn med funktionsnedsättning och respekt för funktionsnedsatta barns rätt att bevara sin identitet.

Artiklarna 18, 19 och 28 handlar bland annat om boende, bosättningsort och möjlighet att välja hur och med vem man vill bo samt tillgång till olika former av samhällsservice i samband med boendet.

Agenda 2030 för hållbar utveckling

Agenda 2030 är samlingsnamnet på de nya globala utvecklingsmål som beslutades av FN 2015. Målen i agendan handlar bland annat om att öka arbetet med att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla och att uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor.

Arbetet med insatsen bostad med särskild service har bäring på exempelvis följande mål i Agenda 2030:

Mål 3 är att säkerställa att alla kan leva ett hälsosamt liv och verka för alla människors välbefinnande i alla åldrar. Delmål 3.4 handlar om att genom förebyggande insatser och behandling minska det antal människor som dör i förtid av icke smittsamma sjukdomar med en tredjedel samt främja psykisk hälsa och välbefinnande.

Mål 10 är att minska ojämlikheten inom och mellan länder. Delmål 10.2 handlar om att möjliggöra och verka för att alla människor, oavsett ålder, kön, funktionsnedsättning, ras, etnicitet, ursprung, religion eller ekonomisk eller annan ställning, blir inkluderade i det sociala, ekonomiska och politiska livet.

Mål 11 är att städer och bosättningar ska vara inkluderande, säkra, motståndskraftiga och hållbara. Delmål 11.1 handlar om att säkerställa tillgång

¹¹ Se artikel 1 och regeringens proposition 2008/09:28 *Mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning* s. 6, 11 och 14.

för alla till fullgoda, säkra och ekonomiskt överkomliga bostäder och grundläggande tjänster.

Nationellt mål för funktionshinderspolitiken

Hösten 2017 infördes ett nytt nationellt mål och en ny inriktning för genomförandet av funktionshinderspolitiken i Sverige.

Det nya nationella målet för funktionshinderspolitiken är att, med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. Målet ska bidra till ökad jämställdhet och till att barnrättsperspektivet ska beaktas.¹²

Genomförandet av funktionshinderspolitiken ska inriktas mot de fyra områdena;

- principen om universell utformning
- befintliga brister i tillgängligheten
- individuella stöd och lösningar för individens självständighet
- att förebygga och motverka diskriminering

Syftet är att de tillsammans ska bidra till ett tillgängligt och jämlikt samhälle oavsett funktionsförmåga.¹³

Full delaktighet i samhällslivet

Att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning är alltså en del av det nationella målet för funktionshinderspolitiken. Det allmännas skyldighet att verka för att alla människor ska kunna uppnå delaktighet framgår av regeringsformen, RF, och full delaktighet i samhällslivet är ett övergripande mål för verksamheten enligt LSS.

Att det allmänna ska verka för att alla ska kunna uppnå delaktighet och jämlikhet i samhället och för att barns rätt tas till vara framgår av 1 kap. 2 § RF. Det allmänna ska, enligt samma bestämmelse, motverka diskriminering av människor på grund av bland annat funktionshinder. Fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället för personer med funktionsnedsättning hör till de allmänna principerna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning¹⁴. Det är centralt i all verksamhet för människor med funktionsnedsättningar.

Delaktighet hör till de övergripande målen för allt arbete med individuellt stöd och andra uppgifter med stöd av LSS. Enligt 5 § LSS ska verksamhet enligt lagen främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagens bestämmelser. Målet ska vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra. LSS tillkom före konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, men utgår från en värdegrund som överensstämmer med konventionens principer och artiklar. Syftet med stöd och service enligt LSS ligger nära det som anges i konventionen

¹² Se Socialutskottets betänkande 2017/18:SoU5 *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken* s. 16 f.

¹³ Prop. 2016/17:188 s. 26–30.

¹⁴ Se artikel 3 c.

om tillgången till sådant personligt stöd som är nödvändigt för att stödja boende och deltagande i samhället och för att förhindra isolering och avskildhet från samhället¹⁵.

Delaktighet avser också det dagliga arbetet med stöd och service enligt LSS i syfte att uppnå lagens övergripande mål. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges med stöd av lagen¹⁶.

Delaktighet handlar om engagemang i en livssituation. Ytterst kan bara den enskilde själv bedöma sin delaktighet, men samspelet mellan individ och miljö påverkar i hög grad den enskildes engagemang och upplevelse av delaktighet. Socialtjänsten har en betydande roll för att ge stöd för att möjliggöra och främja den enskildes engagemang i livssituationer.

Vägen till ett tillgängligt samhälle

Universell utformning innebär att samhället utformas med medvetenhet om den variation som återfinns i befolkningen och gör det möjligt för personer med funktionsnedsättning att verka i vardagen på samma villkor som människor utan funktionsnedsättning¹⁷.

Begreppet tillgänglighet har en vid innebörd som regleras i olika lagstiftningar. Det handlar bland annat om att byggnader ska vara tillgängliga och användbara för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga¹⁸. Att tänka på och planera för tillgänglighet i dessa avseenden är också en viktig fråga för såväl de kommunala som landstingskommunala verksamheterna, liksom för samhället i stort. Samhällsplanering handlar om att skapa god fysisk tillgänglighet i bostadsområden, på allmänna platser och i lokaler samt till allmänna kommunikationer. När samhället planeras utifrån att det ska vara socialt hållbart, måste planeringen ske mot bakgrund av att människor är olika i ålder, funktionsförmåga, kön och så vidare¹⁹.

En person med en funktionsnedsättning kan möta hinder i vardagen, t.ex. fysiska hinder i idrottshallen, skolan och trafiken. Svårigheterna beror oftast på bristande tillgänglighet i omgivningen och då uppstår funktionshinder. Tillgänglighet handlar inte bara om trottoarer, ramper och teknisk anpassning av webben. Även lättläst och begriplig information är aspekter på tillgänglighet. Det kan vara att skapa tillgång till anpassad information i olika medier och om att ge möjlighet till delaktighet i olika samhälleliga sammanhang. Generella insatser kan vara att påverka människors attityder till och bemötande av personer som upplever funktionshinder.

En utveckling av den generella tillgängligheten stärker enskildas självständighet och möjligheter till inflytande och kan därmed innebära att behovet av individuella insatser till viss del minskar. Samtidigt som vi satsar på att göra samhället tillgängligt för alla behöver dock många människor också individuella stöd för att kunna bli delaktiga. Stöden behöver i sin tur vara tillgängliga

¹⁵ Se artikel 19 b.

¹⁶ Se 6 § LSS.

¹⁷ Se 2017/18:SoU5 s. 12.

¹⁸ Se 8 kap. 1 §. plan- och bygglagen (2010:900).

¹⁹ *En funktionshinderspolitik för ett jämlikt och hållbart samhälle*. MFD:s förslag på struktur för genomförande, uppföljning och inriktning inom funktionshindersområdet, Sundbyberg: Myndigheten för delaktighet 2016

för de personer som behöver dem, när de behöver dem. I LSS handlar tillgänglighet därför också om tillgång till insatser.

Motverka diskriminering och främja lika rättigheter

Principen om icke-diskriminering är central i såväl FN:s konventioner om mänskliga rättigheter som i svensk lagstiftning och den nationella politiken.

Diskrimineringslagen (2008:567) har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder²⁰.

Lagen förbjuder diskriminering i olika sammanhang. I 2 kap. 13 § diskrimineringslagen finns bestämmelser om förbud mot diskriminering i fråga om bland annat hälso- och sjukvård och verksamhet inom socialtjänsten. Med verksamhet inom socialtjänsten avses bland annat verksamhet enligt socialtjänstlagen och verksamhet enligt lagstiftningen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Med verksamhet förstås inte enbart handläggning av ett ärende utan även rent faktisk verksamhet, som t.ex. handlingar och uppgifter i övrigt som gäller uppsökande verksamhet, social hemhjälp, vård och behandling vid behandlingshem, servicehus och annan social service som lämnas av socialnämnden. Även tillsyn, uppföljning, utvärdering, kvalitetssäkering och administration av sådan verksamhet omfattas.²¹

Vad som avses med diskriminering framgår av 1 kap. 4 § diskrimineringslagen och omfattar direkt diskriminering, indirekt diskriminering, bristande tillgänglighet, trakasserier, sexuella trakasserier och instruktioner att diskriminera.

Bristande tillgänglighet innebär i diskrimineringslagen att en person med funktionsnedsättning missgynnas genom att en verksamhet inte genomför åtgärder som är skäligen för att personen ska komma i en jämförbar situation med personer utan denna funktionsnedsättning. Skäliga åtgärder utgår från krav på tillgänglighet i lag och annan författning. Hänsyn tas även till de ekonomiska och praktiska förutsättningarna, varaktigheten och omfattningen av förhållandet eller kontakten mellan verksamhetsutövaren och den enskilde, samt andra omständigheter av betydelse.²²

²⁰ Se 1 kap. 1 § diskrimineringslagen.

²¹ Se proposition 2007/08:95 *Ett starkare skydd mot diskriminering* s. 523 och proposition 2011/12:159 *Ett utvidgat skydd mot åldersdiskriminering* s. 51.

²² Se 1 kap. 4 § 3 diskrimineringslagen.

2. Grundläggande principer och viktiga utgångspunkter i LSS

För både handläggare, som möter personer som söker insatsen bostad med särskild service, och personal som arbetar med att utföra insatsen, är det enklare att veta hur man ska agera om man känner till syftet och målen med LSS. I det här kapitlet finns det information om de grundläggande principerna, utgångspunkterna och målsättningen med LSS som styr insatsen och därmed verksamheten.

Lagens mål – att leva som andra

LSS är avsedd att tillförsäkra personer med omfattande funktionshinder en god service och ett gott stöd, oavsett var i landet de bor²³.

Det övergripande målet för verksamheten enligt LSS är att den enskilde får möjlighet att leva som andra. Verksamheten ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen.²⁴ Den enskilde ska kunna skapa sig ett värdigt liv, så likt andra människors liv som möjligt och i gemenskap med andra²⁵.

I förarbetena till LSS framgår att verksamhetens mål avser att ge uttryck för de bärande principerna i svensk funktionshinderspolitik, dvs. tillgänglighet, inflytande, delaktighet, självbestämmande, helhetssyn och kontinuitet²⁶.

Hur aktiv man önskar vara varierar mellan olika personer, men också under olika skeden i livet för en och samma person. Det är den enskilde som ska ha inflytande över graden av delaktighet. Personer med funktionshinder har givetvis samma medborgerliga rättigheter och skyldigheter som andra och måste ges förutsättningar att ta del av och fullgöra dessa.

Rättighetslagstiftning

LSS är en rättighetslag²⁷. Lagen innehåller bestämmelser om tio olika insatser, där bostad med särskild service för vuxna är en²⁸. Rätten till insatserna avgörs utifrån i lagen angivna förutsättningar²⁹. Om den enskilde får avslag på ansökan om insats kan han eller hon överklaga myndighetens beslut³⁰.

Lagen är tänkt att garantera att viss verksamhet förekommer i hela landet och att verksamheten håller en viss standard.

LSS innehåller både rättigheter för enskilda och skyldigheter för huvudmännen.

²³ Se prop. 1992/93:159 s. 49.

²⁴ Se 5 § LSS.

²⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 50.

²⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 171.

²⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 45 f.

²⁸ Se 9 § LSS.

²⁹ Se 7 § LSS.

³⁰ Se 27 § LSS.

Vilka kriterier som ska vara uppfyllda för rätt till insatser anges i 7 § LSS. Rätten till insatser gäller om den enskilde omfattas av lagens personkrets och behöver sådan hjälp i sin livsföring om behovet inte tillgodoses på annat sätt. För att en viss insats enligt 9 § LSS ska kunna nekas den enskilde på grund av att behovet tillgodoses på annat sätt, ska behovet också faktiskt tillgodoses på annat sätt. Det räcker alltså inte att behovet kan tillgodoses på annat sätt, vilket är en skillnad gentemot socialtjänstlagen. Även om behovet i viss mån tillgodoses på annat sätt kan den enskilde ha rätt till kompletterande insatser enligt LSS.³¹

Ingen inskränkning i andra rättigheter

Att en person får insatser enligt LSS innebär ingen inskränkning i de rättigheter som den enskilde kan ha enligt någon annan lag³². I förarbetena uttrycks att LSS är avsedd att vara ett komplement till andra lagar. Därmed menas att lagen ger de personer som ingår i lagens personkrets rätt till särskilda insatser som betingas av deras speciella behov utan att inskränka de rättigheter som kan gälla enligt mera generellt verkande lagar, framför allt socialtjänstlagen. I förarbetena framhålls också att en framställan om stöd eller service av en person som tillhör lagens personkrets i första hand bör prövas enligt LSS om det gäller en insats som regleras i lagen, eftersom det i allmänhet får antas vara till fördel för den enskilde. I andra hand kan framställan prövas enligt socialtjänstlagen. Vidare påpekas att det, när en prövning av behovet av insatser enligt LSS görs, ofta är nödvändigt att samtidigt pröva om det även behövs insatser enligt socialtjänstlagen.³³

I ett avgörande från 1991, som rörde den nu upphävda omsorgslagen, fann Högsta förvaltningsdomstolen, HFD, att bistånd enligt socialtjänstlagen inte kunde vägras en person med hänvisning till att denne inte ville ha en insats som reglerades i omsorgslagen³⁴. HFD har därefter i två avgöranden berört frågan vad bestämmelsen i 4 § LSS innebär och hur den ska tolkas. I ett avgörande från 2013 fann HFD att en ansökan om bistånd enligt SoL inte kunde avslås på den grunden att behovet skulle kunna tillgodoses genom insatser enligt LSS, när den enskilde hade avböjt en prövning av sin rätt till sådana insatser³⁵. I ett avgörande från 2016 har HFD utvecklat vad 4 § LSS innebär. Även här var frågan om den enskilde hade rätt till bistånd enligt SoL. Den enskilde var i detta fall redan beviljad assistansersättning för hjälpbehov under dagtid och hade ansökt om bistånd enligt SoL i form av hemtjänstinsatser i samband med sänggående på kvällen. HFD fann här att 4 § inte innebär att den enskilde hade rätt att, vid sidan av den beviljade assistansersättningen, även få hjälp med sina behov genom det sökta biståndet enligt SoL. De behov som ansökan om bistånd avsåg kunde sökanden istället få tillgodosedda genom en utökning av assistansersättningen. HFD pekade på att förhållandena här var annorlunda än i de tidigare avgörandena (RÅ 1991 ref. 25 och HFD 2013 ref. 45). Utmärkande för de tidigare rättsfallen var, menade

³¹ Se prop. 1992/93:159 s. 172.

³² Se 4 § LSS.

³³ Se prop. 1992/93:159 s. 170 f.

³⁴ Se RÅ 1991 ref. 25.

³⁵ Se HFD 2013 ref. 45.

HFD, att det bistånd som de enskilda ansökt om var av en annan karaktär än de insatser som de kunde få enligt omsorgslagen respektive LSS samt att de enskilda helt hade avböjt en prövning av sin rätt till insatser enligt dessa lagar. I det nu förevarande fallet var det bistånd enligt SoL som den enskilde ansökt om av samma karaktär som den insats som hon sedan tidigare hade beviljats assistansersättning för. Hon hade inte heller avböjt en prövning av sin rätt till assistansersättning utan hade endast avböjt en sådan prövning avseende en viss del av dygnet.³⁶

Allmänna krav på insatser enligt LSS

De allmänna krav som ställs på insatserna enligt LSS anges i 7 § andra stycket LSS. Den enskilde ska genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Insatserna ska vara varaktiga och samordnade. De ska anpassas till mottagarens individuella behov samt utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem och stärker deras förmåga att leva ett självständigt liv.³⁷ I förarbetena till LSS framgår att goda levnadsvillkor är den kvalitetsnivå som ställs på alla insatser enligt LSS. Där uttrycks också att insatserna ska utformas så att de ökar den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv. Insatserna får inte ges formen av ett beskyddande omhändertagande där den enskilde själv spelar en passiv roll. Det bör eftersträvas att den enskilde själv tar aktiv del i beslut om olika insatser.³⁸

Helhetssyn och kontinuitet

LSS ställer alltså krav på att insatserna ska vara varaktiga och samordnade. I förarbetena till lagen uttalas att den enskilde måste kunna lita på att insatser ges så länge behov föreligger. Kontinuiteten ska garanteras. Insatserna ska vidare vara samordnade, dvs. inte ses isolerade från varandra.³⁹

Kontinuiteten bidrar till att göra tillvaron mer överblickbar för den enskilde. I en snävare bemärkelse handlar det om att stödet inte ska upphöra eller förändras om inte den enskilde själv deltagit i ett sådant beslut. I ett längre perspektiv handlar det om att den enskilde ska våga planera för en framtid.

Avgörande för ett gott stöd är att insatserna ges utifrån varje enskild persons behov och önskemål. I begreppet helhetssyn ingår bl.a. att stödet planeras och ges med utgångspunkt i att den enskildes hela tillvaro ska fungera.⁴⁰

I ett beslut från 2002 har JO uttalat sig om när tidsbegränsning av begärd insats enligt LSS kan vara olämplig. JO menade här att det kan vara lämpligt att tidsbegränsa ett beslut när det gäller sådana insatser där det kan förutses att den enskildes behov av insatsen varierar över tiden, t.ex. insatser i form av ledsagarservice, biträde av en kontaktperson eller avlösarservice. I andra fall kan det vara mindre befogat med en tidsbegränsning. Som ett sådant exempel nämner JO ett beslut om särskilt anpassad bostad för en vuxen person

³⁶ Se HFD 2016 ref. 56.

³⁷ Se 7 § andra stycket LSS.

³⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 172 f.

³⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 172.

⁴⁰ Se *Handikapp, välfärd, rättvisa*. Betänkande av 1989 års Handikapputredning (SOU 1991:46) s. 135.

för vilken det inte kan förutses någon förändring av behovet inom överskådlig tid.⁴¹

Tillgänglighet - tillgång och användbarhet

Insatserna enligt LSS ska utformas så att de är lätt tillgängliga för de personer som behöver dem⁴². I förarbetena till LSS uttrycks det så att insatserna ska utformas enligt närhetsprincipen⁴³.

Tillgänglighet i 7 § LSS handlar om att insatserna är lätta att nå för den som behöver insatserna, när personen behöver dem. Kravet på tillgänglighet uttrycks på ett tydligt sätt i förarbetena avseende insatsen korttidsvistelse utanför det egna hemmet (9 § 6 LSS). Denna insats ska kunna erbjudas både som en regelbunden insats och som en lösning i akuta situationer. Den bör vara tillgänglig under såväl dagtid som under kvällar, nätter och helger.⁴⁴

Närhetsprincipen är en central utgångspunkt i det kommunala planeringsarbetet. För att insatserna ska kunna vara tillgängliga krävs därför att kommunen enligt 15 § 1 LSS fortlöpande följer upp vilka som omfattas av lagen och vilka deras behov av stöd och service är.

Tillgänglighet handlar också om den form av anpassning som att alla människor, oberoende av stöd- och vårdbehov, har rätt till, t.ex. en bostad med god tillgänglighet och god standard i en miljö som ger förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhällslivet⁴⁵. Se mer om tillgänglighet i kapitel 1.

Insatser enligt LSS är frivilliga

LSS bygger på frivillighet, och förutsätter med andra ord samtycke från den enskilde. Detta innebär att man inom en bostad med särskild service i regel inte kan vidta åtgärder mot den enskildes vilja. LSS innehåller inte heller några bestämmelser som tillåter användning av tvångs- och begränsningsåtgärder.

Både LSS och SoL förutsätter alltså att den enskilde är villig att ta emot en insats och har förmåga att själv ta initiativ, vara delaktig eller på annat sätt utöva sitt självbestämmande.

Insatser på egen begäran

Insatser enligt LSS ska ges den enskilde endast om han eller hon begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, förmyndare, förvaltare eller framtidsfullmaktshavare begära insatser för honom eller henne.⁴⁶ Bestämmelsen kan ses som ett påpekande om att alla insatser enligt LSS är frivilliga och att det i lagen inte finns några som helst inslag av tvång⁴⁷.

⁴¹ Se JO 2003/04 s. 324. Se även JO:s beslut den 2 oktober 2017 dnr 589-2016 angående s.k. omprövningsförbehåll.

⁴² Se 7 § andra stycket LSS.

⁴³ Se prop. 1992/93: 159 s. 172.

⁴⁴ Se prop. 1992/93:159 s. 78.

⁴⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 84.

⁴⁶ 8 § första stycket LSS.

⁴⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 173.

Det innebär inte att kommunen passivt ska invänta att någon begär en insats. Till kommunens uppgifter hör att fortlöpande följa upp vilka som omfattas av lagen, vilka deras behov av stöd och service är och verka för att de får sina behov tillgodosedda. Kommunen ska också informera om målen för verksamheten.⁴⁸

Möjligt att överklaga beslut om insats

Ett beslut om insatser för en enskild enligt 9 § LSS får överklagas till allmän förvaltningsdomstol⁴⁹. Eftersom beslutet överklagas genom förvaltningsbesvär kan domstolen pröva både lagligheten och lämpligheten i beslutet och fatta ett annat beslut istället.

God kvalitet

Av 6 § LSS framgår att verksamheten enligt LSS ska vara av god kvalitet och bedrivas i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter. Verksamheten ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras. I verksamheten ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges.⁵⁰

Självbestämmanderätt, inflytande och integritet

Verksamheten enligt LSS ska alltså vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Bestämmelsen markerar respekten för individens egna önsknings och behov och att stöd ska ges och utformas i samverkan med den berörde⁵¹.

Den enskildes integritet måste respekteras i alla situationer och vid alla tillfällen, oberoende av den enskildes förmåga och hjälpbehov. Det innebär ett erkännande av personens rätt att själv välja värderingar och utifrån dessa leva sitt liv.

Att ha inflytande kan exempelvis innebära att kunna påverka beslut på olika nivåer. Att ha inflytande över sitt liv och sin vardag är viktigt för både självkänslan och upplevelsen av den personliga integriteten. För personer med omfattande funktionshinder, som dagligen är mycket eller helt beroende av andras stödinsatser, är det särskilt viktigt att inflytande och självbestämmande garanteras. Deras möjligheter till inflytande blir till stor del beroende av omgivningens förmåga att skapa förutsättningar. Omgivningen behöver därför göra sitt bästa för att förstå och respektera den enskildes vilja i alla situationer. Därför behöver det alltid finnas en medvetenhet i verksamheten om att ju mer en person är beroende av andras stöd och hjälp, desto större kan risken för integritetsintrång vara.

⁴⁸ Se 15 § 1-3 LSS.

⁴⁹ Se 27 § LSS.

⁵⁰ Se 6 § LSS.

⁵¹ Se prop. 1992/93:159 s. 171.

Planering av insatsen viktig för delaktighet och inflytande

Verksamheten enligt LSS ska främja full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen⁵². I praktiken kan tillgången till insatser i sig vara avgörande för den enskildes möjlighet till delaktighet. Men även hur insatserna utformas kan vara avgörande för hur personen blir delaktig.

Den enskildes delaktighet kan ske på olika sätt och i olika former. För bästa möjliga inflytande behöver förutsättningarna för deltagandet och inflytandet anpassas till den enskilde. En del personer kan delta i planeringsmöten, medan andra kan framföra sina önskemål och synpunkter via en kontaktperson i personalgruppen, eller via en företrädare eller stödperson. Några kan behöva använda kommunikationsstöd för att kommunicera.⁵³ Hur en insats ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos utföraren med hänsyn tagen till den enskildes självbestämmanderätt och integritet⁵⁴. Individens behov ska vara delaktig i alla led från beslut, beskrivning av uppdrag till genomförande och uppföljning.

Ledningssystem för kvalitet

Hur kvalitetsarbetet ska bedrivas anges i Socialstyrelsen föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

Med begreppet kvalitet avses i föreskriften bland annat att en verksamhet uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter om hälso- och sjukvård, socialtjänst och stöd och service till vissa funktionshindrade och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter⁵⁵. Det innebär att den som bedriver exempelvis en gruppboende enligt LSS måste börja arbetet med att klargöra vilka krav och mål som finns i lagstiftning och föreskrifter som gäller för verksamheten. Därefter görs en bedömning av vilka processer och rutiner som verksamheten behöver för att utveckla och säkra verksamhetens kvalitet. Att ledningssystemet fungerar över tid säkerställs genom egenkontroll och utredning av avvikelser.

Läs mer i Socialstyrelsens handbok *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*.

Lex Sarah

Enligt 24 a § LSS ska var och en som fullgör uppgifter enligt LSS medverka till att den verksamhet som bedrivs och de insatser som genomförs är av god kvalitet. Skyldigheten att medverka till att insatser är av god kvalitet gäller både i offentlig och i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet enligt LSS⁵⁶.

⁵² Se 5 § LSS.

⁵³ *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner – kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning*, Socialstyrelsen 2014.

⁵⁴ Se AR till 6 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

⁵⁵ Se 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

⁵⁶ Se proposition 2009/10:131 *Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar* s. 53.

Bestämmelsen är en av de så kallade lex Sarah-bestämmelserna i 24 a-f §§ LSS, som är en del av det systematiska kvalitetsarbetet som ska bedrivas inom alla verksamheter enligt 6 § LSS.

Syftet med lex Sarah-bestämmelserna är att verksamheten ska utvecklas och att missförhållanden ska rättas till. Det är viktigt att komma till rätta med brister i verksamheten och förhindra att liknande missförhållanden uppkommer igen.⁵⁷ Syftet är vidare att bidra till att den enskilde får insatser av god kvalitet och att skydda den enskilde från missförhållanden⁵⁸.

Enligt bestämmelserna om lex Sarah ska

- den som fullgör uppgifter i verksamhet enligt LSS (anställda med flera) genast rapportera missförhållanden eller påtagliga risker för missförhållanden till den som bedriver verksamheten (om det är fråga om en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet), och i övrigt till berörd nämnd som avses i 22 §⁵⁹
- missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet dokumenteras, utredas och avhjälps eller undanröjas utan dröjsmål⁶⁰
- missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet snarast anmälas till Inspektionen för vård och omsorg, IVO, om missförhållandet eller den påtagliga risken för missförhållandet är allvarigt⁶¹
- den som ska ta emot rapporter informera de som omfattas av rapporteringsskyldigheten om denna skyldighet⁶²

Läs mer i Socialstyrelsens handbok *Lex Sarah – Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah*.

Andra aspekter av god kvalitet

Det finns även vissa allmänt vedertagna kriterier för god kvalitet som behöver beaktas. Att verksamheten drivs i enlighet med grundläggande etiska riktlinjer, såsom respekt för alla människors lika värde är ett sådant exempel. Andra faktorer som ger förutsättningar för en god kvalitet är bland annat väl fungerande arbetsledning och ett genomtänkt arbetssätt.⁶³

Kvalitet är också att arbeta enligt evidensbaserad praktik. Det vill säga att insatser och verksamhet utgår från bästa tillgängliga kunskap, som hämtas från forskning, från den enskilde och från praktiken. Ambitionen är att varje individ ska få den insats som är mest lämpad för just honom eller henne. I en evidensbaserad praktik ingår också att kontinuerligt följa upp arbetet, både på individ- och verksamhetsnivå med syftet att hela tiden förbättra och utveckla arbetet.⁶⁴

⁵⁷ Se prop. 2009/10:131 s. 32.

⁵⁸ Se prop. 2009/10:131 s. 25.

⁵⁹ Se 24 b § LSS.

⁶⁰ Se 24 e § LSS.

⁶¹ Se 24 f § LSS.

⁶² Se 24 c § LSS.

⁶³ Se proposition 2004/05:39 *Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)*, m.m., s. 25.

⁶⁴ *Att skapa en grund för evidensbaserad praktik – en guide för ledningen i vård och omsorg*, Socialstyrelsen 2012 samt *Att leda en evidensbaserad praktik – en guide för chefer i socialtjänsten*, Socialstyrelsen 2012

3. Boendevalternativ enligt LSS

Insatsen bostad med särskild service enligt LSS kan utformas som en grupp-bostad eller servicebostad. De skiljer sig i viss mån åt i fråga om hur många som bor i bostaden och hur den är utformad. I det här kapitlet finns bland annat information om bemanning, gruppstorlek och fysisk utformning av bostäder med särskild service. Här finns också information om annan särskilt anpassad bostad, en boendeform som saknar fast bemanning.

Bostadens betydelse

Det är i bostaden man normalt tillgodoser sina mest elementära behov och bostaden är för de flesta människor tillsammans med arbetet den plattform från vilken man skapar relationer med andra människor och deltar i samhällslivet. Många personer med omfattande funktionshinder tillbringar en stor del av sin dag i det egna hemmet. Därför är bostaden många gånger ännu mer betydelsefull för personer med funktionsnedsättning än för den som inte har funktionsnedsättning.⁶⁵

En bostad enligt 9 § 9 LSS kan vara utformad på olika sätt. I förarbetena kan tre huvudformer urskiljas⁶⁶

- gruppboestad
- serviceboestad och
- annan särskilt anpassad bostad

Gruppboestad och serviceboestad är att betrakta som bostäder med särskild service. Där ingår fast bemanning, vilket däremot inte gäller boendeformen annan särskilt anpassad bostad⁶⁷. I en bostad med särskild service ingår också omvårdnad⁶⁸. För samtliga boendeformer gäller att de är den enskildes hem och att de inte har en institutionell prägel. Insatsen tillkom för att tillförsäkra personer med omfattande funktionshinder tillgång till en lämplig och individuellt anpassad bostad med service⁶⁹.

Verksamheten enligt LSS ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen. Målet ska vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.⁷⁰ Därför är det också viktigt att bostaden inrättas i en miljö som ger de boende förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhällslivet.⁷¹

⁶⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 83.

⁶⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 179 f.

⁶⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 180.

⁶⁸ Se 9 e § LSS.

⁶⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 85.

⁷⁰ Se 5 § LSS.

⁷¹ Jfr prop. 1992/93:159 s. 84.

Bemannning

I både gruppboendestaden och serviceboendestaden ska det finnas fast bemanning. I förarbetena till LSS framgår att gruppboendestaden är tänkt att vara ett bostadsalternativ för personer som har ett så omfattande tillsyns- och omvårdnadsbehov att mer eller mindre kontinuerlig närvaro av personal är nödvändig. I gruppboendestaden ska det finnas erforderlig fast kollektiv bemanning som i huvudsak ska täcka de boendes hela stödbehov. Syftet med gruppboendet är att vuxna personer med funktionsnedsättning som inte klarar eget boende eller boende i serviceboendestad ändå ska ha möjlighet att flytta hemifrån och skapa sig ett eget hem.⁷²

I förarbetena till LSS framgår att med serviceboendestaden avses en bostadsform med visst fast basstöd genom anställd personal för boendet där omfattande service och vård kan ges dygnet runt⁷³.

Liten grupp

I en gruppboendestad bör i regel endast tre till fem personer bo. Ytterligare någon boende bör kunna accepteras men endast under förutsättning att samtliga personer som bor i gruppboendestaden tillförsäkras goda levnadsvillkor.⁷⁴

I förarbetena till LSS framhålls att antalet boende i en gruppboendestad bör vara litet. För vissa personer med omfattande funktionshinder är det särskilt viktigt att antalet kontakter i den närmaste miljön är begränsat.⁷⁵

Ett positivt socialt samspel med andra är nödvändigt för ett gott liv i en gruppboendestad. För att stärka och utveckla samspelet i gruppboendestaden krävs att gruppen som delar gemensamma utrymmen inte är för stor. Den bör inte vara större än att den enskilde kan få en social roll i gruppen, knyta vänskapsband och kunna förstå och förutsäga de andras reaktioner.⁷⁶

För den som har svårt att kommunicera kan den lilla gruppen underlätta för personen att göra sig förstådd och också att förstå och tolka andra. Kommunikationen kan försvåras av att man är ”en i mängden”. Det sker till exempel när en person befinner sig i en stor grupp där det kan vara fler som pratar på en gång. Det bästa är vanligen att vara två till tre personer som kommunicerar.⁷⁷

Ytterligare en anledning till att antalet boende i en gruppboendestad inte bör vara för stort, är att den personal som svarar för stöd, service och omvårdnad räknas in i antalet sociala kontakter för den enskilde.

⁷² Se prop. 1992/93:159 s. 86 och 180

⁷³ Se prop. 1992/93:159 s. 180.

⁷⁴ SOSFS 2002:9 AR

⁷⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 180.

⁷⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 87.

⁷⁷ Heister Trygg, B. *Kommunikativ omvårdnad. Om alternativ och kompletterande kommunikation för personer med demens, förvärvat hjärnskada och grav utvecklingsstörning*, Vällingby: Hjälpmedelsinstitutet 2008

Även gruppens sammansättning har stor betydelse för möjligheten att ge innehåll och skapa förutsättningar för en betydelsefull gemenskap för de boende⁷⁸. Så långt det är möjligt bör huvudmannen beakta de boendes önskemål och synpunkter när det gäller sammansättningen av den grupp som ska bo i gruppboenden⁷⁹.

HFD fann i ett avgörande år 2000 att ett bolags tillstånd att bedriva enskild verksamhet med gruppboende kunde utökas från att omfatta fem boende till att omfatta sex boende. Utslagsgivande i det enskilda fallet bör, menade HFD, främst bli vilken samlad bild som utredningen ger av förutsättningarna för att goda levnadsvillkor i den mening LSS åsyftar tillförsäkras de som ska bo i den aktuella gruppboenden.⁸⁰

Antalet boende i en serviceboende bör vara så begränsat att serviceboendet integreras i bostadsområdet och en institutionell boendemiljö undviks⁸¹.

Vad säger forskningen om gruppstorlekar?

Frågan om vilken betydelse det har hur många personer som ingår i en grupp har studeras inom flera områden. Vetenskaplig litteratur inom sociologi, organisationspsykologi och didaktik visar att de flesta människor tycks föredra att leva, arbeta och leka i mindre grupper jämfört med stora grupper⁸².

Ju färre personer som bildar en grupp, desto större är möjligheterna att lära känna varandra och förutsäga de andras reaktioner i kommunikationen. Är det många i samma grupp bildas "subgrupper" eller kottier där fler riskerar lämnas utanför.⁸³

Vetenskapliga resultat kring grupper är ofta överförbara på upplevelsen hos personer med funktionsnedsättningar. Det finns även forskning som studerat just storleken på boenden för personer med utvecklingsstörning där man jämfört små och stora grupper.

De gamla institutionerna och vårdhemmen kunde ha avdelningar för upp till 30 personer. Där kunde forskare laborera med olika gruppstorlekar och mäta effekter på olika sätt och utifrån olika variabler.

Under 60-talet kom en förändrad syn på institutionernas roll. De organiserades om så att personer med utvecklingsstörning kunde få leva i små familjeliknande grupper och små grupper definierades då som ca 6-10 personer. Allteftersom erfarenheterna gav nya kunskaper om hur stor betydelse personliga relationer har för personer med utvecklingsstörrings välbefinnande och möjlighet till utveckling skapades ännu mindre grupper.⁸⁴

Gunnar Kylén, professor i pedagogik och doktor i psykologi, studerade de psykologiska effekterna av institutionsboende i slutet av 1970-talet.⁸⁵ Hans studier användes i de förarbeten som föregick reglerna om att avveckla institutionsboenden.⁸⁶

⁷⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 180.

⁷⁹ SOSFS 2002:9 AR

⁸⁰ Se RÅ 2000 ref. 42, som dock avgjordes innan SOSFS 2002:9 trädde i kraft.

⁸¹ SOSFS 2002:9 AR

⁸² Conroy, JW. *Size, Quality, and Cost of Residential Settings: Policy Analysis of Literature and Large Data Sets*: The Center for Outcome Analysis, Havertown, PA 2010

⁸³ Grunewald, K. *Från idiot till medborgare: de utvecklingsstörras historia*. Stockholm: Gothia; 2009.

⁸⁴ Brusén, P *Den lilla gruppens princip*. Artikel från tidningen Intra 4/2000.

⁸⁵ Kylén G. *Institutionsboendets psykologiska effekter på utvecklingsstörra*. Stiftelsen ALA: Stockholm; 1985. (första upplagan 1978)

⁸⁶ Se *Omsorger om vissa handikappade*. Betänkande från Omsorgskommittén (SOU 1981:26).

Kylén gjorde en forskningssammanställning *Institutionsboendets psykologiska effekter på utvecklingsstörda* där många forskningsresultat från flera år finns sammanställda. Resultat gällande perception, motorik, allmänbegåvning, språk, självbild och självkänsla presenterades. Bland annat togs studier upp där forskare räknade antalet ord som barn använde i olika grupper⁸⁷. I andra studier iaktogs leenden och forskarna kom fram till att barn på institution log 50 procent mindre än barn i familj⁸⁸. De såg även att personer med Downs syndrom på institution hade sämre gång än den kontrollgrupp som var hemmaboende.⁸⁹

Kylén har cirka 160 studier i referenslistan till sin forskningssammanställning. Han konstaterar att de olika undersökningarnas kvalitet är ojäm. Beskrivningarna av de utvecklingsstörda på institution visar till exempel inte varför de levde där⁹⁰.

I stort sett alla av dessa studier visade dock att individer blir mer aktiva när världen omkring blir mer begriplig och trygg, tack vare en mindre grupp med färre personer. Större grupper skapar oro och innebär fler anställda⁹¹. Men mer personal i en verksamhet innebär i sin tur att personalen pratar mer med varandra än med de personer som bor där⁹².

Eftersom vårdhem och institutioner med större grupper nu i princip är förbjudna i hela västvärlden avser senare studier i princip skillnaden mellan olika stora boendegrupper med högst sex personer utifrån olika frågeområden.

Utformning

En bostad med särskild service är den enskildes hem. Detta ställer särskilda krav på bostadsstandarden. I förarbetena till LSS uttalas att huvudregeln bör vara att de generella byggbestämmelser som gäller för bostäder i allmänhet också ska gälla för bostadslägenheter i en gruppboende. Därutöver bör dimensioneringen bedömas med hänsyn till den enskildes servicebehov och ibland behov av utrymmeskrävande hjälpmedel⁹³.

Krav på byggnader finns bl.a. i plan- och bygglagen. Vilka generella krav som byggnader ska uppfylla regleras i plan- och bygglagen (2010:900), PBL och plan- och byggförordningen (2011:338).

En byggnad ska enligt 8 kap. 1 § PBL

1. vara lämplig för sitt ändamål,
2. ha en god form-, färg- och materialverkan, och

⁸⁷ King, RD, Raynes, NV. *Patterns of institutional care for the severely subnormal*. American journal of mental deficiency. 1968; 72(5):700-9.

⁸⁸ Gewirtz, 1965: Gewirtz J.L. *The course of infant smiling in four child-rearing environments in Israel*. B.M. Foss (Ed.), *Determinants of Infant Behavior III*, Methuen, New York (1965).

⁸⁹ Stimson, CW, Geake, R, Weir, H. *Effects of early institutionalization on growth and development of young children with Down's syndrome*. Michigan medicine. 1968; 67(19):1213-8 och Stedman, DJ, Eichorn, DH. *a comparison of the growth and development of institutionalized and home-reared mongoloids during infancy and early childhood*. American journal of mental deficiency. 1964; 69:391-401.

⁹⁰ Kylén G. *Institutionsboendets psykologiska effekter på utvecklingsstörda*. Stiftelsen ALA: Stockholm; 1985

⁹¹ Grunewald, K. *Från idiot till medborgare: de utvecklingsstördas historia*. Stockholm: Gothia; 2009.

⁹² Tizard, J. *National and international studies in mental retardation*., The British Psychological Society 1971

⁹³ Prop. 1992/93:159 s. 87

3. vara tillgänglig och användbar för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga.

För att uppfylla det krav på lämplighet för sitt ändamål som anges i 8 kap. 1 § 1 plan- och bygglagen ska en byggnad som innehåller bostäder vara utförd på ett sådant sätt att bostäderna i skälig utsträckning har avskiljbara utrymmen för sömn och vila, samvaro, matlagning, måltider, hygien och förvaring. Bostäderna ska med hänsyn till användningen ha inredning och utrustning för matlagning och hygien.⁹⁴

Ytterligare bestämmelser om utformningen av bostäder finns i Boverkets byggregler (BFS 2011:6) – föreskrifter och allmänna råd, BBR.

I Boverkets byggregler finns också bl.a. avsnitt om dimensionering av byggnader m.m. för rullstolar och om tillgängliga och användbara entréer till byggnader.

Mer information om byggregler finns på Boverkets webbplats, www.boverket.se.

Lokalisering

En person som beviljas en bostad med särskild service kan, precis som andra, ha synpunkter och önskemål när det gäller bostadsform och bostadens inre utformning. Detta gäller även bostadens lokalisering. Stöd enligt LSS ska ges och utformas i samverkan med den berörde⁹⁵. Den enskildes önskemål behöver därför tillgodoses så långt det är möjligt även utifrån denna aspekt.

För att målen med verksamheten enligt LSS ska uppnås behöver bostaden lokaliseras och utformas så att den ger förutsättningar för den enskilde att delta aktivt i samhällslivet och ger den enskilde möjlighet att leva som andra. Insatsen ska också tillförsäkra den enskilde goda levnadsvillkor.

Bostäder utan institutionell prägel

För att undvika en institutionell miljö bör en bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade inte vara belägen i nära anslutning till

- en annan sådan bostad, eller
- andra bostäder som inte är ordinära såsom t.ex. korttidshem eller särskilda boendeformer för äldre.

Som regel bör inte heller en bostad med särskild service för vuxna samlokaliseras med lokaler för daglig verksamhet.⁹⁶

Exempel på samlokalisering är när flera bostäder med särskild service finns i samma byggnad eller när det i ett bostadsområde finns ett flertal sådana verksamheter vilket därmed kan komma att prägla området. En koncentration av bostäder med särskild service och andra sociala verksamheter bidrar inte till att skapa jämlika levnadsvillkor för dem som bor där, och underlättar inte för den enskilde att leva som andra.

⁹⁴ Se 3 kap. 1 § plan- och byggförordningen.

⁹⁵ Se 6 § LSS och prop. 1992/93:159 s. 171.

⁹⁶ SOSFS 2002:9 AR

I förarbetena till LSS uttalas bl.a. att principen bör vara att gruppboendestäder är förlagda till vanliga bostadsområden och att de bör utformas och placeras så att de inte får en institutionell prägel. Undantag i fråga om lokaliseringen bör kunna göras bland annat då det gäller boendestäder för en mindre grupp personer, som är i så stort sjukvårdsbehov att det är nödvändigt att medicinsk vård är lätt tillgänglig.⁹⁷ I detta sammanhang nämns inte serviceboendestädens utformning. Men som framgått ovan bör en institutionell miljö undvikas för alla former av bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS.

Tillgång till gemensamhetslokaler

Gruppboendestaden utgörs vanligen av ett litet antal boendestäder som är grupperade i villor, radhus eller flerfamiljshus kring gemensamma utrymmen och där service och vård kan ges alla tider på dygnet.⁹⁸ I förarbetena till LSS anges att de gemensamma utrymmena bör placeras på ett sådant sätt att de kan fungera som den samlade punkten för de boende. Ytorna bör vara så dimensionerade att alla som bor i gruppboendestaden kan delta samtidigt i olika aktiviteter.⁹⁹

Gruppboendestadens gemensamhetslokaler bör

- ligga i nära eller direkt anslutning till de enskilda lägenheterna,
- vara lätta att nå,
- vara till för dem som bor i gruppboendestaden och tjänstgörande personal, och
- endast kunna nyttjas av andra på de boendes villkor.¹⁰⁰

Ett gemensamt utrymme ger möjligheter till samvaro för de boende. Gruppens sammansättning påverkar givetvis möjligheten till en betydelsefull gemenskap för de boende. Personalen har en viktig roll att fylla genom att skapa möjligheter till, och också ibland för att upprätthålla en social relation mellan dem som delar gruppboendestad. De gemensamma lokalerna kan vara en plats där de boende försiktigt kan närma sig andra och få hjälp att skapa relationer som kan bli betydelsefulla. Personalen blir ofta de som får garantera trygghet och struktur i tillvaron.

Gemensamhetslokalerna och de möjligheter till samvaro och aktiviteter dessa kan erbjuda utifrån önskemål och intressen kan ses som ett komplement till de egna lägenheterna.

Nyttjas gemensamhetslokalerna av fler än de boende och gruppboendestadens personal kan boendestaden lätt få en mer institutionell prägel och fördelarna med den lilla gruppen kan gå förlorade.

I förarbetena till LSS står att med serviceboendestäder avses vanligen sådana boendestäder som har tillgång till gemensam service och fast anställd personal. Lägenheterna är i regel anpassade efter den enskildes behov och ligger ofta samlade i samma hus eller kringliggande hus. Serviceboendet kan vara en

⁹⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 87.

⁹⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 86.

⁹⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 87.

¹⁰⁰ SOSFS 2002:9 AR.

mellanform mellan ett helt självständigt boende i egen lägenhet och en lägenhet i gruppboende. Även servicebostäder har gemensamma utrymmen för service och gemenskap.¹⁰¹

Kognitivt tillgänglig miljö utan onödiga stressorer

För en person med intellektuell funktionsnedsättning kan den fysiska, sociala och attitydmässiga omgivningen antingen vara underlättande eller hindrande. Kognitionen påverkar hur vi tar in och bearbetar information, liksom hur vi för samman och tillämpar kunskap. Den styr hur vi kan anpassa vår kunskap till olika situationer och krav. Personer med intellektuell funktionsnedsättning har svårigheter med detta i varierande grad. Ju större kognitiva svårigheter, desto viktigare är det att miljön anpassas för att personen inte ska behöva ägna onödigt mycket kraft åt att förhålla sig till en hindrande eller svårbegriplig miljö. Den kognitiva tillgängligheten omfattar även att göra det möjligt att orientera sig i förhållande till personal för att kunna söka stöd eller påkalla uppmärksamhet¹⁰².

Inom verksamheter för bostad med särskild service kan det uppstå situationer med beteenden som utmanar. Till exempel utåtagerande eller självskadande beteende. Socialstyrelsen har tagit fram rekommendationer som handlar om hur verksamheter och personal kan förebygga och minska sådant beteende. Rekommendationerna finns i kunskapsstödet *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet* och omfattar vuxna personer som tillhör personkrets 1 och 2 i LSS och har en intellektuell funktionsnedsättning. En av rekommendationerna lyder: För att förebygga utmanande beteende bör miljön i daglig verksamhet och bostad med särskild service vara utformad så att personen kan orientera sig, förstå var olika aktiviteter utförs och var saker och personal finns. Miljön bör vara genomtänkt för att minimera individuella stressorer och undvika sensorisk överbelastning.¹⁰³

Tillgång till bredband och wifi i bostad med särskild service är ofta en förutsättning för många tekniska hjälpmedel och tekniskt stöd som kan främja delaktighet¹⁰⁴.

Olika målgrupper för olika typer av boenden

När man planerar eller bedömer vilken form av bostad med särskild service som är lämpligast utgår man från den enskildes behov. Kan den enskilde ringa efter personal och förstår en tidsangivelse när personalen ska komma tillbaka, fungerar det kanske bra att bo i en servicebostad. I en gruppboende bor oftast personer som behöver närhet till personalen och mycket omvårdnad. Bemanningen i båda boendeformerna utgår från de boendes behov. Oftast har de som bor i servicebostad mindre omvårdnadsbehov än de som vanligtvis bor i gruppboende. Men det är inte säkert att det behövs färre personer i personalgruppen för att det är ett serviceboende. Personalen kan däremot ha en annan roll.

¹⁰¹ Se prop. 1992/93:159 s. 86 och 180.

¹⁰² *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet* Socialstyrelsen 2015

¹⁰³ *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet*. Socialstyrelsen 2015

¹⁰⁴ *Vägar till ökad delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten om arbete med stöd och service enligt LSS*. Socialstyrelsen 2017

Även utformningen kan skilja sig mellan en gruppbo- stad. Man kan säga att den som bor i gruppbo- stad kan komma ut till gemen- samma utrymmen genom att öppna en av dörrarna i sin lägenhet. Man delar gemensamhetsutrymmet med två till fyra andra personer och har möjlighet att äta tillsammans med de övriga om man vill. Bor man i servicebo- stad kan man behöva gå en kort sträcka för att komma till gemen- samhetsutrymmen. Bju- der den boende hem vänner syns det kanske inte att han eller hon bor i ett särskilt boende.

Annan särskilt anpassad bostad

En bostad enligt 9 § 9 LSS kan också utformas som en annan särskilt anpas- sad bostad för vuxna. Med en annan särskilt anpassad bostad för vuxna avses en av kommunen anvisad bostad med viss grundanpassning men utan fast be- manning¹⁰⁵. I denna boendeform ingår inte omvårdnad och inte heller fritids- verksamhet och kulturella aktiviteter.

Om den enskilde behöver stöd och service i anslutning till boendet kan det ges inom ramen för andra insatser enligt LSS – t.ex. personlig assistans och ledsagarservice¹⁰⁶. Stöd kan även ges i form av hemtjänst eller boendestöd enligt socialtjänstlagen. Insatsen består alltså av en bostad med viss grundan- passning.

Annan särskilt anpassad bostad för vuxna är inte att betrakta som en bostad med särskild service och kommunen kan därför inte anses ha ansvar för hälso- och sjukvården för de personer som bor i denna boendeform.

Högsta förvaltningsdomstolen fann i ett avgörande 2008 att individuellt ut- formade anpassningsåtgärder i den enskildes egen lägenhet inte utgör en så- dan insats som avses med annan särskilt anpassad bostad i 9 § 9 LSS.¹⁰⁷

I ett avgörande 2011 fann HFD att en anpassning i form av skydd mot ljud utifrån och möjlighet att hålla temperaturen nere i bostaden inte var grundan- passning i den mening lagstiftaren avsett. Den enskilde kunde därför inte be- viljas insatsen annan särskilt anpassad bostad för vuxna.¹⁰⁸

När den enskilde har ordnat sitt boende själv

Om den enskilde har ordnat sitt boende själv och den bostaden behöver an- passas kan han eller hon ansöka om bostadsanpassningsbidrag från kommu- nen. Om personen behöver stöd av personal kan han eller hon ansöka om in- satser enligt LSS eller SoL, så som personlig assistans, hemtjänst eller boendestöd.

¹⁰⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 87 och 179.

¹⁰⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 87.

¹⁰⁷ Se RÅ 2008 ref. 39.

¹⁰⁸ Se HFD 2011 ref. 66.

4. Omvårdnad

I insatsen bostad med särskild service för vuxna ingår, enligt 9 e § LSS, omvårdnad. I omvårdnaden ligger en skyldighet att stödja och hjälpa personer med funktionsnedsättning med dagliga personliga behov som de kan ha svårighet med att klara själva¹⁰⁹. Omvårdnaden är en nödvändig del av insatsen för att tillförsäkra den enskilde goda levnadsvillkor, och begreppets innebörd har därför stor betydelse. Vad man lägger in i begreppet har också betydelse utifrån aspekten att det avgör i vilken utsträckning kommunen kan ta ut avgifter. Av 21 § LSS följer nämligen att sådant stöd och sådan service som är att betrakta som omvårdnad inte kan avgiftsbeläggas. (Se kapitel 9 Avgifter för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.)

Det här kapitlet tar upp olika aspekter av omvårdnaden, exempel på vad den kan innehålla och vissa andra frågor som personalen i boendet kan ställas inför.

Vad är omvårdnad enligt LSS?

Vad som avses med omvårdnad och vad som ingår i den preciseras i SOSFS 2002:9.

Med *omvårdnad* avses i föreskriften all individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen som för de boende ska ingå i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS¹¹⁰.

Med *individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen* avses insatser som ska tillgodose den enskildes psykiska, fysiska och sociala behov, t.ex. hjälp med att

- äta, dricka och förflytta sig
- sköta personlig hygien och klä sig,
- sköta hemmet, tillreda måltider, göra ärenden och inköp,
- kommunicera, upprätthålla sociala kontakter och bryta isolering,
- göra tillvaron begriplig, förutsägbar och trygg,
- planera framåt,
- göra tillgänglig den hälso- och sjukvård, inklusive rehabilitering och hjälpmedel, och den tandvård som den enskilde behöver, samt
- se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot den enskilde polisanmäls.¹¹¹

Omvårdnaden kan bestå av praktisk hjälp eller vara av mer vägledande natur – allt utifrån den enskildes behov och förutsättningar. Genom omvårdnaden kan hinder i den dagliga livsföringen undanröjas eller minskas. Omvårdnad ska ges med respekt för den enskildes självbestämmande och integritet¹¹².

¹⁰⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 181 f.

¹¹⁰ Se 1 § SOSFS 2002:9.

¹¹¹ Se 2 § SOSFS 2002:9.

¹¹² Jfr 6 § LSS.

Omfattning och planering av omvårdnad

Behovet av omvårdnad varierar mellan människor med olika funktionsnedsättningar men även över tid för en och samma person. Omvårdnadsbehovet kan exempelvis förändras när man blir äldre eller vid funktionsnedsättningar som beror på progredierande sjukdom.

Enligt 3 § SOSFS 2002:9 ska omvårdnad enligt 9 e § LSS

- ges på ett sådant sätt att den stärker den enskildes tilltro till sin egen förmåga,
 - kontinuerligt anpassas efter rådande omständigheter så att det svarar mot den enskildes aktuella situation, och
 - noggrant planeras, dokumenteras och följas upp.
- I förarbetena till LSS uttalas att den enskilde ska ha ett direkt inflytande, både i planeringen och utformningen av insatsen och i genomförandet av den¹¹³.

Innehållet i omvårdnad

I 2 § SOSFS 2002:9 finns exempel på vad som ingår i omvårdnad. I texten nedan beskrivs vad det konkret kan innebära. Uppräkningen gör inte anspråk på att vara en fullständig förteckning av vad omvårdnad kan innefatta.

Inom verksamheter för bostad med särskild service kan det uppstå situationer med beteenden som utmanar. Till exempel utåtagerande eller självskadande beteende. Socialstyrelsen har tagit fram rekommendationer som handlar om hur verksamheter och personal kan förebygga och minska sådant beteende. Rekommendationerna finns i kunskapsstödet *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet* och omfattar vuxna personer som tillhör personkrets 1 och 2 i LSS och har en intellektuell funktionsnedsättning. Några av dessa återges också nedan.

Hjälp med att äta, dricka och förflytta sig

När någon behöver hjälp med att äta, dricka och förflytta sig krävs att personalen har rätt kompetens samt är lyhörd för och kan tillgodose den enskildes specifika behov.

Måltidssituationen är ett bra tillfälle för samspel och då kan det vara bra att undvika distraherande faktorer i bakgrunden, så att personen kan fokusera på uppgiften att äta och dricka om detta är svårt. Personalen behöver ha tillräckligt med tid så att måltiden kan intas i lugn och ro så att man kan avvakta med nästa tugga tills personen signalerar att han eller hon är beredd att ta emot mer mat eller dryck. Felsväljning, dvs. om mat kommer ner i lungorna, kan leda till lunginflammation. Förutom hjälp med att förflytta sig behöver personer med omfattande fysiska funktionsnedsättningar ofta hjälp med att över huvud taget röra sig samt att ändra ställning och läge regelbundet.

Hjälp med att sköta personlig hygien och att klä sig

Vid hjälp med att sköta personlig hygien och att klä sig ställs särskilt höga krav på att personalen respekterar den enskildes integritet och är uppmärksam på gränser som måste upprätthållas på ett professionellt sätt.

¹¹³ Se prop. 1992/93:159 s. 50.

Hjälp med att sköta hemmet, tillreda måltider, göra ärenden och inköp

I hjälp med hemmets skötsel m.m. ingår allt det stöd och all den hjälp som den enskilde kan behöva för att i detta sammanhang kunna leva som andra. För en del personer handlar det om total hjälp, men även då måste den enskilde få påverka hur och när hjälpen ges utifrån sina förutsättningar. För andra handlar stödet om att planera och utföra sysslorna tillsammans med personal. Stödet kan vara praktiskt eller av mer vägledande karaktär, beroende på den enskildes förutsättningar. En person kan t.ex. göra sina inköp själv, men behöver få hjälp med att planera dessa och göra en kom-ihåg-lista med symboler. En annan person behöver hjälp med förflyttning och att bära hem varorna, men skriver själv sin minneslista eller handlar utan sådan. Ytterligare en person handlar ibland helt självständigt, behöver vissa dagar ett psykologiskt stöd för att gå till affären, och behöver under andra perioder hjälp av personalen med att handla då personen inte ens med stöd orkar och klarar av det. Förutom ren praktisk hjälp kan stödet vara att hjälpa den enskilde att planera och strukturera sådant han eller hon rent fysiskt kan utföra själv. Oavsett vad stödet innebär behöver det utformas flexibelt och kunna växla i omfattning utifrån den enskildes behov.

Hjälp med att kommunicera, upprätthålla sociala kontakter och bryta isolering

Behovet att kommunicera, dvs. att göra sig förstådd och bli förstådd, är grundläggande för varje människa. Om den enskilde har svårigheter att kommunicera ställer detta krav på att personalen har specifik kompetens på detta område. Det kan t.ex. innebära att personal behöver kunna teckenspråk, bildstöd eller andra alternativa och kompletterande kommunikationssätt för att kunna tolka, förtydliga och förmedla kommunikation. Här kan det personliga stödet samspela med olika hjälpmedel och teknik. Ibland kan det handla om att tolka den enskildes kroppsspråk, vilket ställer krav på bl.a. lyhördhet och empati och att det finns en kontinuitet i vilken personal som ska svara för stödet.

Att ha tillgång till fungerande kommunikationssätt minskar oro. Vetskapen om att man kan uttrycka sina grundläggande behov i vardagssituationer och att man kan be om hjälp när problem uppstår ger ökad trygghet. Beprövad erfarenhet säger att det är en fördel att kombinera olika kommunikationsstöd. Det viktiga är att utgå från vad personen själv föredrar, personens förutsättningar och den situation kommunikationsstödet ska användas i¹¹⁴.

Socialstyrelsens rekommendation är att personer med kommunikationssvårigheter bör få tillgång till individuellt anpassad Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK) för att öka möjligheten till funktionell kommunikation i för personen viktiga sammanhang. Detta för att kunna kommunicera i situationer som annars tenderar att resultera i utmanande beteende. Detta gäller även personer som kan tala, men behöver AKK som stöd. Personalen bör själva använda AKK tillsammans med tal när de kommunicerar med personer med kommunikationssvårigheter.¹¹⁵

¹¹⁴ Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Socialstyrelsen 2015

¹¹⁵ Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Socialstyrelsen 2015

Att stötta den enskilde när det gäller att hålla kontakt med anhöriga och vänner liksom att knyta nya kontakter kan också behöva ingå som en del av omvårdnaden.

Hjälp med att göra tillvaron begriplig, förutsägbar och trygg samt hjälp att planera framåt

En del personer kan behöva stöd för att förstå sin vardag och hur saker och ting förhåller sig till varandra orsaks- och tidsmässigt. Att få hjälp att strukturera sin dag och att finna egna rutiner, med stöd av personal och eventuella hjälpmedel, kan innebära en ökad trygghet för den enskilde. En del behöver stöd att planera inför framtiden, få hjälp att formulera sina önskemål och drömmar samt att realisera dessa i möjligaste mån.

Tydliggörande pedagogik är ett sätt att genom visuellt stöd ge personer med intellektuell funktionsnedsättning kontroll över sin vardag. Inom tydliggörande pedagogik arbetar man till exempel med schema för att göra dagen och dess aktiviteter begripliga. Socialstyrelsens rekommendation är att individuellt anpassad tydliggörande pedagogik bör användas för att förbereda en person med intellektuell funktionsnedsättning, ge förutsägbarhet och förståelse för aktiviteter och händelser för att undvika osäkerhet och frustration som kan leda till utmanande beteende.¹¹⁶

Hjälp med att göra den hälso- och sjukvård som den enskilde behöver tillgänglig

När det gäller hjälp med att göra olika vårdinsatser tillgängliga ingår exempelvis att hjälpa den enskilde som behöver det att få tillgång till rådgivning och annat personligt stöd enligt LSS samt habilitering enligt hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), HSL. Mammografi, andra hälsoundersökningar och preventivmedelsrådgivning är andra exempel på vad den enskilde kan behöva stöd med.

En orsak till att personer i LSS-verksamheter uppfattas ha ett utmanande beteende är att personen känner smärta eller obehag. Socialstyrelsens rekommendation är att personal alltid bör överväga om ett utmanande beteende kan vara uttryck för ett hälsoproblem¹¹⁷.

Hjälp med att se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot den enskilde polisanmäls.

I omvårdnad ingår att se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot den enskilde polisanmäls¹¹⁸. Främst handlar det om att stödja den enskilde att själv anmäla om han eller hon utsatts för ett brott.

Stöd till den som har svårt att se konsekvenser

En person som har bedömts ha behov av insatsen bostad med särskild service kan ofta ha svårt att överblicka konsekvenser och förstå sambanden mellan orsak och verkan. Det är en balansgång att ge stöd utifrån funktionsnedsättningen och samtidigt respektera den enskildes självbestämmande.

¹¹⁶ Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Socialstyrelsen 2015

¹¹⁷ Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Socialstyrelsen 2015

¹¹⁸ Se SOSFS 2002:9, även prop. 1992/93:159 s. 92 och 182

En del av det professionella bemötandet är att varken överbeskydda eller överge den enskilde. Det är ett arbete som kräver återkommande reflektion¹¹⁹.

Den boende kan ha svårt att se syftet med vad som behöver göras och konsekvensen om det inte görs. Att en boende inte vill borsta tänderna är ett vanligt exempel på när personal kan uppleva att den enskildes självbestämmande krockar med god omvårdnad och skyldigheten att värna den enskildes hälsa. Att inte borsta tänderna kan få allvarliga hälsokonsekvenser på sikt. Ett annat exempel är personer med syndromet Prader-Willi som behöver hjälp med mathållningen. De saknar mättnadskänslor och kan äta sig till döds.¹²⁰ Personalen kan då tillsammans med den enskilde behöva komma överens om olika sätt att kunna begränsa den enskildes möjligheter att komma över mat, exempelvis genom att hålla kylskåp som personen har tillgång till tomma.

Det är viktigt med diskussioner och reflektion i personalgruppen vilka metoder man kan använda för att ge den enskilde stöd och behålla ett respektfullt förhållningssätt, men ändå värna den enskildes fysiska hälsa. Ibland kan vuxenhabiliteringen eller anhöriga vara till hjälp för att hitta bra sätt att utföra omvårdnaden på som är begripligt och förutsägbart för den enskilde. Ett förhållningssätt som kräver lyhördhet, tid och tålamod.¹²¹

Barn i bostad med särskild service

Personer med intellektuell funktionsnedsättning kan, som alla andra, drömma om att skaffa barn. Samtidigt kanske de saknar insikten i vilket ansvar och svårigheter det för med sig. En del kanske heller inte vet hur de kan skydda sig från oönskad graviditet. Därför är det viktigt att även tänka in sexuell- och reproduktiv hälsa i omvårdnadsarbetet.

Den som bor i en bostad med särskild service ska ges stöd utifrån sina behov. Det kan förekomma att personer som har behov av en grupp eller servicebostad redan har familj och att kommunen (och boendet) behöver ta hänsyn till det i planeringen av insatsen för den enskilde. Själva utformningen av bostaden behöver i dessa fall planeras så att barn kan vistas där på ett sätt som är lämpligt utifrån barnets bästa.

Om den som flyttar in har barn eller får barn under tiden personen bor där, kan personen behöva stöd i sitt föräldraskap. Det finns inga enkla svar om hur det stödet bör utformas. Är barnet placerat i familjehem är det viktigt att kunna stödja föräldern i fortsatt kontakt.

Har personalen en osäkerhet kring hur de bäst kan ge stöd i föräldraskapet kan det vara bra att samverka med andra, till exempel habiliteringen eller individ och familjeomsorgen inom kommunen.

¹¹⁹ *Vägar till ökad delaktighet, kunskapsstöd för socialtjänsten om arbete med stöd och service enligt LSS*. Socialstyrelsen 2017

¹²⁰ *Ur Prader-Willis syndrom* – Folder. Socialstyrelsen 2016

¹²¹ *Se Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning*, Socialstyrelsen 2016.

Genomförandeplan ett verktyg för den enskildes inflytande

Hur en insats ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos utföraren med hänsyn tagen till den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Planen bör upprättas med utgångspunkt från den beslutande nämndens uppdrag till utföraren¹²².

Den som har fått beslut om bostad med särskild service eller andra insatser enligt LSS ska kunna vara delaktig och ha inflytande över hur insatsen ska genomföras. Socialstyrelsen har i kunskapsstödet *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner*¹²³ beskrivit förutsättningar för att genomförandeplaner ska kunna utvecklas för att stärka den enskildes delaktighet och inflytande. En viktig förutsättning för att kunna uppfatta en persons vilja är att den enskilde känner sig trygg med sin personal. En annan är att den enskilde känner att personalen litar på att hon eller han är kapabel att forma sitt eget liv. Den enskilde behöver också ha kunskap om vad det innebär att vara delaktig i planeringen av sin insats. Det i sin tur kan medföra att personalen behöver tillägna sig kunskap om olika sätt att göra information begriplig för den som inte kan läsa eller kommunicera med talat språk, men också att lära sig att använda de olika stöd eller hjälpmedel för kommunikation som brukarna använder.

¹²² AR till 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5. Där står också vad som bland annat bör framgå av genomförandeplanen.

¹²³ *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner*, Socialstyrelsen 2014

5. Hälsa för den boende

Det här kapitlet handlar om frågor runt hälsa för personer som bor i bostad med särskild service enligt LSS. Det handlar både om de närliggande hälso- och sjukvårdsuppgifter som utförs av boendepersonal som en del av omvårdnaden och om att stödja den enskilde i kontakter med landstingets hälso- och sjukvård. Syftet är att ge översiktlig information om vilket ansvar boendepersonalen har inom ramen för den omvårdnad som ingår i insatsen. Kapitlet innehåller även information om regler kring basal hygien, egenvård och delegering.

Information om vem som får göra vad i hälso- och sjukvården och tandvården finns på Socialstyrelsen webbplats: www.vemfargoravad.socialstyrelsen.se

På 1177 Vårdguiden finns det information om vart man vänder sig för att få vård. Exempelvis finns tema hjälpmedel, som beskriver vilka hjälpmedel som erbjuds i respektive landsting och kommun.

Ett samlat stöd för patientsäkerhet finns på webbplatsen: www.patientsakerhet.socialstyrelsen.se

En del i omvårdnaden i boendet

Omvårdnad ingår i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS¹²⁴. I omvårdnaden ligger att ge stöd och hjälp till enskilda med dagliga behov som de inte klarar själva¹²⁵. Det kan t.ex. handla om hjälp med att göra tillgänglig den hälso- och sjukvård, inklusive habilitering, rehabilitering och hjälpmedel, och den tandvård som den enskilde behöver¹²⁶.

De personer som bor i en bostad med särskild service har ofta kognitiva svårigheter, svårigheter att kommunicera eller andra svårigheter som gör att de behöver hjälp av boendepersonal eller t.ex. en god man i kontakter med vården.

Trots att det i ansvaret för omvårdnad ligger att hjälpa den enskilde att få den hälso- och sjukvård som han eller hon behöver¹²⁷ visar statistik att det här finns stora brister. Personer med funktionsnedsättning blir generellt diagnostiserade i ett senare skede än andra, vilket gör att de har sämre chanser att kunna bli botade från exempelvis cancer. Ett exempel på hälsoundersökning som den enskilde kan behöva stöd med är mammografi. Kvinnor med insatser enligt LSS som insjuknar i bröstcancer får oftare sin diagnos i ett senare skede än andra bröstcancerpatienter. De får sin behandling i ett senare stadium än övriga bröstcancerpatienter och riskerar därför en sämre prognos. Resultaten indikerar att kvinnor med insatser enligt LSS troligen inte får screening i samma utsträckning som andra kvinnor.¹²⁸

¹²⁴ Se 9 e § LSS.

¹²⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 91 och 181 f.

¹²⁶ Se 2 § SOSFS 2002:9.

¹²⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 182.

¹²⁸ *Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård och socialtjänst* – Lägesrapport 2013, Socialstyrelsen 2013

Resultaten om dödlighet och vård vid cancer pekar på behovet av kompetens och samverkan mellan boendepersonal och hälso- och sjukvårdspersonal, till exempel i form av förbättrade rutiner på boenden.

Basal hygien

Att förebygga uppkomst av infektioner och smittspridning är en grundförutsättning för god kvalitet i alla former av vård eller omsorg. Nära kontakt med personer som kan innebära risk för överföring av smitta förekommer inte bara inom vården utan även vid vissa moment inom omsorgen. Därför omfattar Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2015:10) om basal hygien i vård och omsorg även genomförande av insatsen bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS.

Föreskrifterna gäller i situationer då personalen har fysisk kontakt med personer och där det finns risk för att smittämnen överförs¹²⁹. Det är bara personal som deltar i direkt vård- eller omsorgsarbete som omfattas av föreskrifterna men det är ändå viktigt att all personal som vistas i vård- eller omsorgsmiljö utför sitt arbete på ett sätt som förebygger risk för smittspridning.

Föreskrifterna reglerar bland annat hur arbetskläder ska användas. Däremot regleras inte vem som ska tillhandahålla och tvätta personalens kläder. Den som ansvarar för verksamhet måste säkerställa att reglerna följs och ska fastställa de processer och rutiner som behövs för att säkra detta.

I gruppboendestäder är det viktigt att arbetskläderna inte gör att boendet får en institutionell prägel. Personalens kläder behöver inte se ut på något särskilt sätt eller vara lika för alla anställda. Det viktiga är att kläderna har korta ärmar och att både över- och underdel går att tvätta så att de blir rena. Det innebär att man t.ex. kan ha jeans och t-shirt. Det är upp till verksamheten att se till att arbetskläderna fungerar för det enskilda boendet och uppfyller både hygienregler och LSS intentioner.

Läs mer om hygienkraven enligt föreskrifterna i Socialstyrelsens meddelandeblad nr 2/2015 *Socialstyrelsens föreskrifter om basal hygien i vård och omsorg*. På Socialstyrelsens webbplats www.socialstyrelsen.se finns också svar på vanliga frågor om basal hygien i vård och omsorg.

Egenvård

I följande stycken benämns den boende som patient eftersom det bygger på referenser till Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2009:6) om bedömningen av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård.

I den omvårdnad som ges i bostad med särskild service ingår ofta uppgiften att hjälpa den enskilde med egenvård. Med egenvård menas i detta sammanhang en hälso- och sjukvårdsåtgärd som legitimerad hälso- och sjukvårdspersonal bedömt att en patient själv kan utföra¹³⁰. Det kan också vara egenvård om åtgärden kan utföras på ett säkert sätt med hjälp av någon annan, t.ex. personal på ett boende. Bedömningen ska dokumenteras i patientens journal¹³¹.

¹²⁹ Se 5 § SOSFS 2015:10.

¹³⁰ Se 2 kap. 1 § SOSFS 2009:6.

¹³¹ Se 4 kap. 8 § SOSFS 2009:6.

Som en del i bedömningen av om en hälso- och sjukvårdsåtgärd kan utföras som egenvård ska det ingå en analys av om utförandet av egenvården kan innebära att patienten utsätts för risk att skadas¹³². Om analysen visar att det föreligger en risk för att patienten skadas får åtgärden inte bedömas som egenvård¹³³.

Om patienten behöver praktisk hjälp för att utföra egenvården, ska den behandlande legitimerade yrkesutövaren samråda med den eller de som ska hjälpa patienten¹³⁴.

Om patienten behöver stöd och hjälp i samband med egenvården, och om det inte är uppenbart obehövt, ansvarar den som har gjort bedömningen för att planera egenvården tillsammans med den enskilde¹³⁵. Planeringen ska göras i samråd med den eller dem som ska hjälpa patienten med egenvården, ansvarig nämnd, om patienten har beviljats eller kommer att beviljas hjälp med egenvården av socialtjänsten, eller vårdgivare, vårdenheter och andra aktörer som kan komma att beröras av egenvården¹³⁶. En kopia av dokumentationen av planeringen ska föras till personakten eller motsvarande¹³⁷.

Läkemedelshantering

Ett vanligt behov av stöd och omvårdnad är att få hjälp att ta sin, av läkare ordinerade medicin. För någon räcker det med att bli påmind om att ta medicinen, medan andra behöver mer omfattande och personlig hjälp att inta medicin. Den som förskriver läkemedel kan vid förskrivningstillfället behöva ta ställning till om patienten klarar av att själv hantera sina läkemedel. Detta kan ske i form av egenvård enligt SOSFS 2009:6. Patienten kan ibland behöva praktisk hjälp för att utföra egenvården.

Det är viktigt att man planerar egenvården så att den kan utföras på ett säkert sätt. Bland annat behöver det vara tydligt för alla inblandade vad de ska göra om patientens situation förändras och vem som i så fall ska kontaktas¹³⁸.

Mer information om bedömning, planering, dokumentation och ansvar vid egenvårdsbedömningar finns i Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2013 *Socialstyrelsens föreskrifter om bedömningen av egenvård*.

Om patienten inte själv kan hantera sina läkemedel och inte heller kan göra det med praktisk hjälp av boendepersonal som egenvård, kan uppgiften att iordningställa och administrera eller överlämna läkemedel genomföras av en sjuksköterska eller delegeras till någon icke legitimerad.

¹³² Se 4 kap. 5 § SOSFS 2009:6.

¹³³ Se 4 kap. 7 § SOSFS 2009:6.

¹³⁴ Se 4 kap. 6 § SOSFS 2009:6.

¹³⁵ Se 5 kap. 1 och 2 §§ SOSFS 2009:6.

¹³⁶ Se 5 kap. 3 § SOSFS 2009:6.

¹³⁷ Se 5 kap. 6 § SOSFS 2009:6.

¹³⁸ Se 5 kap. 4 § SOSFS 2009:6.

Delegering

Där det bedrivs hälso- och sjukvårdsverksamhet ska det finnas den personal som behövs för att god vård ska kunna ges¹³⁹, men i vissa fall kan det bli aktuellt att delegera en medicinsk arbetsuppgift.

Med delegering menas i detta sammanhang att någon som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen och som är formellt och reellt kompetent för en medicinsk arbetsuppgift överlåter denna till en annan person som saknar formell kompetens men som är reellt kompetent för den aktuella uppgiften¹⁴⁰. Den som utför arbetsuppgifter på delegation tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen vid utförandet av dessa.

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 1997:14) om delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård och tandvård framgår bland annat följande förutsättningar för att en arbetsuppgift ska kunna delegeras:

- En arbetsuppgift som ska delegeras ska vara klart definierad. Beslutet om delegering är personligt, ska vara skriftligt och gälla för viss tid, högst ett år eller för ett bestämt tillfälle.
- Den som meddelar ett delegeringsbeslut ska inte bara vara formellt utan också reellt kompetent för den arbetsuppgift som beslutet avser.
- Vid delegering över verksamhets- eller vårdgivargränser ska samverkan ha skett.

När det gäller delegering av uppgiften att iordningsställa och administrera eller överlämna läkemedel finns det särskilda bestämmelser i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:37) om ordination och hantering av läkemedel i hälso- och sjukvården.

Risker och vårdskador "Lex Maria"

Genom delegering blir den som fått delegationen hälso- och sjukvårdspersonal. Det innebär bland annat att personal ska rapportera risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada till vårdgivaren¹⁴¹. Vårdgivaren ska i sin tur utreda händelserna, samt anmäla händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada till IVO¹⁴². Bestämmelserna kallas lex Maria. Denna skyldighet gäller alltså även den personal som arbetar i bostad med särskild service och som genom delegering från hälso- och sjukvården utför en hälso- och sjukvårdsuppgift.

Syftet med en utredning ska vara att så långt som möjligt klarlägga händelseförloppet och vilka faktorer som påverkat det, samt ge underlag för beslut om åtgärder som ska ha till ändamål att hindra att liknande händelser inträffar på nytt, eller att begränsa effekterna av sådana händelser om de inte helt

¹³⁹ Se 5 kap. 2 § HSL.

¹⁴⁰ Se Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 1997:14) om delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård och tandvård.

¹⁴¹ Se 6 kap. 4 § patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL.

¹⁴² Se 3 kap. 3 och 5 §§ PSL.

går att förhindra¹⁴³. Det handlar ytterst om att bidra till att hög patientsäkerhet upprätthålls.

Bestämmelser och rekommendationer om utredningens omfattning och innehåll finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2017:40) om vårdgivares systematiska patientsäkerhetsarbete. Bestämmelser om hur en anmälan enligt 3 kap. 5 § PSL ska göras finns i Inspektionen för vård och omsorgs föreskrifter (HSLF-FS 2017:41) om anmälan av händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada (lex Maria).

Kommunens ansvar för hälso- och sjukvård

Enligt 12 kap. 1 § HSL ska kommunen erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som efter beslut av kommunen bor i en sådan boendeform eller bostad som avses i 5 kap. 7 § tredje stycket SoL.

I förarbetena till LSS uttalas att insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS också är sådana bostäder som avses i socialtjänstlagen och att kommunerna därför har ett hälso- och sjukvårdsansvar för personer som bor i en bostad med särskild service. Kommunens ansvar omfattar dock inte sådan hälso- och sjukvård som meddelas av läkare.¹⁴⁴

Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra de uppgifter som kommunen har ansvar för enligt HSL. En uppgift som innefattar myndighetsutövning får dock inte överlämnas till en juridisk person eller en enskild individ med stöd av denna bestämmelse.¹⁴⁵

Det finns en omfattande lagstiftning inom hälso- och sjukvårdens område. Det finns dessutom särskilda bestämmelser om läkemedelshantering, dokumentation, anmälnings- och uppgiftsskyldighet m.m. som kompletterar bestämmelserna i HSL och som i tillämpliga delar också gäller kommunal hälso- och sjukvård.

Inom kommunens hälso- och sjukvård ska det finnas en medicinskt ansvarig sjuksköterska (MAS)¹⁴⁶. Den medicinskt ansvariga sjuksköterskan har ansvar för kvalitet och säkerhet i den hälso- och sjukvårdsverksamhet som kommunen bedriver¹⁴⁷. Mer information finns i Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2017 *Medicinskt ansvarig sjuksköterska och medicinskt ansvarig för rehabilitering*.

Tandvård för personer som ingår i LSS målgrupp

Personer som bor i en bostad med särskild service enligt LSS kan ha särskilda behov av tandvård. Som framgått ovan ingår det i omvårdnaden i

¹⁴³ Se 3 kap. 3 § PSL.

¹⁴⁴ Se prop. 1992/93:159 s. 182.

¹⁴⁵ Se 15 kap. 1 § HSL.

¹⁴⁶ Se 11 kap. 4 § HSL.

¹⁴⁷ Se 4 kap. 6 § hälso- och sjukvårdsförordningen (2017:80).

boendeinsatsen att göra tillgänglig den tandvård som den enskilde behöver. Det kan t.ex. innebära att boendepersonalen hjälper den boende att komma ihåg att gå till tandläkaren och vid behov följer med.

Landstinget ska erbjuda och ersätta viss tandvård till vuxna med särskilda behov av tandvårdsinsatser. Landstinget ansvarar för flera tandvårdsstöd som kan vara aktuella för den som bor i bostad med särskild service, t.ex. tandvård till personer med långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning¹⁴⁸, uppsökande verksamhet¹⁴⁹ och nödvändig tandvård¹⁵⁰.

Inom ramen för tandvårdsstödet uppsökande verksamhet kan personer som bor i en bostad med särskild service för vuxna enligt LSS få en avgiftsfri uppsökande munhälsobedömning som innefattar en bedömning av behovet av munhygieninsatser och en preliminär bedömning av behovet av nödvändig tandvård¹⁵¹. Med nödvändig tandvård avses sådan tandvård som i det enskilda fallet påtagligt förbättrar förmågan att äta eller tala. Nödvändig tandvård omfattas av bestämmelserna om avgifter som avser öppen hälso- och sjukvård.¹⁵²

Habilitering och rehabilitering

Habilitering och rehabilitering syftar i vid bemärkelse till att ge människor som upplever funktionshinder bästa möjliga förmåga och bästa möjliga förutsättningar för delaktighet i samhället. Habilitering är insatser som ska bidra till att en person med medfödd eller tidigt förvärvad funktionsnedsättning, utifrån dennes behov och förutsättningar, utvecklar och bibehåller bästa möjliga funktionsförmåga samt skapar goda villkor för ett självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhällslivet¹⁵³. Rehabilitering har liknande betydelse men handlar om att återfå den förmåga man hade innan en skada skedde.

Kommunerna ska enligt 12 kap. 5 § HSL erbjuda habilitering och rehabilitering till dem som bor i bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS. Landstinget har specialiserad habiliteringsverksamhet som personalen kan stödja den enskilde att få kontakt med.

Såväl habilitering som rehabilitering är målinriktade processer som förutsätter att den enskildes möjligheter till inflytande vid planering, genomförande och uppföljning beaktas och säkras. Kommunen ska upprätta en individuell plan över den enskildes behov av habilitering och rehabilitering¹⁵⁴.

Hjälpmedel

Hjälpmedel kan förbättra livskvaliteten för personer med funktionsnedsättning på många sätt. God tillgång till fungerande hjälpmedel är för många personer avgörande för deras möjligheter att aktivt och självständigt delta i samhällslivet. Detta gäller såväl enkla hjälpmedel som mer avancerade. Därför är

¹⁴⁸ Se 8 a § tandvårdslagen (1985:125) och 3 a § tandvårdsförordningen (1998:1338).

¹⁴⁹ Se 8 a § tandvårdslagen och 8 § tandvårdsförordningen.

¹⁵⁰ Se 8 a § tandvårdslagen och 9 § tandvårdsförordningen.

¹⁵¹ Se 8 a § första stycket tandvårdslagen och 8 § tandvårdsförordningen.

¹⁵² Se 8 a § första stycket tandvårdslagen och 9 § tandvårdsförordningen.

¹⁵³ Socialstyrelsens termbank hämtad 2018-03-20

¹⁵⁴ 12 kap 5 § HSL

individuellt anpassade hjälpmedel en viktig del som ett stöd för att vardagslivet ska fungera.

Det kan vara svårt att veta vart man ska vända sig för att få hjälpmedel. Därför är det viktigt att samverka med hjälpmedelsförskrivarna samt stödja den boende i att hitta rätt och att få stöd i hur hjälpmedlen kan användas. På Kunskapsguiden.se finns en webbutbildning som heter *Föreskrivning av hjälpmedel*, där finns bland annat en introduktion som vänder sig till all personal. Den innehåller generell information om hjälpmedelsområdet, bland annat om hur det går till att få hjälpmedel förskrivna.

6. Fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter

Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott på lika villkor som andra är en rättighet enligt artikel 30 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter är också något som ingår i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Det här kapitlet beskriver kort vad det kan innebära.

Till kommunens uppgifter hör också att verka för att det allmänna fritids- och kulturutbudet blir tillgängligt för personer som omfattas av LSS¹⁵⁵.

Fritid och kultur – en del av insatsen bostad med särskild service

I insatsen bostad med särskild service för vuxna ingår fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter¹⁵⁶. Den som är huvudman för boendet måste ta hänsyn till vad detta innebär i det enskilda fallet.¹⁵⁷

Personer som råkar bo i samma gruppboendestad behöver inte ha likartade intressen och önskemål för sin fritid. Personalen har som en viktig uppgift att ge den enskilde stöd att utveckla sina egna fritidsintressen. Det kan handla om att stödja den enskildes förmåga och intresse att utveckla något personen tycker om men det kan också innebära att visa på aktiviteter som den enskilde tidigare inte haft möjlighet att pröva.

Personer kan även behöva stöd för att få tillgång till musik, film, böcker och nyheter i hemmet. Personalens uppgift kan då vara att förmedla lättlästa böcker och tidningar eller litteratur i alternativa format. Genom läsestunder med högläsning kan de som inte själva kan eller orkar läsa få tillgång till böcker, tidningar och samhällsinformation.

Tillräckligt med personal för fritid och kultur

Det personliga stödet är för många den viktigaste förutsättningen för att kunna ta del av information, kunna ta sig till och från en aktivitet och kunna vara delaktig i aktiviteten. För att ge stöd i samband med fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter behöver det därför finnas tillräckligt med personal i bostaden¹⁵⁸.

Att personer som bor i en bostad med särskild service får stöd att utveckla sina egna fritidsintressen utesluter inte att de som bor i samma boende gör sa-

¹⁵⁵ 15 § 5 LSS

¹⁵⁶ 9 e § LSS

¹⁵⁷ Prop. 1992/93:159 s. 92.

¹⁵⁸ Jfr 6 § LSS.

ker tillsammans, om de har samma intressen. Det kan vara bra att ibland utvärdera och ställa sig frågan om de gemensamma eller individuella fritidsaktiviteterna verkligen är de som alla önskar.

Fysisk aktivitet

Enligt World Health Organization, WHO, mår alla vuxna människor bra av fysisk aktivitet. Alla vuxna från 18 år och uppåt rekommenderas nationellt och internationellt att vara fysiskt aktiva i sammanlagt minst 150 minuter i veckan. Intensiteten bör vara minst måttlig. Aktiviteten bör spridas ut över flera av veckans dagar och utföras i pass om minst 10 minuter¹⁵⁹.

Det finns ett svagt vetenskapligt stöd som tyder på att fysisk aktivitet även kan minska utmanande beteende hos vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning. Antagandet är att fysisk ansträngning och efterföljande trötthet minskar utmanande beteenden. Fysisk aktivitet anses också frigöra signalsubstanser som påverkar personen positivt. Därför har Socialstyrelsen en rekommendation som preciserar att LSS-verksamheter bör stimulera till regelbunden fysisk aktivitet utifrån individens förutsättningar och intressen. Rekommendationen finns i Socialstyrelsens kunskapsstöd *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet* och omfattar vuxna personer som tillhör personkrets 1 och 2 i LSS och har en intellektuell funktionsnedsättning. Socialstyrelsens rekommendation är att verksamheten bör stimulera till regelbunden individuellt anpassad fysisk aktivitet. Personalen bör stödja och uppmuntra personen att delta utifrån personens fysiska och kognitiva förutsättningar och intressen.¹⁶⁰

¹⁵⁹ *Global Recommendations on Physical Activity for Health*. Geneva: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs385/en/> Hämtad 2017-10-30

¹⁶⁰ *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet. Ett kunskapsstöd med rekommendationer för chefer, verksamhetsansvariga och personal*. Socialstyrelsen 2015

7. Andra LSS-insatser

Insatser enligt LSS grundas på behov som den enskilde själv finner angelägna att få tillgodosedda för att få möjlighet att leva som andra utan funktionsnedsättningar. Lagen innehåller flera insatser som rör vuxna och som även den som bor i bostad med särskild service kan vilja ta del av. I det här kapitlet beskrivs några av de vanligaste insatser som bostad med särskild service kombineras med. Det utesluter förstås inte att den boende i det enskilda fallet kan ha behov av andra insatser enligt LSS eller insatser enligt SoL.

Daglig verksamhet

Många personer som bor i bostad med särskild service enligt LSS har också beviljats insatsen daglig verksamhet enligt 9 § 10 LSS. Den dagliga verksamheten är till för personer som är i yrkesverksam ålder, saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig. Rätten till insatsen omfattar endast personer som anges i 1 § 1 och 2 LSS, dvs. personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd och personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom¹⁶¹.

Den dagliga verksamheten kan utformas på olika sätt. Den kan innehålla både aktiviteter med habiliterande inriktning och mer produktionsinriktade uppgifter. Daglig verksamhet är inte en anställningsform och syftet med verksamheten är inte att producera varor eller tjänster.¹⁶² Idag förekommer både verksamhet i gruppform och individuella placeringar, till exempel på företag.

Insatserna – samordnade men inte samlokaliserade

Insatserna enligt LSS ska vara samordnade. Det framgår av 7 § LSS. Det innebär att de inte ska ses isolerade från varandra¹⁶³. Daglig verksamhet och boende är stora delar i personers liv och det är därför viktigt att samordna stödet för att få en fungerande helhet. För att undvika en institutionell miljö bör dock en bostad med särskild service för vuxna enligt LSS inte samlokaliseras med lokaler för daglig verksamhet¹⁶⁴.

Insatser för aktiviteter utanför boendet

Att omvårdnad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter ingår i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt LSS utesluter inte att en enskild som behöver det även kan få andra kompletterande insatser för att t.ex. kunna

¹⁶¹ Se 7 och 1 §§ LSS.

¹⁶² Se prop. 1992/93:159 s. 90 och 181.

¹⁶³ Se prop. 1992/93:159 s. 172.

¹⁶⁴ Se SOSFS 2002:9 AR.

delta i aktiviteter utanför ett gruppboende¹⁶⁵. Ibland kan den enskilde ha individuella önskemål som kan vara svåra att tillgodose av den ordinarie personalen. I dessa fall kan till exempel en ledsagare eller en kontaktperson vara ett komplement.

HFD fann i ett avgörande 1995 att en person som bodde i en gruppboestad hade rätt till ledsagarservice enligt 9 § 3 LSS för aktiviteter utanför gruppbostadens ram. HFD gjorde bedömningen att hjälp av det slag som den enskilde hade begärt normalt och i första hand bör tillgodoses inom ramen för gruppboendet. Detta eftersom insatsen bostad med särskild service för vuxna innefattar fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter. Särskilt för aktiviteter utanför gruppboendet kan det emellertid finnas ett behov av ledsagarservice som svårigen kan tillgodoses av den personal som behövs för verksamheten i boendet. Antalet boende och deras varierande individuella behov, den fasta bemanningens storlek och tjänstgöringstider och andra sådana förhållanden är faktorer som måste beaktas menade HFD¹⁶⁶.

I ett senare avgörande fann HFD att en man som bodde i en gruppboestad hade rätt till ledsagning enligt LSS vid en resa till Danmark¹⁶⁷.

Kontaktperson

En kontaktperson enligt 9 § 4 LSS kan vara som en vän och medmänniska för den som behöver hjälp att komma i kontakt med andra människor och för att komma ut i samhället. Det kan vara en person som den enskilde kan planera och utöva fritidsaktiviteter med. En viktig uppgift för kontaktpersonen är att hjälpa till att bryta isolering genom samvaro och genom hjälp till fritidsverksamhet¹⁶⁸. Det kan vara ett sätt för den enskilde att träffa andra personer än omsorgspersonal och andra i boendet. För att stödet av kontaktpersonen ska fungera bra behöver den enskilde ha inflytande över vem som utses. Behov av kontaktperson kan finnas oavsett vilket personalstöd som ges i boendet.

Ledsagarservice

Även insatsen ledsagarservice enligt 9 § 3 LSS syftar till att bryta den isolering som ofta blir följd av ett omfattande funktionshinder. Insatsen lämnas som ett led i strävandena att underlätta för den enskilde att ha kontakter med andra. Avsikten är att den enskilde ska få hjälp med att komma ut bland andra människor, exempelvis för att besöka vänner, delta i fritidsaktiviteter eller i kulturlivet eller för att bara promenera. Insatsen bör ha karaktären av personlig service och anpassas efter de individuella behoven.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Se t.ex. RÅ 1995 ref. 47 och RÅ 2003 ref. 79 I.

¹⁶⁶ Se RÅ 1995 ref. 47.

¹⁶⁷ Se RÅ 2003 ref. 79.

¹⁶⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 178.

¹⁶⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 74 och 178.

8. Personal i bostad med särskild service

För verksamhet enligt LSS ska det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges¹⁷⁰. Samtliga former av bostad med särskild service för vuxna ska ha en av huvudmannen särskilt utsedd person som förestår verksamheten¹⁷¹. För gruppboendestäder finns särskilt utskrivet att det ska finnas den personal som i övrigt behövs för en ändamålsenlig verksamhet¹⁷². Både gruppboendestaden och serviceboendestaden har anställd personal som ska stödja de boende¹⁷³.

Det här kapitlet handlar om vilken kompetens den personal som arbetar i bostad med särskild service behöver ha. Mer information finns i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:2) om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning och meddelandeblad nr 2/2014 *Kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg till personer med funktionsnedsättning*. Ytterligare stöd finns i vägledningen *Rätt kompetens hos personal i verksamheter för personer med funktionsnedsättning*. I vägledningen beskrivs hur ett systematiskt kvalitetsarbete kan gå till i verksamheter som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL eller LSS till personer med funktionsnedsättning. Där beskrivs till exempel hur arbetsgivare kan arbeta med frågor som rör bemanning, rekrytering och introduktion samt kompetensutveckling.

Personalens kompetens är viktig för kvaliteten i insatsen

En betydelsefull aspekt av verksamhetens kvalitet är att personalen har de kunskaper, förmågor och erfarenheter som krävs för att kunna ge ett gott stöd och en god service eller omsorg. Personer med funktionsnedsättning behöver kunna känna trygghet i att personalen har den kompetens som krävs för arbetsuppgifterna och för att insatsen som de får är av god kvalitet.

Kvaliteten i insatsen bostad med särskild service för vuxna är alltså till stor del beroende av personalen och hur den kan tillgodose den enskildes behov av stöd, service och omvårdnad. Personalens roll – att ge individuellt anpassad omvårdnad – är oerhört mångfacetterad. Den kan handla om att ge praktiskt stöd och service men även om hjälp att skapa ordning och struktur i tillvaron samt förklara och ge stöd att hantera och bemästra olika situationer. Den kan handla om att göra världen begriplig och hanterbar, att göra dagen förutsägbar och att åskådliggöra tiden.

¹⁷⁰ Se 6 § LSS.

¹⁷¹ Se 4 § SOSFS 2002:9. För gruppboendestad även 3 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

¹⁷² Se 3 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

¹⁷³ Se prop. 1992/93:159 s. 179 f.

Personer som flyttar till bostad med särskild service kan behöva hjälp att skapa sig ett individuellt och trevligt hem med mening och innebörd för den som bor där. Personalen kan behöva stödja den enskilde att komma fram till vad som är hans eller hennes personliga uttryck och önskemål, och medverka till att förverkliga olika livsprojekt.

Det är viktigt att ta hänsyn till och värna om den enskildes rätt till självbestämmande och integritet i det egna hemmet. Det förhållandet att stöd, service och omvårdnad ges till den enskilde i hans eller hennes hem, behöver präglade personalens arbetssätt.

Det är i mötet mellan den enskilde och den närmaste personalen som målen med LSS kan förverkligas.

Bemötande

Andra aspekter på god kvalitet är exempelvis att verksamheten bedrivs i enlighet med grundläggande etiska riktlinjer som respekt för alla människors lika värde och att brukaren bemöts på ett bra sätt¹⁷⁴.

Personalens vilja och förmåga till ett gott bemötande och en god omvårdnad avgör tillvaron för de personer som bor i en bostad med särskild service för vuxna¹⁷⁵. Ett gott bemötande kräver kunskap, lyhördhet och inlevelseförmåga samt insikt om att människor med funktionsnedsättning som regel har liknande förväntningar på livet som människor i allmänhet. Funktionsnedsättningen är enbart en aspekt av personen, och ett grundläggande villkor för ett bra bemötande är att varje individ uppmärksammas som hela den person han eller hon är¹⁷⁶.

Det är viktigt att ha en kontinuerlig dialog på arbetsplatsen så att frågorna om bemötande, förhållningssätt och mänskliga rättigheter hela tiden hålls levande. En humanistisk människosyn och funktionshinderpolitikens mål behöver genomsyra hela den organisation som ska ge stöd till människor med omfattande funktionsnedsättning.

Utbildning och erfarenhet utifrån uppgift

I LSS finns alltså en allmän skyldighet att ha den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad ska kunna ges¹⁷⁷. Det innebär att personalen ska ha den utbildning och erfarenhet som kan krävas för varje specifik uppgift. Bestämmelsen avser inte endast personal som utför arbetsuppgifter som direkt gäller insatser enligt 9 § – t.ex. personal vid gruppbosträder, sjukgymnaster, kuratorer, specialpedagoger och personal i daglig verksamhet – utan all personal som behövs för att bedriva en rationell och ändamålsenlig verksamhet.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Se prop. 2004/05:39 s. 25.

¹⁷⁵ Se SOU 1999:21 s. 134.

¹⁷⁶ Se prop. 1999/2000:79 s. 72.

¹⁷⁷ Se 6 § LSS.

¹⁷⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 171 f.

Föreståndaren behöver ha högskoleutbildning

Föreståndarna är nyckelpersoner för att verksamheterna ska hålla god kvalitet och utvecklas. De behöver kunskaper, färdigheter och förhållningssätt för att kunna omsätta lagar och intentioner i praktiskt handlande.

Den person som förestår verksamheten i en gruppbo- stad ska ha lämplig utbildning¹⁷⁹. Med lämplig utbildning avses här en högskoleutbildning som är relevant för att en person ska kunna förestå verksamheten i en gruppbo- stad. Socialstyrelsens föreskrifter innehåller krav på vad denna ledarskaps- funktion ska ha tillräcklig kunskap och kompetens om. Det handlar t.ex om att kunna ansvara för att arbetet organiseras så att den enskilde genom om- vårdnaden tillförsäkras goda levnadsvillkor och att omvårdnaden känneteck- nas av en god etik och ett värdigt bemötande.¹⁸⁰

För en person som förestår en bostad med särskild service för vuxna som inte är gruppbo- stad bör samma utbildningskrav gälla som för en person som förestår en gruppbo- stad.¹⁸¹

Kunskaper hos personalen i bostaden

SOSFS 2014:2 gäller för den personal som i sin yrkesutövning ger personer med funktionsnedsättning stöd, service eller omsorg efter beslut enligt bland annat 9 § LSS om bostad med särskild service för vuxna. Personalen kan ha olika titlar, men de som omfattas av de allmänna råden är den baspersonal som ger direkt stöd i vardagen i den enskildes hem eller i andra verksamheter som omfattas av de allmänna råden som t.ex. daglig verksamhet. De all- männa råden gäller för personal i både kommunal och enskild verksamhet.

I de allmänna råden anger Socialstyrelsen vilka kunskaper och förmågor som personalen bör ha med rekommenderade program på gymnasienivå.

De allmänna råden är utformade med utgångspunkt från de övergripande målen i SoL och LSS samt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och FN:s konvention om barnets rättigheter. Personalen bör därför ha kunskap om de grundläggande värden som uttrycks i dessa la- gar och konventioner för att förstå vad som i grunden styr arbetet med att ge stöd, service eller omsorg till personer med funktionsnedsättning. Andra ex-empel som allmänna råden tar upp är förhållningssätt, kommunikation, hälsa, personlig omsorg, social gemenskap och sysselsättning och aktiviteter i var- dagen.

Ofta räcker det inte att bara ha kunskapen om dessa ämnen, personalen be- höver också ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

Kommunikation och kognition kan stödjas med hjälp av olika tekniska lös- ningar. Tekniken kan göra det möjligt för den enskilde att klara av situationer som det annars inte skulle vara möjligt att klara.

¹⁷⁹ Se 3 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

¹⁸⁰ Se 5 § SOSFS 2002:9.

¹⁸¹ SOSFS 2002:9 AR

Både hjälpmedel och välfärdsteknik kan bidra till ökad delaktighet och självständighet för kvinnor och män med funktionsnedsättning. Områdena behöver därför ses som delar av det samlade stödet för den enskilde.¹⁸²

Kunskap om funktionsnedsättningens konsekvenser

Såväl den som självständigt arbetar med handläggning och uppföljning som den som arbetar i en bostad med särskild service för vuxna bör ha kunskap om funktionsnedsättningar och dess konsekvenser¹⁸³.

Att ha kunskap om en persons funktionstillstånd, till exempel hur personen ser, hör, kan minnas eller förstå, är nödvändigt för att utforma ett gott stöd. För att kunna utforma ett personcentrerat stöd måste man ha kännedom om vad en viss funktionsnedsättning innebär men framför allt vad den innebär för individen själv i de aktiviteter han eller hon deltar i.¹⁸⁴

I kunskapsstödet *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet* har Socialstyrelsen tagit fram rekommendationer som omfattar vuxna personer som tillhör personkrets 1 och 2 i LSS och har en intellektuell funktionsnedsättning. För att förebygga utmanande beteende rekommenderar Socialstyrelsen att arbetsledning och personal bör ha kunskap om individens funktionstillstånd och hälsa samt kunskap om konsekvenserna av individens funktionsnedsättningar. Personalen bör anpassa sitt kommunikativa förhållningssätt utifrån individens behov.¹⁸⁵

Yrkesintroduktion är viktig

Att personalen har rätt kompetens är en viktig förutsättning för att de ska kunna bidra till en god kvalitet i stöd, service och omsorg. Därför är det viktigt att arbetsgivaren kan erbjuda en bra och relevant yrkesintroduktion. Socialstyrelsen har på www.kunskapsguiden.se stöd till yrkesintroduktion.

¹⁸² *Vägar till ökad delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten om arbete med stöd och service enligt LSS*. Socialstyrelsen 2017.

¹⁸³ Se Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2008:32) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder och Socialstyrelsens allmänna råd om kunskaper hos personal som ger stöd, service eller omsorg enligt SoL och LSS till personer med funktionsnedsättning.

¹⁸⁴ *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet*. Socialstyrelsen 2015

¹⁸⁵ *Att förebygga och minska utmanande beteende i LSS-verksamhet*. Socialstyrelsen 2015

9. Avgifter

Det här kapitlet handlar om avgifter för insatser inom LSS. Det innehåller information om vad kommunerna får ta ut avgifter för, när avgifter får tas ut och enligt vilka grunder.

Regler i LSS styr när avgifter får tas ut

I förarbetena till LSS uttalas att en viktig handikappolitisk princip är att människor inte ska ha merkostnader på grund av funktionshinder. Tanken är att ett omfattande stödbehov på grund av funktionshinder inte ska medföra en lägre levnadsstandard än den som gäller för personer utan motsvarande behov.¹⁸⁶

Avgifter eller ersättning för kostnader får därför inte tas ut för insatser enligt LSS utom i de fall som anges i 18–20 §§¹⁸⁷. Det är framför allt kommunens möjlighet att ta ut avgifter enligt 19 § LSS som berör boende i bostad med särskild service för vuxna.

Avgifter får tas ut för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter

Av 19 § LSS framgår att avgifter får tas ut för bostad, fritidsverksamhet och kulturella aktiviteter.

Idag är det vanligt att de som bor i bostad med särskild service för vuxna betalar hyra istället för avgift¹⁸⁸. (Läs mer om hyresrättsliga regler i boende enligt LSS i kapitel 10.) När hyra tas ut får kommunen inte samtidigt ta ut avgift för bostaden¹⁸⁹.

Kostnader för t.ex. mat ansvarar den enskilde själv för¹⁹⁰. I vissa bostäder med särskild service arbetar personalen så att mat inhandlas och tillagas för hela gruppen, och den enskilde betalar då för kostnaden för själva matinköpet. Behöver den enskilde hjälp med att handla, laga mat eller hjälp med att äta och dricka räknas den delen som omvårdnad. Av 21 § LSS följer att stöd och service som är att betrakta som omvårdnad inte kan avgiftsbeläggas.

Vid deltagande i fritids- och kulturella aktiviteter bör den enskilde svara för sina egna kostnader, men inte kostnader för den eventuella följeslagare som behövs för att kunna genomföra aktiviteten.¹⁹¹

¹⁸⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 99.

¹⁸⁷ Se 21 § LSS.

¹⁸⁸ En kartläggning som Socialstyrelsen gjorde år 2006 angående avgift eller hyra visar att samtliga svarande kommuner har uppgett att de som bor i bostad med särskild service för vuxna betalar hyra.

¹⁸⁹ Av 8 kap. 2 § SoL framgår nämligen att kommunen inte får ta ut avgift för bostad som omfattas av 12 kap. jordabalken. Motsvarande gäller enligt RÅ 2005 ref. 28 för bostad med särskild service för vuxna enligt LSS.

¹⁹⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 100.

¹⁹¹ Se prop. 1992/93:159 s. 100.

Avgifterna får bara tas ut av personer med viss inkomst

Avgifterna får tas ut av personer som har hel allmän ålderspension, hel sjukersättning eller hel aktivitetsersättning enligt socialförsäkringsbalken eller annan inkomst av motsvarande storlek¹⁹². Det innebär att avgifter även får tas ut av personer som exempelvis har arbetsinkomst, sjukpenning, kapitalinkomster eller en kombination av olika slags inkomster, som i storlek kan jämföras med de inkomster som räknas upp i lagen.¹⁹³

Avgifterna ska vara skäliga

De avgifter som tas ut måste vara skäliga och får inte överstiga kommunens självkostnader¹⁹⁴. Kommunen ska se till att den enskilde får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov.¹⁹⁵

Tillräckliga medel kvar för personliga behov och goda levnadsvillkor

När avgiften fastställs ska kommunen alltså se till att den enskilde får behålla tillräckliga medel för sina personliga behov, till exempel mat, kläder, tandvård, fritid och semester¹⁹⁶. Även kostnader på grund av funktionshindret som inte täcks på annat sätt ska beaktas.¹⁹⁷

Enligt 7 § LSS ska den enskilde genom insatserna tillförsäkras goda levnadsvillkor. Av förarbetena till LSS framgår att den bestämmelsen ska beaktas även i avgiftssammanhang och att avgiften inte får bli för betungande¹⁹⁸.

Avgifterna tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer

I 19 § LSS anges att skäliga avgifter får tas ut enligt de grunder som kommunen bestämmer. Bestämmelsen innefattar ett bemyndigande för kommunen att besluta att anta avgiftstaxor för t.ex. bostad med särskild service¹⁹⁹. En förutsättning för att avgifterna ska kunna debiteras är sedan att de har fastställts i ett kommunalt taxebeslut²⁰⁰.

¹⁹² Se 19 § LSS.

¹⁹³ Se prop. 1992/93:159 s. 99 f. och 187.

¹⁹⁴ Se 19 § LSS. Läs mer om självkostnadsprincipen i 2 kap. 6 § kommunallagen (2017:725) och proposition 2016/17:171 *En ny kommunallag*.

¹⁹⁵ Se 19 § LSS.

¹⁹⁶ Se 19 § LSS och prop. 1992/93:159 s. 187.

¹⁹⁷ Se 6 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

¹⁹⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 100 och 187.

¹⁹⁹ Se HFD 2012 ref. 36.

²⁰⁰ Se JO 2005/06 s. 305. Läs mer om kommunernas utrymme att ta ut avgifter i kommunallagen.

Beslutets laglighet kan prövas

Både taxebeslutet och debiteringsbeslutet kan överklagas genom laglighetsprövning enligt kommunallagen. Det innebär bland annat att det är beslutets laglighet och inte dess lämplighet som prövas.²⁰¹

²⁰¹ Läs mer om laglighetsprövning i 13 kap. kommunallagen.

10. Hyresrättsliga regler

En bostad enligt LSS är en behovsbedömd insats. Det vanligaste är att bostaden upplåts som hyresrätt, vilket enligt praxis gör att vissa av hyreslagens bestämmelser blir tillämpliga²⁰². I det här kapitlet finns därför information om hyresrättsliga regler som kan bli aktuella i bostad med särskild service.

Hyrans storlek bestäms i hyresavtalet

När det gäller hyressättningen av bostadslägenheter där reglerna i 12 kap. jordabalken (hyreslagen) gäller så bestäms hyrans belopp i hyresavtalet²⁰³. I hyreslagen finns också vissa regler som syftar till att skydda en hyresgäst mot oskäligt höga hyror. Vid en tvist om hyrans storlek kan hyresvärden eller hyresgästen vända sig till hyresnämnden som då fastställer hyran till ett skäligt belopp enligt de s.k. bruksvärdesreglerna.²⁰⁴

Tillgång till gemensamhetsutrymmen får beaktas

Tillgång till gemensamma utrymmen får beaktas och värdesättas enligt bruksvärdesreglerna, dvs. de kan påverka hyran utifrån deras värde för den boende. Enligt HFD föreligger inget hinder mot att kommunen i förhandlingar om hyresnivån beträffande bostad med särskild service enligt LSS har som utgångspunkt att hyressättningen bör påverkas av det värde tillgången till gemensamhetsutrymmet utgör för bostaden²⁰⁵.

Uppsägning av hyresgäst

Finns grund för uppsägning enligt hyreslagen kan en hyresgäst sägas upp även när bostaden är en bostad med särskild service. Att kommunen har det yttersta ansvaret för hyresgästerna som vårdtagare kan, enligt Bostadsdomstolen, inte hindra att hyresavtalen kan bringas att upphöra om hyresgästen allvarligt åsidosätter sina förpliktelser²⁰⁶.

Grund för uppsägning kan exempelvis vara att en hyresgäst stör övriga hyresgäster eller att hyresgästen inte betalar hyran²⁰⁷.

Att hyresgästen blir uppsagd från sitt hyreskontrakt betyder inte att beslutet om insats enligt 9 § 9 LSS upphör att gälla. Kommunen är fortfarande skyldig att verkställa insatsen så att personens behov tillgodoses.

²⁰² Se t.ex. Bostadsdomstolens avgörande RBD 8:94 där en upplåtelse av ett rum med toalett i ett särskilt boende (enligt SoL) ansetts som hyra, trots att upplåtelsen varit förenad med omfattande vård och service. Den boende hade ensam dispositionsrätt till rummet och upplåtelsen skedde mot ersättning.

²⁰³ Jfr 12 kap. 19 § jordabalken, JB.

²⁰⁴ Se 12 kap. 55 § JB. Se även t.ex. proposition 2000/01:149 *Avgifter inom äldre- och handikappomsorg* s. 25-26.

²⁰⁵ Se RA 2005 ref. 28.

²⁰⁶ RBD 8:94

²⁰⁷ 12 kap. 42 § 1 och 6 JB. När det gäller störningar som kan leda till uppsägning så kan det vara bra att tänka på att hänsyn enligt hovrättspraxis kan tas till om personen har en funktionsnedsättning som ger svårigheter med kommunikation och socialt samspel (se ÖH 9465-10).

Besittningsskydd

De regler om besittningsskydd som finns i hyreslagstiftningen gäller även för särskilda boendeformer²⁰⁸. Besittningsskydd innebär att en hyresgäst i vissa fall har rätt att få sitt hyresavtal förlängt även om hyresvärden säger upp avtalet, om det inte finns grund för uppsägning²⁰⁹.

Andrahandshyresavtal

En bostad med särskild service kan ordnas så att kommunen hyr flera (minst tre) bostadslägenheter i ett eller flera bostadshus samtidigt av en hyresvärd, för att i sin tur hyra ut dem till hyresgäster i andra hand, s.k. blockuthyrning. Vid blockuthyrning har andrahandshyresgästen samma besittningsskydd i förhållande till sin hyresvärd som en förstahandshyresgäst, det vill säga besittningsskyddet gäller från uthyrningens första dag.²¹⁰

Andra personers möjlighet att komma in i bostaden

Enligt hyreslagen har hyresvärden i vissa fall rätt till tillträde till en lägenhet, exempelvis för att utföra mycket brådskande förbättringsarbeten²¹¹. Även tillsynsmyndigheten IVO har viss rätt till tillträde till lokalerna i LSS-verksamheter, men för tillträde till bostäder krävs att de boende lämnar sitt samtycke till inspektionen²¹².

När det gäller personalens och ansvarig nämnds rätt till tillträde i de enskildas lägenheter så måste hänsyn tas till reglerna i LSS som säger att verksamheten ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet²¹³. Vid bedömningen bör enligt JO dock beaktas att de enskilda i vissa fall kan anses ha lämnat medgivande till att åtminstone gruppboendets personal kan ha rätt att komma in i lägenheterna för att utföra olika sysslor²¹⁴. Om den enskilde däremot uttrycker att personalen inte får komma in så är det viktigt att respektera den enskildes vilja, eftersom det i annat fall kan bli fråga om hemfridsbrott²¹⁵.

Det framgår också av FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning att ingen person med funktionsnedsättning, utan avseende på boendeförhållande, får utsättas för godtyckligt eller olagligt ingripande i sitt privatliv, familjeliv eller hem²¹⁶.

²⁰⁸ RBD 8:94

²⁰⁹ Se 12 kap. 42 och 46 §§ JB.

²¹⁰ Se 12 kap. 45 § andra stycket JB. Upphör hyresförhållandet i det första ledet upphör enligt hovrättspraxis även andrahandskontraktet om parterna inte kommer överens om annat. Om exempelvis kommunens nyttjanderättsavtal med fastighetsägaren upphör kan hyresgästerna inte göra besittningsskyddsreglerna gällande gentemot kommunen. (Se ÖH 4542-01).

²¹¹ Se 12 kap. 26 § JB.

²¹² Se 26 d § LSS.

²¹³ Se 6 § LSS.

²¹⁴ Se JO 1993/94 s. 329

²¹⁵ Se 4 kap. 6 § brottsbalken.

²¹⁶ Se artikel 22.1.

Samboförhållanden och äktenskap

Personer som bor i en bostad med särskild service för vuxna kan precis som andra vilja leva i ett samboförhållande eller gifta sig. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning tar i artikel 23 upp att konventionsstaterna ska vidta åtgärder för att säkerställa erkännandet av rätten för personer med funktionsnedsättning att ingå äktenskap och bilda familj.

Det finns inga hyresrättsliga hinder att dela lägenheter. Däremot kan det finnas andra aspekter att ta hänsyn till om den enskilde vill bo tillsammans med någon annan, som en sambo eller make. Såväl sammansättning i gruppen som antalet boende påverkas om en person till flyttar in. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör i regel endast tre till fem personer bo i en grupp-bostad²¹⁷. Även i LSS förarbeten anges att antalet boende i en grupp-bostad bör vara litet. Det är för vissa särskilt viktigt att antalet kontakter i den närmaste miljön är begränsade²¹⁸. Det tillstånd som enskilda verksamheter har anger hur många platser grupp-bostaden eller servicebostaden har och det kan inte överskridas.

Det är också viktigt att gruppen som delar gemensamhetsutrymmen inte är för stor. Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör grupp-bostadens gemensamhetslokaler endast kunna nyttjas av andra på de boendes villkor²¹⁹. Om anhöriga, sambos eller vänner mer regelbundet ska vistas i de gemensamma utrymmena bygger det på att samtliga i grupp-bostaden verkligen vill ha det så. Det är därför viktigt med diskussioner och reflektion med de boende och i personalgruppen för hur man kan finna lösningar som underlättar parrelationer.

Vem har ansvar för om bostaden är smutsig?

En hyresgäst ska enligt hyreslagen vårda lägenheten väl och iaktta ordning²²⁰. Skäl för uppsägning av hyresavtalet kan finnas om en hyresgäst inte sköter ordningen²²¹.

I omvårdnaden i en bostad med särskild service ingår att stödja den enskilde med att sköta hemmet och planera framåt²²². I omvårdnad kan även ingå hjälp med städning, men inte mot den enskildes vilja. Om det finns risk för att det uppstår en sanitär olägenhet i bostaden så är det viktigt att arbeta pedagogiskt för att försöka förmå den enskilde att ta emot hjälp med städningen.

Husdjur i bostad med särskild service

Ibland kan frågor uppkomma om den boende får ha husdjur i sitt hem. Kan personen själv ta hand om sitt husdjur och har det i sin egen lägenhet finns

²¹⁷ Se SOSFS 2002:9 AR.

²¹⁸ Se prop. 1992/93:159 s.180.

²¹⁹ Se SOSFS 2002:9 AR.

²²⁰ Se 12 kap. 24 och 25 §§ JB.

²²¹ Se 12 kap. 42 § 6 JB.

²²² Se 2 § SOSFS 2002:9.

inga juridiska hinder kring detta. Men det är viktigt att ta hänsyn till allergier och rädslor hos de övriga i boendet och personalen om djur vistas i gemensamhetsutrymmen.

11. Handläggning av begäran om bostad med särskild service

I det här kapitlet finns information om handläggning av en ansökan om bostad med särskild service för vuxna enligt LSS. Syftet är att ge en översiktlig bild av arbetsprocessen hos den beslutande nämnden. Utförligare information finns i handboken *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*²²³. Där finns också information om vad som ska dokumenteras.

Med handläggning menas i detta sammanhang alla åtgärder som vidtas från det att ett ärende uppkommer till dess att det avslutas med ett beslut. Grundläggande regler om hur en myndighet ska handlägga ärenden finns i förvaltningslagen (1986:223), FL²²⁴.

Tillgänglighet ökar delaktighet i handläggningsprocessen

Verksamheten enligt LSS ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen²²⁵. Fullständigt och faktiskt deltagande för personer med funktionsnedsättning hör även till de allmänna principerna i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (artikel 3).

Många människor behöver upplysningar och annan hjälp för att kunna ta tillvara sin rätt. Den enskilde kan t.ex. behöva information om de insatser som finns att få av kommunen och de formella krav som ställs vid ärendehandläggningen. Därför är det viktigt att den som kontaktar kommunen får en allsidig information om kommunens skyldigheter att erbjuda insatser och information som rör själva handläggningen. Enligt förvaltningslagen ska varje myndighet lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. Hjälp ska lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet.²²⁶ Det hör också till kommunens uppgifter att informera om mål och medel för verksamheten enligt LSS²²⁷.

Informationen behöver vara lättbegriplig och konkret. Detta ställer särskilda krav på myndigheten att anpassa informationen utifrån de funktionsnedsättningar som människor som söker insatsen kan tänkas ha. Anpassning

²²³ Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten. Socialstyrelsen 2015

²²⁴ Den 1 juli 2018 träder förvaltningslagen (2017:900) i kraft. Genom den lagen upphävs förvaltningslagen (1986:223). Här anges den nya lagens motsvarande bestämmelser i fotnoter nedan.

²²⁵ Se 5 § LSS.

²²⁶ Se 4 § första stycket FL. Från och med den 1 juli 2018 finns motsvarande bestämmelser om myndigheternas serviceskyldighet i 6 § förvaltningslagen (2017:900). Enligt den nya lydelsen ska en myndighet se till att kontakterna med enskilda blir smidiga och enkla. Myndigheten ska lämna den enskilde sådan hjälp att han eller hon kan ta till vara sina intressen. Hjälp ska ges i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Den ska ges utan onödigt dröjsmål.

²²⁷ Se 15 § 3 LSS.

av information kan behövas för personer med t.ex. syn- och hörselnedsättningar och för dem med kognitiva svårigheter. Ofta är det nödvändigt att ge information vid flera tillfällen och på olika sätt, t.ex. både muntligt och skriftligt. Det kan för vissa vara nödvändigt med information på andra språk än svenska.

Ibland kan en person som kontaktar kommunen behöva information om möjligheten att få insatser från kommunen enligt både LSS och SoL. JO har kritiserat en nämnd för att en enskild fått bristfällig information om möjligheten att få insatser med stöd av LSS. Kommunen hade istället behandlat den enskildes framställan som en ansökan om bistånd enligt SoL. JO uttalade här bl.a. följande. En förutsättning för att den enskilde ska kunna begära insatser enligt LSS är att han eller hon har kännedom om sina rättigheter. Kommunens handläggare måste anses ha ett ansvar att upplysa den enskilde om dessa rättigheter för det fall man vid behovsbedömningen kommer fram till att insatser enligt LSS skulle kunna vara aktuella. Självfallet måste informationen ges på ett sakligt sätt och med respekt för den enskildes integritet.²²⁸

Insats på begäran av den enskilde

Insatser enligt LSS ska ges den enskilde endast om han eller hon begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, förmyndare, förvaltare eller framtidsfullmaktshavare begära insatser för honom eller henne²²⁹. I förarbetena till LSS uttalas att paragrafen närmast utgör ett påpekande om att lagen saknar tvångsbestämmelser²³⁰.

Inga insatser enligt LSS kan ges mot den enskildes egen vilja och önskemål. Detta förhindrar givetvis inte att en handläggare informerar om och lämnar erbjudanden om insatser till den enskilde. Här ställs stora krav på handläggarens lyhördhet och respekt för de önskemål som den enskilde ger uttryck för. Kommunen har också ett ansvar att ta reda på och sätta sig in i behoven för människor med funktionsnedsättning²³¹. (För information om kommunens ansvar att planera för framtida behov se kapitel 13).

Prövning enligt LSS i första hand

Vissa insatser enligt LSS, exempelvis bostad med särskild service för vuxna, har en motsvarighet i insatser som kan lämnas enligt socialtjänstlagen. LSS innebär inte heller någon inskränkning i de rättigheter som den enskilde kan ha enligt någon annan lag²³². I förarbetena till LSS uttalas att en framställan om stöd eller service av en person som tillhör lagens personkrets i första hand bör prövas enligt denna lag om det gäller en insats som regleras i lagen, eftersom detta i allmänhet får antas vara till fördel för den enskilde²³³. Om den enskilde har en bestämd uppfattning om enligt vilken lag han eller hon

²²⁸ Se JO 2007/08 s. 362.

²²⁹ Se 8 § första stycket LSS.

²³⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 173.

²³¹ Se 5 kap. 8 § SoL och 15 kap. 1 § 1 och 2 LSS.

²³² Se 4 § LSS.

²³³ Se prop. 1992/93:159 s. 171.

önskar få sin begäran prövad, ska givetvis denna önskan respekteras. Läs mer om grundläggande principer och viktiga utgångspunkter i LSS i kapitel 2.

När en prövning av behovet av insatser enligt LSS görs är det ofta nödvändigt att samtidigt pröva om det därutöver behövs insatser enligt SoL²³⁴.

Utredning och bedömning av behov

För att kommunen ska kunna erbjuda lämpliga insatser måste den enskildes behov av stöd och hjälp utredas och klargöras. Med utredning avses i det här sammanhanget all den verksamhet som behövs för att göra det möjligt att fatta ett beslut i ärendet. För den enskildes rättssäkerhet är det viktigt att beslutet grundar sig på en utredning som är tillförlitlig. En utredning handlar om att ställa frågor och skaffa sig en helhetsbild av såväl behov av stöd och hjälp som resurser och förmågor hos den enskilde. Det innebär att man tillsammans med den enskilde och eventuellt dennes företrädare och anhöriga tar reda på hans eller hennes behov och önskemål – i detta fall när det gäller bostad, stöd och service. Sammanfattningsvis innebär det att material samlas in och analyseras. Därefter gör handläggaren en bedömning som ligger till grund för ett beslut. En utredning får inte göras mer omfattande än vad som är motiverat i det enskilda ärendet.

En utredning om bostad med särskild service enligt LSS ska bland annat ge svar på tre centrala frågor:

- Ingår personen i den personkrets som beskrivs i LSS?
- Har den enskilde behov av insatsen?
- Tillgodoses behovet (faktiskt) på annat sätt?²³⁵

Genom insatsen ska den enskilde tillförsäkras goda levnadsvillkor²³⁶. För att kunna utforma uppdrag och följa upp att den enskilde genom sitt boende får de kvalitetsmål som lagen anger, bland annat full delaktighet, behöver handläggaren kunskap om individen. För ett systematiskt arbete med den enskildes delaktighet behöver handläggare inhämta kunskap om individens deltagande i aktiviteter inom olika livsområden, hur viktiga dessa aktiviteter är för individen, och vilket stöd som behövs för att utföra de aktiviteter som är viktiga för individen.²³⁷

Med ett behovsinriktat arbetssätt görs en inventering som omfattar behov, resurser och mål. Dessa beskrivs innan insatsen bestäms och är utgångspunkten för både hur insatsen kan utformas och hur den kan genomföras och följas upp.

När någon begär en insats enligt LSS gör handläggaren inledningsvis en bedömning av om personen tillhör den personkrets som omfattas av lagen. Detta kan i vissa fall göras utan någon mer ingående utredning, men kan i andra fall vara mer komplicerat. Läs mer om personkretstillhörighet i kapitel 12.

²³⁴ Se prop. 1992/93:159 s. 171.

²³⁵ Se 1 och 7 § LSS. Se även prop. 1992/93:159 s. 172.

²³⁶ Se 7 § LSS

²³⁷ *Vägar till ökad delaktighet. kunskapsstöd till socialtjänsten om arbete och stöd och service enligt LSS*, Socialstyrelsen, 2017

Utredningstidens längd

Utredningens omfattning är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Det går därför inte att ange en bestämd tid inom vilken en utredning ska vara klar. Enligt 7 § FL ska varje ärende där någon enskild är part handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts.²³⁸ Justitieombudsmannen, JO, har i flera fall riktat kritik mot kommunen för långsam handläggning²³⁹.

När nämnden får en ansökan om insatser enligt LSS ska nämnden efter företagen utredning utan oskäligt dröjsmål fatta ett beslut. En nämnd får därför inte dröja med att fatta beslut om en insats enligt LSS t.ex. för att det är svårt att verkställa beslutet.²⁴⁰

Planera utredningen

Varje utredning ska genomsyras av respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet²⁴¹. Handläggaren behöver tidigt bilda sig en uppfattning om vilket underlag som behövs för att ett korrekt beslut ska kunna fattas i ärendet. Till planeringsarbetet hör bl.a. att överväga lämpliga former för samtal med den enskilde och att överväga vilken information om den enskildes förhållanden som kan behövas.

Inhämta uppgifter

Ibland behöver handläggaren samla in uppgifter på flera sätt för att få tillräckligt underlag. Den viktigaste källan är den enskildes egen beskrivning av sin situation men kompletterande uppgifter kan behöva hämtas in från andra.

När den enskilde så önskar kan handläggaren hjälpa till med att skaffa upplysningar och yttranden från andra myndigheter som är nödvändiga för utredningen. Detta kan många gånger vara enklare än att den enskilde själv måste vända sig till olika myndigheter. Av 7 § FL framgår att myndigheten vid handläggningen ska beakta möjligheten att själv inhämta upplysningar och yttranden från andra myndigheter, om sådana behövs²⁴². För att få ta kontakt med utomstående krävs den enskildes samtycke.

Utredningen beskriver personens behov på ett allsidigt sätt och ger en så objektiv beskrivning av situationen som möjligt. När handläggaren försöker skaffa sig en bild av personens behov kan bland annat dessa frågor vara till stöd:

- Hur bor personen i dag och hur får han eller hon sitt behov av stöd tillgodosett?
- Vilka behov och önskemål har personen inför framtiden?
- Behöver personen bo i en bostad med särskild anpassning?
- Behöver personen stöd av personal dygnet runt eller räcker det med stöd vissa tider på dygnet?

²³⁸ Från och med den 1 juli 2018 gäller enligt 9 § första stycket förvaltningslagen (2017:900) att ett ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och kostnadseffektivt som möjligt utan att rättssäkerheten eftersätts.

²³⁹ Se bl.a. JO 2014/15 s. 456 och JO:s beslut den 8 maj 2014, dnr 5569-2012.

²⁴⁰ Se JO 2008/09 s. 334.

²⁴¹ Jfr 6 § LSS.

²⁴² Från och med den 1 juli 2018 gäller enligt 8 § andra stycket förvaltningslagen (2017:900) att en myndighet i rimlig utsträckning ska hjälpa den enskilde genom att själv inhämta upplysningar eller yttranden från andra myndigheter.

- Behöver personen stöd i de flesta vardagliga situationer eller bara i vissa situationer?
- Har personen behov av och önskemål om att ha tillgång till gemensamhetsutrymmen?
- Behöver personen stöd av personal med specifik kunskap, t.ex. att de behärskar alternativa kommunikationssätt?

Listan på frågeställningar kan göras lång och behöver anpassas till varje individ.

Som ett led i utredningen kan det ingå att konkret visa den enskilde hur en bostad med särskild service kan se ut och hur stödet och omvårdnaden kan vara utformat. Vid behov kan det även ingå att hjälpa den enskilde att konkretisera och formulera sina behov och önskemål.

Individens behov i centrum

Socialstyrelsen har publicerat ett stöd för att identifiera och beskriva individers behov som kommunerna fritt kan använda. Individens behov i centrum, IBIC, är ett behovsinriktat och systematiskt arbetssätt för den som arbetar med vuxna personer oavsett ålder eller funktionsnedsättning. IBIC stödjer det strukturerade arbetet med att utreda behoven hos vuxna personer med funktionsnedsättning enligt SoL och LSS. Genom att gå igenom de livsområden där personen behöver stöd kan den som utreder behoven göra en bättre beställning till den som ska utföra insatsen²⁴³.

Dokumentation

Regler om dokumentation vid handläggning och genomförande av insats finns i 21 a–b §§ LSS. Vidare finns bestämmelser om gallringsskyldighet i 21 c § LSS och om undantag från gallring i vissa fall i 21 d § LSS. För enskilda verksamheter finns bestämmelser om dokumentation och gallring i 23 a–b §§ LSS.

Av 21 a § LSS framgår att handläggning av ärenden som rör enskilda samt genomförande av beslut om insatser enligt LSS ska dokumenteras. Dokumentationen ska utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse. Handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem.

Av 21 b § LSS framgår att dokumentationen ska utformas med respekt för den enskildes integritet. Den enskilde bör hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne. Om den enskilde anser att någon uppgift i dokumentationen är oriktig ska detta antecknas.

Socialstyrelsen har utfärdat föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS. Föreskrifterna ska tillämpas vid dokumentation under handläggning av ärenden som gäller enskilda samt under genomförande och uppföljning av beslut om insatser i verksamhet som omfattas av bl.a. 21 a § eller 23 a §

²⁴³ *Individens behov i centrum - Behovsinriktat och systematiskt arbetssätt med dokumentation av individens behov utifrån ICF*. Socialstyrelsen 2016

första stycket LSS. Ytterligare information om vad som ska dokumenteras och hur finns i handboken *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* som kompletterar föreskrifterna och allmänna råden.

Kommunicering och insyn i utredningsmaterialet

Som part i ett ärende har den som begärt en insats enligt LSS rätt att ta del av och yttra sig över utredningen innan beslut²⁴⁴. Vidare bör den enskilde hållas underrättad om de journalanteckningar och andra anteckningar som förs om honom eller henne²⁴⁵.

Myndigheterna har alltså en skyldighet att på eget initiativ se till att en part får del av uppgifter. Ett ärende får som huvudregel inte avgöras utan att den som är part har underrättats om uppgifter som har lämnats till utredningen av någon annan, och fått tillfälle att yttra sig över dessa.²⁴⁶

Den enskilde har rätt att lämna uppgifter muntligen

I ett ärende som gäller insatser enligt 9 § LSS har den enskilde rätt att muntligen vid besök lämna uppgifter inför nämnden, om det inte finns särskilda skäl mot det. Den enskilde ska underrättas om denna rätt.²⁴⁷

Den nämnd som avses är den som ska fatta beslut i ärendet. Om beslutsrätten har delegerats, har den enskilde rätt att framföra uppgifterna till den som på nämndens vägnar ska fatta beslut.²⁴⁸

Beslut som avslutar ärendet

Handläggningen av ärendet avslutas med ett beslut, ett s.k. slutligt beslut. I de flesta fall innebär ett slutligt beslut att sakfrågan i ärendet avgörs, t.ex. att nämnden beslutar att bifalla eller avslå en ansökan om en insats.

Ett ärende kan också avslutas utan att själva sakfrågan prövas, t.ex. om ärendet inte kan tas upp till prövning för att det har uppkommit genom en person som inte har behörighet eller befogenhet att ansöka.

Underrätta den enskilde om beslutet

När det slutliga beslutet är fattat ska den enskilde underrättas om innehållet i det.²⁴⁹ Om beslutet går den enskilde emot och kan överklagas, ska personen underrättas om hur han eller hon kan överklaga det.²⁵⁰

²⁴⁴ Se 16 och 17 §§ FL. Från och med den 1 juli 2018 finns bestämmelser om partsinsyn i 10 § förvaltningslagen (2017:900) och om krav på kommunikation innan en myndighet fattar beslut i ett ärende i 25 § samma lag.

²⁴⁵ Se 21 b § LSS.

²⁴⁶ Se 17 § FL.

²⁴⁷ Se 8 a § LSS.

²⁴⁸ Se proposition 2009/10:176 *Personlig assistans och andra insatser – åtgärder för ökad kvalitet och trygghet* s. 74.

²⁴⁹ Se 21 § första stycket FL. Från och med den 1 juli 2018 gäller enligt 33 § första stycket förvaltningslagen (2017:900) att en myndighet som meddelar ett beslut i ett ärende så snart som möjligt ska underrätta den som är part om det fullständiga innehållet i beslutet, om det inte är uppenbart obehövt.

²⁵⁰ Se 21 § andra stycket FL. Från och med den 1 juli 2018 gäller enligt 33 § andra stycket första meningen att om parten får överklaga beslutet ska han eller hon även underrättas om hur det går till.

Beslutet gäller omedelbart

Beslut om insatser enligt 9 § LSS gäller omedelbart.²⁵¹ Om kommunen inte inom skälig tid tillhandahåller en insats som någon är berättigad till enligt beslutet av nämnden kan kommunen åläggas att betala en särskild avgift till staten²⁵². Läs mer om särskild avgift i kapitel 17.

Den enskilde kan överklaga beslut om insats

Om den enskilde får avslag på sin begäran om insats enligt 9 § LSS får han eller hon överklaga beslutet till allmän förvaltningsdomstol²⁵³. Ett sådant beslut överklagas genom förvaltningsbesvär. Det innebär att domstolen kan göra en fullständig prövning i sak av det överklagade beslutet inom ramen för parternas yrkanden. Domstolen kan ändra ett överklagat beslut och sätta ett nytt beslut i stället för det tidigare.

Vid överklagande till kammarrätt och Högsta förvaltningsdomstolen krävs prövningstillstånd²⁵⁴.

Den som har fått avslag på en begäran om insats har också möjlighet att återkomma med en ny ansökan och få saken prövad på nytt. En person som begär en insats får alltså inte avvisas med hänvisning till att saken redan varit under nämndens bedömning. Detta gäller oavsett om beslutet har överklagats eller inte.

Individuell plan ska erbjudas

I samband med att en insats enligt LSS beviljas ska den enskilde erbjudas att en individuell plan med beslutade och planerade insatser upprättas i samråd med honom eller henne. Den som har beviljats en insats ska när som helst kunna begära att en plan upprättas, om det inte redan har skett. I planen ska även åtgärder redovisas som vidtas av andra än kommunen eller landstinget. Planen ska omprövas fortlöpande och minst en gång om året.²⁵⁵

Arbetet med en individuell plan enligt LSS består ofta av två delar, dels planeringsprocessen som den enskilde genomför tillsammans med berörda myndigheter, dels själva planen. I planen dokumenteras det som planeras, beslutas och genomförs.

Syftet med en individuell plan är bl.a. att ge den enskilde inflytande och överblick över de olika åtgärder och insatser som rör honom eller henne²⁵⁶. Planen är till för att klargöra den enskildes behov av insatser samt underlätta samordningen mellan de olika organ som den enskilde får stöd av²⁵⁷. Kommunen ska verka för att insatser som ska tas upp i den individuella planen samordnas²⁵⁸. Samordningsansvaret gäller alla insatser till den enskilde, även sådana som lämnas av andra organ²⁵⁹.

²⁵¹ Se 27 § LSS.

²⁵² Se 28 a § LSS.

²⁵³ Se 27 § 1 LSS.

²⁵⁴ Se 27 § andra stycket LSS och 34 a – 37 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291).

²⁵⁵ Se 10 § LSS.

²⁵⁶ Se prop. 1999/2000:79 s. 126.

²⁵⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 182.

²⁵⁸ Se 14 § LSS.

²⁵⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 183.

Beslutet verkställs

Efter att nämnden har fattat ett slutligt beslut om en insats enligt LSS beslutar nämnden hur beslutet ska verkställas, t.ex. var ett beslut om bostad med särskild service ska verkställas. Ofta genomförs beslutet av någon annan än den beslutande nämnden.

Verksamheten enligt LSS ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Den enskilde ska i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges.²⁶⁰

Överföra information till utföraren

När det är klarlagt var insatsen ska genomföras behöver handläggaren eller någon annan representant för den beslutande nämnden svara för att uppgifter lämnas över till den eller de som ska genomföra insatsen. Vilka uppgifter som kan lämnas till utföraren måste handläggaren ta ställning till i det enskilda fallet med utgångspunkt från bestämmelserna i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL, t.ex. efter samtycke från den enskilde som uppgifterna gäller. Enligt 5 kap. 22 § SOSFS 2014:5 ska nämndens uppdrag till en utförare dokumenteras. Av bestämmelsen framgår även vilka uppgifter som dokumentationen av nämndens uppdrag ska innehålla. Uppgifter om vilken bedömning som nämnden har gjort av den enskildes behov, vad som ingår i uppdraget och vilket eller vilka mål som gäller för insatsen är några av dessa.

Informationen behövs för att utföraren tillsammans med individen ska kunna planera hur insatsen ska genomföras och för att utföraren ska kunna välja lämpliga arbetssätt och rätt kompetens för uppdraget. Det ger stöd för utföraren att fortsätta ett behovsinriktat och systematiskt arbetssätt.

Delaktighet vid utformning av uppdrag

Den enskildes möjligheter att bli lyssnad på och ha inflytande vid utformningen av uppdrag till utförare är ett centralt område i arbetet för delaktighet. Valfrihetssystem och andra sätt att organisera arbetet med uppdragen kan ge olika förutsättningar för den enskildes delaktighet, likaså tillgången till olika alternativ i större och mindre kommuner. Grundläggande för delaktigheten är dock att den enskilde

- har möjlighet att ta del av, förstå och kommunicera (ge synpunkter på) förslag till uppdrag
- blir informerad om och har möjlighet att ta ställning till deltagande i särskilda metoder och arbetssätt hos vissa utförare
- har möjlighet att utifrån lokala förutsättningar göra välinformerade val av utförare eller påverka val av utförare.²⁶¹

Som framgår ovan är också möjligheten att förstå och ta ställning till en fråga om samtycke till att uppgifter lämnas över till utförare viktig i detta sammanhang.

²⁶⁰ Se 6 § LSS.

²⁶¹ Se *Vägar till ökad delaktighet*. Socialstyrelsen 2017

Följa upp beslutad insats

Även om det är någon annan än den beslutande nämnden som svarar för genomförandet av en insats har den beslutande nämnden fortfarande ansvar för att den enskilde får den beviljade insatsen och att insatsen är av god kvalitet.²⁶²

I LSS finns inga bestämmelser som anger hur ofta nämnden ska följa upp ett beslut om insatser enligt 9 § LSS. Den enda bestämmelsen där någon tidsram anges är 10 § LSS, som gäller nämndens skyldighet att erbjuda en individuell plan respektive den enskildes möjlighet att begära att en individuell plan upprättas. En sådan plan ska omprövas fortlöpande och minst en gång om året.

Uppföljning och utvärdering

Bostad med särskild service är en insats som kan utformas på olika sätt och nämnden behöver se till att insatsen för den enskilde bidrar till de mål som finns uttryckta i lagen. Personer som tillhör personkretsen enligt LSS får inte automatiskt goda levnadsvillkor och blir delaktiga i samhället för att de blivit beviljade en insats. Därför behöver det följas upp hur insatsen fungerar för individen.

Ett sätt att mäta förändringar är en kartläggning av de behovsområden som beskrivs i klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa; ICF och sedan se om delar och komponenter ändrats.

Om behoven hos den enskilde förändras

Ibland kan behoven hos den enskilde förändras på ett sätt som gör att insatsen inte längre svarar mot den enskildes behov. Då kan det bli aktuellt att utöka eller på andra sätt förändra insatsen, alternativt överväga andra insatser för personen. Hur nämnden då ska agera beror bland annat på den enskildes egna önskemål.

²⁶² Se proposition 2007/08:43 *Rapporteringsskyldighet av ej verkställda beslut enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, m.m.* s. 13 och prop. 2009/10:131 s. 27 och 34.

12. Personkretstillhörighet

LSS syftar till att garantera personer med omfattande och varaktiga funktionshinder stöd som kan undanröja svårigheter i den dagliga livsföringen²⁶³. Rätten till insatser enligt lagen omfattar bara vissa personer. När någon begär en insats enligt LSS måste därför en bedömning av personkretstillhörigheten göras. Vilka de är, den så kallade personkretsen, anges i 1 § LSS.

Det här kapitlet handlar om vilka kriterier som behöver vara uppfyllda för att en person ska anses tillhöra lagens personkrets och hur en sådan bedömning kan gå till.

I detta kapitel används ibland begreppet funktionshinder för att beskriva en skada eller ett tillstånd hos individen, och inte enbart som det miljörelaterade begrepp som det används idag. Det beror på att texterna är hämtade från lag och förarbeten som skrevs på 1990-talet innan Socialstyrelsen tog upp begreppen i sin termbank. Se läsanvisningen.

Lagens personkrets

Vilka grupper som omfattas av LSS anges i 1 §. Det är personer

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

För att enskilda personer ska kunna få stöd enligt LSS måste de uppfylla kriterierna för att ingå i den personkrets som lagen omfattar. Det finns ingen fastställd manual för hur en sådan personkretsbedömning ska gå till. Men av beskrivningen av personkretsens olika grupper i 1 § LSS framgår vad som måste vara uppfyllt för att LSS-insatser ska kunna beviljas.

Personkretsbedömningen är det första steget i bedömningen av rätten till insatser enligt LSS. För att någon ska ha rätt till insatser krävs också att han eller hon behöver sådan hjälp i sin livsföring och att behovet inte faktiskt tillgodoses på annat sätt²⁶⁴. Det innebär att en person kan bedömas tillhöra personkretsen för LSS utan att beviljas den insats som han eller hon har begärt. (Se vidare i kapitel 11 Handläggning av begäran om bostad med särskild service.) Rätten till insatsen daglig verksamhet enligt 9 § 10 LSS omfattar bara personer som anges i 1 § 1 och 2 LSS.²⁶⁵

²⁶³ Se prop. 1992/93:159 s. 45.

²⁶⁴ Se 7 § LSS och prop. 1992/93:159 s 172.

²⁶⁵ Se 7 § LSS.

Underlag till bedömningen

Utredningen av personkretstillhörigheten görs samtidigt som utredningen av behovet av insatser. Beslut om personkretstillhörighet fattas inte särskilt, utan ska vara en del av beslut om insatser²⁶⁶.

Prövningen av personkretstillhörigheten kan ofta göras utan någon mer ingående utredning. I andra fall, om det är ett mer komplicerat ärende, behöver handläggaren samla in information för att kunna göra utredningen. Ibland behöver det ske på flera sätt för att handläggaren ska få ett tillräckligt underlag. En utredning ska dock aldrig göras mer omfattande än vad som är motiverat i det enskilda ärendet. En viktig källa är den enskildes egen beskrivning av sin situation. Kompletterande uppgifter kan också behövas från andra. I sådana fall behövs samtycke från den enskilde.

Om det är uppenbart att en person har ett omfattande stödbehov på grund av betydande svårigheter i den dagliga livsföringen orsakade av ett varaktigt funktionshinder behövs normalt ingen särskild utredning om personkretstillhörighet. Däremot bör en utredning göras om tveksamhet råder om stödbehovets omfattning eller om sambandet mellan stödbehov och funktionshinder.²⁶⁷ När det gäller gravt utvecklingsstörda personer medför deras funktionsnedsättning exempelvis regelmässigt att de har ett omfattande behov av stöd i den dagliga livsföringen²⁶⁸.

Många gånger kan enskilda själva visa intyg etc. som underlag för bedömningen av beslut om personkretstillhörighet. I särskilt komplicerade situationer, eller om det inte finns personal anställd som har tillräckliga kunskaper inom området, bör underlag kunna inhämtas från personal inom t.ex. habiliteringen, sjukvården och socialtjänsten m.fl. Kompletterande undersökningar kan i vissa fall vara nödvändiga innan slutlig ställning kan tas till personkretstillhörighet.²⁶⁹ För att sådana kontakter ska kunna tas krävs dock den enskildes samtycke.

Om utredningen visar att den enskilde har behov som inte kan tillgodoses genom insatser enligt LSS, därför att han eller hon inte tillhör personkretsen, kan den enskilde i vissa fall få sina behov tillgodosedda genom insatser enligt SoL. Den enskilde behöver då få information om att han eller hon har möjlighet att också ansöka om insatser enligt SoL. Viktigt att tänka på är också att ett avslag på ansökan om insats på grund av att personen inte bedöms tillhöra personkretsen för LSS är ett överklagbart beslut.

Personkretsen är indelad i tre grupper. Grupp ett och två bygger på medicinska diagnoser medan grupp tre bygger på de svårigheter i livsföringen och stödbehov som den enskilde har²⁷⁰. Nedan finns information om de olika grupperna i 1 § LSS.

Grupp 1

I första punkten anges att personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd omfattas av lagens bestämmelser.

²⁶⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 170.

²⁶⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 57.

²⁶⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 53.

²⁶⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 57.

²⁷⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 167.

Utvecklingsstörning

Utvecklingsstörning är en symtombeskrivning och innebär att en person har en nedsatt intelligens i kombination med svårigheter att klara vardagslivet självständigt.²⁷¹

Kännetecknen för utvecklingsstörning eller intellektuell funktionsnedsättning innebär svårigheter att tänka abstrakt, det vill säga förmåga att i tankarna göra beräkningar och tänka ut konsekvenser. Det tar längre tid att lära och att förstå olika saker.²⁷²

Personer med utvecklingsstörning är ingen homogen grupp. Ibland delas gruppen in i undergrupper exempelvis lindrig, medelsvår, svår och grav utvecklingsstörning²⁷³. Samtidigt kan begåvning inte mätas efter en jämnt fallande skala. En individ kan ha stora svårigheter i ett avseende men klara sig normalt i ett annat. Variationen av funktion och stödbehov är stor. Förmågor och behov kan variera beroende på sammanhang och över tid.

Gemensamt för alla personer med utvecklingsstörning är att de uppfattar och förstår omvärlden på ett konkret sätt. De har svårt med abstraktioner vilket innebär svårigheter att tolka symboler som bokstäver, siffror, pengar och kartor.²⁷⁴ Detta leder till en begränsad förmåga att lära sig läsa, skriva och räkna. De kan också ha svårt att planera framåt i tiden, att förstå sammanhang, att bedöma olika handlingsalternativ och att inse konsekvenserna av sådant som de inte tidigare har egen erfarenhet av. En person med utvecklingsstörning har svårt att klara av nya och ovana situationer och behöver fler tillfällen och mer tid för inläring. Många personer behöver hjälpmedel som stöd för minne, tidsuppfattning och struktur i vardagen.

Det finns olika orsaker till utvecklingsstörningen. För att få diagnosen behöver inte den medicinska eller biologiska orsaken till utvecklingsstörningen vara känd.

Begreppen är olika i olika diagnosmanualer. Intellektuell funktionsnedsättning är det begrepp som vanligtvis används i utredningar enligt DSM-5 medan psykisk utvecklingsstörning fortfarande är begrepp som används i ICD-10, men innebörden är densamma.

Autism och autismliknande tillstånd

Autism och diagnoser i autismspektrumet är ett av de områden där kunskaper och diagnostik har utvecklats sedan början av 1990-talet.²⁷⁵ I DSM-5 har man ersatt den tidigare uppdelningen i autism, Asperger syndrom m.fl. med Autism spectrum disorder (ASD), vilket översatts med Autism. I LSS förarbeten beskrivs att med autism och autismliknande tillstånd avses sådana djupgående störningar i fråga om social förmåga, kommunikation och beteende som medför allvarligt funktionshinder i fråga om psykosocial och/eller pedagogisk anpassning. Störningarna debuterar under barndomen, oftast men

²⁷¹ Söderman L, Antonsson S. *Nya omsorgsboken*. Kap. 1. Utvecklingsstörning. Granlund M, Göransson K. Malmö; 2011.

²⁷² www.1177.se/Stockholm/Fakta-och-rad/Sjukdomar/Utvecklingsstornig/Hamtad 2018-01-30

²⁷³ *Internationell statistisk klassifikation av sjukdomar och relaterade hälsoproblem* – Systematisk förteckning, Svensk version 2017 – Del 1 (3). Socialstyrelsen 2017

²⁷⁴ *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning*. Socialstyrelsen; 2007.

²⁷⁵ *Se Möjlighet att leva som andra*. Slutbetänkande av LSS-kommittén (SOU 2008:77) s. 290.

inte alltid före tre års ålder, och ger nästan alltid allvarliga psykiska funktionshinder under hela livet²⁷⁶.

Autismspektrumtillstånd eller autism är numera ett samlingsnamn för flera olika diagnoser som innebär svårigheter eller begränsningar inom följande områden:

- förmågan till ömsesidigt socialt samspel
- förmågan till ömsesidig social kommunikation
- föreställningsförmåga, flexibilitet och variation i beteenden och intressen.²⁷⁷

Spännvidden inom diagnosgruppen autism är stor. Många personer med autism har en utvecklingsstörning medan andra är normal- eller välbegåvade, men kan ändå vara i behov av ett omfattande stöd.

Vilka konsekvenser funktionsnedsättningen medför beror bl.a. på ålder, begåvning och omhändertagande. Nedsättningar i förmågan till socialt samspel utmärks framför allt av en svårighet att förstå avsikten med och reglerna för social interaktion och inte av någon ovilja till kontakt med andra. De sociala kommunikationsnedsättningarna kan innebära stora svårigheter i att kommunicera på ett ömsesidigt sätt. Gester, tonfall, mimik och kroppsspråk kan vara svåra att förstå, även för den som har ett väl utvecklat språk²⁷⁸.

Även om många personer med autism också har nedsatt begåvning, har de ofta en annorlunda, extremt ojämn begåvningsprofil och specifika inlärningsproblem som skiljer dem från personer med utvecklingsstörning.

Personer med autism kan också ha ett annorlunda sätt att tolka sinnesintryck. Vissa personer kan till exempel ha en överkänslighet för ljud, ljus, beröring eller lukt, medan andra kan ha en nedsatt känslighet inom dessa perceptionsområden²⁷⁹.

Grupp 2

I andra punkten anges att personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom omfattas av lagens bestämmelser. Det är frågan om personer som efter de så kallade utvecklingsåren fått en hjärnskada och till följd av den fått ett betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder²⁸⁰.

Det kan vara svårt att bedöma vad som är begåvningsmässigt, dvs. om hjärnskadan påverkat begåvningen. ”Bestående begåvningsmässigt funktionshinder” används sällan längre som diagnos i läkarintyg, men finns kvar som begrepp i lagstiftningen. Man talar i dag snarare om kognitiva svårigheter, vilket innebär problem med koncentration, perception, minne m.m.²⁸¹

²⁷⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 167.

²⁷⁷ *Barn som tänker annorlunda – Barn med autism, Aspergers syndrom och andra autismspektrumtillstånd*. Socialstyrelsen; 2010.

²⁷⁸ Regionalt vårdprogram. Adhd, lindrig utvecklingsstörning och autismspektrumtillstånd hos barn, ungdomar och vuxna. Stockholms läns landsting, 2010

²⁷⁹ www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/adhd-och-autism---formagor-och-forutsattningar-for-larande/ Hämtad 2018-01-30

²⁸⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 167.

²⁸¹ Erman M. *LSS – en vägledning*; 2008.

Utlösande faktorer kan vara sjukdomar som tumörer, hjärnblödningar och inflammationer²⁸². Även neurologiska sjukdomar kan medföra kognitiva svårigheter. Misshandel, trafikolyckor, druckningstillbud och självmordsförsök är exempel på yttre våld som kan ge bestående hjärnskador.

Personer med förvärvad hjärnskada måste på nytt lära sig de förmågor som de tidigare hade. Ängest och depression är vanligt då någon blir medveten om sin förlust av tidigare förmågor och sociala nätverk.²⁸³

HFD har i avgörandet RÅ 2008 ref 78 funnit att en person med Alzheimers sjukdom tillhörde den personkrets som anges i 1 § 2 LSS.

Grupp 3

I tredje punkten anges att personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service omfattas av lagens bestämmelser.

I förarbetena till lagen anges att alla angivna rekvisit ska vara uppfyllda för att lagen skall vara tillämplig men att rekvisiten inte går att helt självständigt bedöma var för sig, eftersom de påverkar varandra²⁸⁴.

I avgörandet RÅ 1999 ref. 54 fann HFD att en 81-årig man med grav synskada hade ett sådant stort och varaktigt funktionshinder som avses i 1 § 3 LSS men att funktionshindret inte förorsakade sådana betydande svårigheter i hans dagliga livsföring som förutsätts i bestämmelsen. Det härmed sammanhängande behovet av stöd och service bedömdes inte heller som omfattande. Eftersom inte samtliga krav enligt bestämmelsen var uppfyllda ansågs han inte höra till personkretsen.

Med funktionshinder avses i lagen medfödda eller förvärvade fysiska eller psykiska funktionshinder på grund av sjukdom eller skada. Orsaken till sjukdomen eller skadan eller den medicinska diagnosen bör inte spela någon roll i sammanhanget.²⁸⁵

Funktionshindret ska vara stort och varaktigt. Med *varaktiga* menas i det här sammanhanget att de inte ska vara av tillfällig eller mer övergående natur²⁸⁶. Det ska ha en sådan karaktär eller omfattning att det starkt påverkar flera viktiga livsområden samtidigt, t.ex. boende och fritid eller behov av habilitering. Ett exempel kan vara en person som till följd av funktionsnedsättning dagligen är mycket beroende av hjälpmedel eller har återkommande behov av en annan persons hjälp för den dagliga livsföringen i boendet, i utbildningssituationen, på arbetet, på fritiden eller för att förflytta sig, meddela sig med andra eller ta emot information. Exempel på sådana funktionsnedsättningar kan vara uttalade rörelsehinder, grava syn- och hörselskador eller svårartade effekter av sjukdomar som t.ex. diabetes eller hjärt- och lungsjukdomar.²⁸⁷

²⁸² Prop. 1992/93:159 s 168

²⁸³ Davidsson B. *Handläggning av stöd och service till människor med funktionshinder enligt LSS och SoL*; 2007.

²⁸⁴ Se prop. 1992/93:159 s. 168.

²⁸⁵ Se prop. 1992/93:159 s. 55.

²⁸⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 169.

²⁸⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 55.

I avgörandet RÅ 2001 ref. 33 fann HFD att ett fyraårigt dövt barn tillhörde den personkrets som anges i 1 § 3 LSS och därmed hade rätt till insatsen avlösarservice i hemmet.

Med betydande svårigheter i den dagliga livsföringen menas bland annat att den enskilde inte på egen hand kan klara vardagsrutiner som toalettbestyr och hygien, påklädning, mathållning, kommunikation, förflyttning inomhus eller utomhus, sysselsättning och nödvändig träning och/eller behandling. Det kan också handla om att kunna göra sig förstådd eller förstå sin ekonomi.²⁸⁸

I begreppet omfattande behov av stöd eller service kan ligga både kvantitativa och kvalitativa aspekter. Detta innebär att den enskilde i allmänhet har ett dagligt behov av långvarigt eller upprepat stöd. Ibland kan det dock behövas återkommande insatser av så speciell art att de trots mindre tidsåtgång är att betrakta som omfattande. En bedömning av en persons behov av stöd eller service måste alltid ske utifrån en sammanvägning av medicinska, sociala och psykologiska faktorer.²⁸⁹

I avgörandet HFD 2011 ref. 36 fann HFD att en funktionshindrad förälders behov av hjälp med omvårdnad och tillsyn av barn inte kunde beaktas vid bedömning av om föräldern omfattades av personkretsen i 1 § 3 LSS.

Även funktionsnedsättningar som för en utomstående kan verka ha mindre konsekvenser kan för den enskilde förorsaka betydande inskränkningar i det dagliga livet och medföra behov av särskilda stödinsatser. Det kan t.ex. gälla för människor med vissa medicinska funktionsnedsättningar. Vissa mag- och tarmsjukdomar kan t.ex. medföra behov av täta tarmtömningar. Personer med vissa mindre kända diagnoser kan också behöva tillgång till särskilda resurser och särskilt kunnande på grund av att allmänna kunskaper om funktionsnedsättningen och dess konsekvenser är begränsade. Även vissa psykiska störningar kan leda till stora och varaktiga funktionshinder. En del personer kan också ha särskilt stora svårigheter i den dagliga livsföringen till följd av kombinationer av skador vars sammantagna följder är speciellt svåra eller komplicerade. Det kan t.ex. gälla för personer med dövblindhet, med kombinationer av rörelsehinder eller med tal- och språkstörning i kombination med utvecklingsstörning.²⁹⁰ I avgörandet HFD 2012 ref. 8 bedömdes en person med flera funktionshinder inte tillhöra personkretsen enligt 1 § 3 LSS.

För att en person ska omfattas av personkretsens tredje grupp krävs också att det är uppenbart att hans eller hennes funktionshinder inte beror på normalt åldrande.

²⁸⁸ Se prop. 1992/93:159 s. s. 56 och 169.

²⁸⁹ Se prop. 1992/93:159 s. 169.

²⁹⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 55.

13. Planering för framtida behov

Det här kapitlet handlar om kommunens ansvar att planera för kommande behov och att informera om verksamheten enligt LSS.

Att tillgodose behov kräver planering

Ett beslut om insatsen bostad med särskild service för vuxna gäller omedelbart²⁹¹. Det innebär att en person som beviljats en bostad enligt LSS i princip ska kunna flytta in i sin bostad tämligen omgående. Verkställigheten av ett beslut om en insats är dock beroende av att insatsen faktiskt existerar eller relativt omgående kan göras tillgänglig.

En del insatser kräver längre planeringstid, t.ex. att tillgodose behovet av bostäder med särskild service för vuxna. Detta arbete behöver i regel påbörjas i mycket god tid. Det är därför av vikt att behov tidigt blir kända så att kommunen har en beredskap och en reell möjlighet att kunna tillgodose den enskildes individuella behov. För att kommunerna ska ha en beredskap och en realistisk möjlighet att uppfylla det kravet krävs en aktiv uppsökande verksamhet och en effektiv systematisk planering.²⁹²

Uppsökande verksamhet kan ge kunskap om behov

I socialtjänstlagen framgår att socialnämnden ska göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för människor med fysiska och psykiska funktionshinder samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på dessa områden. Kommunen ska planera sina insatser för människor med fysiska och psykiska funktionshinder. I planeringen ska kommunen samverka med landstinget samt andra samhällsorgan och organisationer.²⁹³

I LSS preciseras skyldigheten i förhållande till de personer som omfattas av lagens personkrets. Där regleras kommunens uppgift att fortlöpande följa upp vilka personer som omfattas av lagen och vilka deras behov av stöd och service är och att verka för att de får sina behov tillgodosedda.²⁹⁴

Den uppsökande verksamheten gör det möjligt att dels skaffa kunskap om vilka som kan tänkas ha behov av insatser, dels kontinuerligt följa dessa personer för att ta reda på individuella önskemål för framtiden.

En aktiv uppsökande verksamhet är grundläggande för kommunens möjlighet att känna till dagsläget när det gäller behovet av bostäder med särskild service och för att kommunen ska kunna planera och ha framförhållning för framtida behov.

²⁹¹ Se 27 § LSS.

²⁹² Se prop. 1992/93:159 s. 139-142.

²⁹³ Se 5 kap. 8 § SoL.

²⁹⁴ Se 15 § 1 och 2 LSS.

Den enskilde behöver information

Att få korrekt, relevant och förståelig information om olika insatsers innehåll är en förutsättning för att en person ska kunna ta ställning till vad han eller hon vill ansöka om nu eller i framtiden. Kommunen behöver därför kunna informera om vilket stöd den enskilde kan få från kommunen och vilka rättigheter han eller hon har. Den enskilde som behöver en bostad med särskild service i dagsläget eller framöver behöver ofta information om i vilka former en sådan kan erbjudas och om skillnaderna mellan att få bistånd enligt SoL och insatser enligt LSS.

Till kommunens uppgifter enligt LSS hör att informera om mål och medel för verksamheten enligt lagen²⁹⁵.

I förarbetena till LSS anges att skyldigheten att informera om mål och medel främst tar sikte på behovet av information till personer som tillhör lagens personkrets, deras anhöriga samt personer som är i allmän tjänst.²⁹⁶

Den uppsökande verksamheten ger också kommunen möjlighet att på ett bra sätt nå ut med information om socialtjänstens insatser till personer med funktionsnedsättning²⁹⁷.

I ett beslut från 2006 har JO kritiserat en nämnd för att man lämnat bristfällig information till en enskild om möjligheten att få insatser med stöd av LSS²⁹⁸.

Samverkan underlättar planeringen

Till kommunens uppgifter hör även att samverka med organisationer som företräder människor med omfattande funktionshinder²⁹⁹.

Genom samverkan med funktionshindersorganisationerna kan de erfarenheter som personer med funktionsnedsättning själva har tillföras verksamheten. Formerna för samarbetet bör enligt förarbetena till LSS bestämmas av kommunerna och organisationerna själva utifrån lokala förutsättningar.³⁰⁰ Det kan t.ex. innebära att organisationerna fortlöpande får möjlighet att lämna förslag och ge synpunkter på hur verksamhet enligt LSS planeras och bedrivs.

I planeringen av insatser för människor med funktionshinder ska kommunen enligt reglerna i SoL även samverka med landstinget och andra samhällsorgan och organisationer³⁰¹.

Uppsökande arbete i samarbete med andra aktörer kan göra det lättare att nå personer som omfattas av LSS personkrets. Ett sätt kan vara att lägga ut tillgänglig presentation av möjligheter till samhällsstöd via bibliotek, medborgarcentraler och organisationer eller samfund. Ett annat sätt kan vara att ha informationsträffar i samarbete med elevhälsan eller hälso- och sjukvården som habiliteringen. För att kunna få en bild av hur behovet av bostäder med särskild service ser ut om några år är det också viktigt att socialtjänsten arbetar aktivt för att hitta sätt att informera barn och unga om rätten till stöd och service t.ex. genom de skolor där barnen och de unga är elever.

²⁹⁵ Se 15 § 3 LSS.

²⁹⁶ Se prop. 1992/93:159 s. 184.

²⁹⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 141.

²⁹⁸ Se JO 2007/08 s. 362.

²⁹⁹ Se 15 § 7 LSS.

³⁰⁰ Se prop. 1992/93:159 s. 185.

³⁰¹ Se 5 kap. 8 § SoL.

14. Ansvarsfördelning mellan kommunerna

Ansvaret för bostad med särskild service för vuxna och annan särskilt anpassad bostad för vuxna enligt 9 § 9 LSS ligger på kommunen. Lagen möjliggör dock för kommunen att sluta avtal med någon annan om att utföra insatsen.

Det här kapitlet beskriver ansvarsfördelningen mellan kommunerna och möjligheten för enskilda att ansöka om förhandsbesked vid flytt. Ytterligare information finns i Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*.

Bosättningskommunens ansvar

Huvudregeln i LSS är att en kommuns ansvar gäller gentemot dem som är bosatta i kommunen³⁰². Vid bedömning av frågan om var en person ska anses vara bosatt kan ledning hämtas från folkbokföringens bestämmelser om rätt folkbokföringsort. En person kan alltså i regel anses bosatt på den ort där han eller hon är folkbokförd.³⁰³ Mer information om reglerna kring folkbokföring finns på Skatteverkets webbplats, www.skatteverket.se.

Ansaret för insatser enligt 9 § 2-10 LSS omfattar dock inte dem som är bosatta i kommunen genom beslut av en annan kommun i vissa fall (se nedan).

Vistelsekommunens ansvar i akuta situationer

Ett undantag från bosättningskommunens ansvar är när någon vistas i en annan kommun och behöver omedelbart stöd. Om behov av insatser enligt LSS uppkommer under en tillfällig vistelse i en kommun ska vistelsekommunen ansvara för det stöd och den hjälp som behövs i akuta situationer³⁰⁴.

Vistelsekommunen har även ansvar för stöd och hjälp enligt SoL som kan behövas i en akut situation³⁰⁵.

Annan utförare kan tillhandahålla insatser

Grundtanken i LSS är att varje kommun ska svara för insatser, t.ex. i form av bostad med särskild service för vuxna för de som bor i kommunen. Kommunen kan dock, med bibehållet ansvar, sluta avtal med någon annan om att tillhandahålla insatser enligt LSS³⁰⁶. Ett sådant avtal kan bl.a. träffas med en enskild som bedriver verksamhet med LSS-insatser. Avtal med någon annan om att tillhandahålla insatser innebär bara avtal om själva utförandet av insat-

³⁰² Se 16 § första stycket LSS

³⁰³ Se prop. 1992/93:159 s. 185.

³⁰⁴ Se 16 § fjärde stycket LSS. Även proposition 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun* s. 58 och 92.

³⁰⁵ Se 2 a kap. 2 § SoL.

³⁰⁶ Se 17 § första stycket LSS.

sen. Myndighetsutövning, t.ex. beslut om insatser, kan inte överlätas på någon annan.³⁰⁷ Avtalet kan gälla både köp av enstaka tjänster, t.ex. en plats på ett boende, och entreprenadverksamhet.

En förutsättning för att en enskild person yrkesmässigt ska få bedriva en verksamhet med bostad med särskild service för vuxna enligt LSS är att IVO gett tillstånd till verksamheten³⁰⁸. (Bestämmelserna om tillstånd beskrivs i kapitel 19.)

De kvalitetskrav som gäller är givetvis desamma oavsett vem som tillhandahåller insatsen.

Nämndens ansvar för beviljad insats

Den nämnd som fattar beslut om en insats enligt LSS har alltid ansvar för att den enskilde verkligen får den insats som har beviljats. Det gäller oavsett vem, den beslutande nämnden själv, en annan nämnd eller en enskild verksamhet, som verkställer den beslutade insatsen. Med detta ansvar följer också en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts samt att följa upp den beviljade insatsen.³⁰⁹

Ett landsting kan överta huvudmannaskapet

Ansvar för en eller flera uppgifter enligt LSS kan överlätas från kommun till landsting eller från landsting till kommun genom avtal. Då ändras också huvudmannaskapet. Om en sådan överlåtelse sker ska vad som sägs i LSS om landsting respektive kommun gälla för den nya huvudmannen.³¹⁰

Bostad i annan kommun med bibehållet ansvar - bara om det finns särskilda skäl

Om det finns särskilda skäl får en kommun verkställa ett beslut enligt 9 § 9 LSS i en annan kommun. Kommunen som beslutar om boendet behåller då ansvaret för LSS-insatser för den enskilde även om han eller hon genom beslutet blir bosatt i den andra kommunen.³¹¹ Om den enskilde får behov av andra LSS-insatser ska därför den ursprungliga kommunen ansvara också för dem. Ansvaret omfattar såväl utredning och beslut som kostnader och verkställighet.³¹²

Ett beslut om boende i annan kommun får bara fattas om det finns särskilda skäl³¹³. Det kan t.ex. handla om att underlätta för personer som har en ovanlig diagnos eller komplicerade funktionsnedsättningar att få tillgång till anpassade boendelösningar och särskild kompetens som det kan vara svårt att tillhandahålla i små kommuner. Det ger också möjlighet för kommuner med ett litet befolkningsunderlag att samverka om t.ex. gemensamma gruppbostäder för att kunna erbjuda fler boendalternativ.³¹⁴

³⁰⁷ Se prop. 1992/93:159 s. 186 och prop. 2009/10:176 s. 61.

³⁰⁸ Se 23 § LSS.

³⁰⁹ Se prop. 2007/08:43 s. 13.

³¹⁰ Se 17 § andra stycket LSS. Även prop. 1992/93:159 s. 92-96 och 186 f.

³¹¹ Se 16 c § LSS.

³¹² Se prop. 2010/11:49 s. 94.

³¹³ Se 16 c § LSS.

³¹⁴ Se prop. 2010/11:49 s. 65.

En kommun som fattat beslut om bostad med särskild service för vuxna enligt LSS i en annan kommun har även ansvar för insatser enligt SoL, t.ex. ekonomiskt bistånd, till den enskilde³¹⁵. På motsvarande sätt omfattar kommunens ansvar för insatser enligt LSS även personer som är bosatt i boende enligt SoL i en annan kommun till följd av ett beslut av kommunen³¹⁶.

Underrättelseskyldighet

För att undvika att en kommun där en enskild är bosatt eller vistas inte känner till detta förhållande finns en underrättelseskyldighet för den placerande kommunen. Underrättelseskyldigheten regleras i 17 § första stycket LSS och innebär att den kommun som träffar avtal om en insats enligt 9 § 9 LSS med en enskild utförare i en annan kommun ska underrätta den kommun där den enskilde utförarens verksamhet är belägen om detta avtal³¹⁷.

Möjlighet till förhandsbesked vid flytt

Personer med funktionsnedsättning har lika rätt att leva i samhället och ha samma valmöjligheter som andra personer, exempelvis möjlighet att välja bostadsort³¹⁸. Detta har historiskt sett ibland varit problematiskt. I 16 § LSS finns dock en bestämmelse som har till syfte att underlätta för personer med funktionsnedsättning att flytta mellan olika kommuner. Genom bestämmelsen har den enskilde, om han eller hon vill flytta från en kommun till en annan, rätt att i förväg få besked av inflyttningskommunen om han eller hon har rätt till insatser i den kommunen. Avsikten att flytta till kommunen måste dock vara klar och bestämd. Den enskilde kan exempelvis inte kräva förhandsbesked av flera kommuner för samma tid. En ansökan om förhandsbesked från en person som tänker bosätta sig i kommunen ska behandlas på samma villkor som om personen redan var bosatt där.³¹⁹

Inflyttningskommunen ska utan dröjsmål planera och förbereda insatser som förhandsbeskedet ger den enskilde rätt till om han eller hon bosätter sig i kommunen. Förhandsbeskedets giltighetstid är begränsad till sex månader, räknat från den dag när den eller de insatser som förhandsbeskedet omfattar blir tillgängliga för den enskilde.³²⁰

En enskild som redan är bosatt i en kommun kan ansöka om förhandsbesked i denna kommun under förutsättning att det är en annan kommun som har det ursprungliga ansvaret för de LSS-insatser som redan är beviljade. Det gäller om ansökan avser antingen insats enligt 9 § 8 eller 9, eller andra insatser enligt 9 § och den enskilde ordnar eget boende.³²¹

Kommunen har kvar ansvaret till dess att den nya bosättningskommunen, efter att ha meddelat förhandsbesked, börjar verkställa insatser för den enskilde.³²² Det räcker inte med att en ansökan om förhandsbesked har prövats utan den enskilde måste även ha möjlighet att välja om han eller hon vill

³¹⁵ Se 2 a kap. 4 § SoL.

³¹⁶ Se 16 d § LSS.

³¹⁷ Se prop. 2009/10:176 s. 60–61 och 76.

³¹⁸ Se artikel 19 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

³¹⁹ Se prop. 1992/93:159 s 185.

³²⁰ Se 16 § andra stycket LSS.

³²¹ Se 16 § tredje stycket LSS.

³²² Se 16 e § LSS.

nyttja de erbjudna insatserna. När kommunen efter förhandsbesked börjar verkställa insatserna upphör ansvaret för den andra kommunen.³²³

Kommunen kan inte annat än undantagsvis avslå en ansökan om en insats genom förhandsbesked därför att behovet redan är tillgodosett i hemkommunen³²⁴.

Ett exempel när den enskilde kan utnyttja möjligheten till förhandsbesked kan vara om den kommun som beslutat om boende i en annan kommun efter en tid har byggt upp och erbjuder ett boende i den egna kommunen. Om den enskilde då inte önskar flytta åter till denna kommun kan personen ansöka om förhandsbesked i bosättningskommunen. När förhandsbeskedet ges har han möjlighet att välja vilken kommun som fortsättningsvis ska vara hans bosättningskommun.

Beslut som avser förhandsbesked om rätt till insats kan överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.³²⁵

Även ett beslut om ändring av genomförandet av en tidigare beviljad insats enligt 9 § 9 LSS kan överklagas till förvaltningsrätten. Men domstolens prövning begränsas då till frågan om den enskilde tillförsäkrades goda levnadsvillkor genom beslutet om ändrat genomförande av de tidigare beviljade insatserna. Domstolen kan alltså inte ta ställning till var den enskilde tillförsäkras de bästa levnadsvillkoren.³²⁶

Ansvar vid kortare vistelser i annan kommun

Bosättningskommunens ansvar omfattar också insatser som den enskilde behöver när han eller hon vistas en kortare tid i en annan kommun. Men den kommun där den enskilde vistas (vistelsekommunen) är då skyldig att bistå med utredning och verkställighet av insatserna om bosättningskommunen begär det³²⁷. Bosättningskommunen kan också välja att utföra insatsen med egen personal eller genom avtal med privat utförare.³²⁸ Vistelsekommunen ansvarar dock för stöd och hjälp som den enskilde behöver i akuta situationer under vistelsen³²⁹.

Med kortare tid avses i det här sammanhanget semesterresor och andra tillfälliga vistelser upp till sex månader³³⁰.

Vistelsekommunen kan välja att själv utföra insatsen eller genom avtal låta någon annan utföra den³³¹.

Om bosättningskommunen begär vistelsekommunens bistånd med verkställigheten ska bosättningskommunen ersätta vistelsekommunen för verkställighetskostnaderna. Ersättningen ska betalas enligt den ersättningsnivå som bosättningskommunen tillämpar för motsvarande insatser.³³²

³²³ Se prop. 2010/11:49 s. 71 och 94 f.

³²⁴ Se RÅ 2004 ref. 110.

³²⁵ Se 27 § LSS.

³²⁶ Se HFD 2012 ref 59 och HFD 2016 not 7.

³²⁷ Se 16 a § LSS.

³²⁸ Se prop. 2010/11:49 s. 93.

³²⁹ Se 16 § fjärde stycket LSS.

³³⁰ Se prop. 2010/11:49 s. 92.

³³¹ Se prop. 2010/11:49 s. 93.

³³² Se 16 b § LSS.

15. Den enskilde kan ha en ställföreträdare

Det här kapitlet handlar om olika ställföreträdarskap som kan vara aktuella för personer som ansöker om eller redan bor i en bostad med särskild service enligt LSS. Det måste vara klart för både handläggare och boendepersonal om den enskilde för sin talan själv eller om det är någon annan som företräder personen, en ställföreträdare. Mer information finns i Socialstyrelsens handbok *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*.

Allmänna utgångspunkter

Fram till dess att ett barn fyller 18 år har barnets vårdnadshavare ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran blir tillgodosedda³³³. Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter men ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.³³⁴

Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller 18 år³³⁵. Därefter gäller andra bestämmelser om ställföreträdare för vuxna personer som inte kan eller vill företräda sig själva.

En ställföreträdare är någon som kan vidta åtgärder för en annan person. Det ska skiljas från någon som enbart har till uppgift att stödja en person för att han eller hon själv ska kunna ta tillvara sina rättigheter vid t.ex. kontakt med en myndighet. Stödpersonen kan vara en anhörig eller vän som den enskilde känner förtroende för men denne kan inte företräda den enskilde i juridisk mening.³³⁶

I verksamheter enligt LSS är det alltid viktigt att respektera den enskildes självbestämmanderätt och integritet och i största möjliga utsträckning ge den enskilde inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Såväl handläggare som utförare behöver därför ge varje person förutsättningar att uttrycka sin vilja och att vara delaktig, även om den enskilde har en ställföreträdare som fattar vissa typer av beslut i hans eller hennes ställe.

Insatser enligt LSS ska ges den enskilde endast om han eller hon begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan vårdnadshavare, god man, förmyndare, förvaltare eller framtidsfullmaktshavare begära insatser för honom eller henne.³³⁷

³³³ Se 6 kap. 1 och 2 §§ föräldrabalken, FB.

³³⁴ Se 6 kap. 11 § FB.

³³⁵ Se 6 kap. 2 § FB.

³³⁶ Se bl.a. JO 2010/11 s. 328 och JO:s beslut den 17 april 2015, dnr 6082-2013.

³³⁷ Se 8 § LSS.

Ombud

Utgångspunkten när det gäller handläggning av begäran om insats enligt LSS är att den enskilde med myndighetens hjälp i de flesta ärenden ska kunna ta tillvara sina rättigheter på egen hand. Av olika skäl kan dock den som begär en insats enligt LSS vilja använda sig av ett ombud och har då rätt till det. Den som har ombud ska dock medverka personligen, om myndigheten begär det.³³⁸

Med ombud menas den som har fullmakt att helt eller delvis föra talan för uppdragsgivarens, den enskildes, räkning. Omfattningen av uppdraget framgår av fullmakten. Åtgärder som ombudet vidtar enligt fullmakt är bindande för uppdragsgivaren.

God man och förvaltare

En vuxen person som behöver hjälp med att ta hand om sina angelägenheter, t.ex. att begära insatser enligt LSS, kan i vissa fall få en god man eller förvaltare utsedd för sig.

Vilka som kan ansöka om god man eller förvaltare regleras i föräldrabalken, FB. Av LSS framgår dock att det till kommunens uppgifter hör att anmäla till överförmyndaren dels när en person som omfattas av 1 § LSS kan antas behöva förvaltare eller god man, dels när ett förvaltarskap eller godmanskap bör kunna upphöra.³³⁹

Både gode män och förvaltare ska fullgöra sina skyldigheter omsorgsfullt och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den enskilde.³⁴⁰

God man

En god man kan förordnas för en vuxen person som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. Det är tingsrätten som beslutar om den enskilde ska ha en god man och vad som ska ingå i den gode mannens uppdrag. Ett beslut om godmanskap får inte meddelas utan samtycke av den för vilken godmanskap ska anordnas, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.³⁴¹

En god man fungerar som rådgivare och företrädare och hjälper den enskilde att bevaka hans eller hennes intressen. Tingsrättens förordnande anger ramen för den gode mannens behörighet.

Att bevaka någons rätt innebär att den gode mannen hjälper personen att utöva sin rättsliga handlingsförmåga. En uppgift för den gode mannen kan vara att se till att personen får det stöd och de insatser från samhället som han eller hon behöver t.ex. ansöka om insatser enligt LSS. Att förvalta egendom innebär bl.a. att sköta den enskildes ekonomi.

I begreppet sörja för person ingår personlig omsorg om den enskilde och att se till att den enskilde t.ex. får den vård som han eller hon behöver. Det innebär inte att den gode mannen ska utföra den faktiska omsorgen. Däremot

³³⁸ Se 9 § FL. Motsvarande bestämmelser finns från och med den 1 juli 2018 i 14 § förvaltningslag (2017:900).

³³⁹ Se 15 § 6 LSS.

³⁴⁰ Se 12 kap. 3 § FB.

³⁴¹ Se 11 kap. 4 § FB.

ska han eller hon vidta åtgärder så att den enskilde får den omsorg som behövs.

En person som har god man behåller sin rättshandlingsförmåga. Den gode mannen får bara företräda den enskilde inom ramen för sitt förordnande och om han eller hon har den enskildes samtycke till att företa något. Samtycke krävs inte om den enskildes tillstånd hindrar att samtycke lämnas eller när det inte är möjligt att höra hans eller hennes mening av någon annan orsak. Den gode mannen behöver inte heller den enskildes samtycke för rättshandlingar som avser den dagliga hushållningen, om inte den enskilde gett uttryck för något annat.³⁴² I uttrycket daglig hushållning ingår t.ex. normala inköp av livsmedel och kläder och betalning av hyra³⁴³.

Förvaltare

En förvaltare kan förordnas för en vuxen person som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande är ur stånd att vårda sig eller sin egendom. Förvaltarskap får inte anordnas, om det är tillräckligt med godmanskap eller att den enskilde på något annat, mindre ingripande sätt får hjälp. Det är tingsrätten som beslutar att den enskilde ska ha förvaltare och om vad som ska ingå i förvaltarens uppdrag.³⁴⁴

Förvaltaruppdraget ska anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall och får begränsas till att avse viss egendom eller angelägenhet eller egendom överstigande ett visst värde. Rätten får överlåta åt överförmyndaren att närmare bestämma uppdragets omfattning.³⁴⁵

I förvaltarens uppdrag kan det ingå samma uppgifter som för den gode mannen, dvs. att bevaka den enskildes rätt, förvalta egendom eller sörja för den enskildes person.

Om rätten inte bestämt något annat gäller ingen särskild begränsning av förvaltarskapet. Inom ramen för sitt uppdrag har förvaltaren, till skillnad mot den gode mannen, ensam rådighet över den enskildes egendom och företräder denne i alla angelägenheter som omfattas av uppdraget. Men den enskilde själv får företa rättshandlingar i angelägenheter som omfattas av förvaltaruppdraget om han eller hon har förvaltarens samtycke.³⁴⁶

Andra former av ställföreträdarskap

Framtidsfullmaktshavare

En vuxen person som har förmåga att ha hand om sina angelägenheter har också möjlighet att utse någon annan som kan ha hand om personens angelägenheter om han eller hon senare i livet inte själv kan det genom att upprätta en framtidsfullmakt³⁴⁷. Hur det går till och vilka formkrav som gäller framgår av lagen (2017:310) om framtidsfullmakter.

³⁴² Se 11 kap. 5 § FB.

³⁴³ Se proposition 1987/88:124 *om god man och förvaltare* s. 166.

³⁴⁴ Se 11 kap. 7 § FB.

³⁴⁵ Se 11 kap. 7 § andra och tredje styckena FB.

³⁴⁶ Se 11 kap. 8-10 §§ FB.

³⁴⁷ Se 1 och 3 §§ lagen (2017:310) om framtidsfullmakter.

Att framtidsfullmaktshavaren får begära insatser enligt LSS för fullmaktsgivarens räkning framgår av 8 § LSS. Det gäller när framtidsfullmakten har trätt i kraft³⁴⁸.

En framtidsfullmakt får omfatta ekonomiska och personliga angelägenheter. Fullmaktshavaren ska bevaka fullmaktsgivarens rätt i de angelägenheter som framtidsfullmakten omfattar.³⁴⁹ Det innebär att fullmaktshavaren har behörighet att företräda fullmaktsgivaren i dessa angelägenheter. Ekonomiska angelägenheter motsvarar det som för en god man ingår i att förvalta egendom, t.ex. att betala räkningar. Till personliga angelägenheter räknas det som för en god man innefattas i att sörja för någons person.³⁵⁰

Vissa åtgärder kan dock aldrig ingå i en framtidsfullmakt. En framtidsfullmakt får t.ex. inte omfatta åtgärder inom hälso- och sjukvård och tandvård. Det hindrar naturligtvis inte att fullmaktshavaren kan hjälpa fullmaktsgivaren i hans eller hennes kontakter med myndigheter eller andra.³⁵¹

Anhörigas behörighet att rättshandla i vissa fall

Vuxna personer som inte längre har förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter kan under vissa förutsättningar företrädas av sina anhöriga. Det gäller om det är uppenbart att personen på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller något liknande förhållande inte längre har förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. Behörigheten gäller bara om denna situation inträffat sedan den enskilde har fyllt 18 år. Det är den anhörige som ska bedöma om behörigheten gäller.³⁵²

När en person som på grund av en bestående funktionsnedsättning saknar beslutsförmåga avseende ekonomiska angelägenheter redan när han eller hon fyller 18 år är avsikten att personen istället ska företrädas av en god man eller förvaltare³⁵³.

Behörigheten gäller i fråga om ekonomiska angelägenheter och är begränsad till ordinära rättshandlingar med anknytning till den enskildes dagliga livsföring³⁵⁴. I förarbetena nämns exempelvis betalningar som rör bostaden, transporter, sociala tjänster, skatter, tv, telefon, och kostnader för läkarbesök, tandvård och nöjen.³⁵⁵

I lagen finns också bestämmelser som reglerar vilka anhöriga som är behöriga och turordningen dem emellan³⁵⁶.

Den anhörig som omfattas av behörigheten ska handla i enlighet med den enskildes intressen och beakta den enskildes vilja eller förmodade inställning³⁵⁷.

³⁴⁸ Se prop. 2016/17:30 s. 141.

³⁴⁹ Se 2 § lagen om framtidsfullmakter.

³⁵⁰ Se proposition 2016/17:30 *Framtidsfullmakter – en ny form av ställföreträdarskap för vuxna* s. 28 f. och 109 f.

³⁵¹ Se 2 § lagen om framtidsfullmakter. Se även prop. 2016/17:30 s. 29 f. och 110.

³⁵² Se 17 kap. 1 § FB.

³⁵³ Se prop. 2016/17:30 s. 85.

³⁵⁴ Se 17 kap. 1 § FB.

³⁵⁵ Se prop. 2016/17:30 s. 86 och 136.

³⁵⁶ Se 17 kap. 2 § FB.

³⁵⁷ Se 17 kap. 4 § FB. Se även prop. 2016/17:30 s. 138 f.

Behörigheten för en anhörig gäller inte i de frågor där den enskilde företräds av en god man enligt 11 kap. 4 § FB, en förvaltare eller en framtidsfullmaktshavare³⁵⁸.

³⁵⁸ Se 17 kap. 3 § FB.

16. Sekretess och tystnadsplikt

Offentlighetsprincipen råder i Sverige och innebär att myndigheternas verksamhet så långt som möjligt ska bedrivas i öppna former och under insyn av allmänhet och massmedia. I verksamhet som bedrivs av kommunen enligt LSS hanteras en mängd uppgifter som rör enskildas personliga förhållanden. Dessa uppgifter skyddas av regler om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen, OSL. Reglerna om sekretess är undantag från offentlighetsprincipen. För enskild verksamhet finns bestämmelser om tystnadsplikt i 29 § LSS. Det här kapitlet tar i upp bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt som kan vara aktuella i verksamhet med bostad med särskild service enligt LSS i kort-het. Mer information finns i Socialstyrelsens handbok; *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*.

Vad innebär sekretess?

Sekretess innebär ett förbud att röja en uppgift, vare sig det sker muntligen, genom utlämnande av en allmän handling eller på något annat sätt³⁵⁹.

Om det råder sekretess för en uppgift får den som arbetar i verksamheten alltså som regel inte berätta om den för andra utanför verksamheten.

Brott mot tystnadsplikt

Den som röjer en uppgift, som han eller hon är skyldig att hemlighålla kan dömas för brott mot tystnadsplikt³⁶⁰. Straffbestämmelsen gäller såväl i det allmännas verksamhet som i enskild verksamhet.

Huvudregeln i OSL

Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Den här huvudregeln framgår av 26 kap. 1 § OSL. Med socialtjänst jämföras i det här sammanhanget verksamhet enligt LSS³⁶¹.

Uttrycket personliga förhållanden omfattar uppgifter av olika slag³⁶². Till det brukar räknas t.ex. namn, personnummer, adress, familjesituation, hälsotillstånd, funktionsnedsättning och ekonomisk situation.

Även uttrycket men har en vid betydelse. Redan den omständigheten att vissa känner till en för någon ömtålig uppgift kan vara tillräckligt för att medföra men. Utgångspunkten för bedömningen av om men föreligger ska vara den enskildes egen upplevelse.³⁶³

³⁵⁹ Se 3 kap. 1 § OSL.

³⁶⁰ Se 20 kap. 3 § brottsbalken och 14 kap. 2 § OSL.

³⁶¹ Se 26 kap. 1 § fjärde stycket 4 OSL.

³⁶² Se t.ex. proposition 1979/80:2 *Förslag till Sekretesslag m.m.* Del A s. 84.

³⁶³ Se prop. 1979/80:2 Del A s. 83.

Socialtjänstsekretessens utformning medför att möjligheterna att lämna ut uppgifter efter en menprövning är begränsade. I vissa fall kan uppgifter ändå lämnas ut med stöd av någon sekretessbrytande bestämmelse, t.ex. om den enskilde ger sitt samtycke till att uppgiften lämnas ut³⁶⁴ eller om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning³⁶⁵.

Vilka gäller sekretessen mot?

Sekretess mot enskilda och mot andra myndigheter

Sekretess gäller både gentemot enskilda individer och gentemot andra myndigheter³⁶⁶. Kommunala nämnder, tillsammans med underlydande förvaltning, ses som egna myndigheter i sekretesshänseende. Sekretessen gäller alltså även mot andra kommunala nämnder³⁶⁷.

Sekretess inom en myndighet

Sekretess gäller också inom en myndighet om

- det finns olika verksamhetsgrenar inom myndigheten, och
- verksamhetsgrenarna är självständiga i förhållande till varandra³⁶⁸.

Med olika verksamhetsgrenar avses i OSL:s mening att olika delar av en myndighets verksamhet tillämpar sinsemellan helt olika set av sekretessbestämmelser. Om det finns olika verksamhetsgrenar är nästa steg att göra en bedömning av om verksamhetsgrenarna har organiserats på ett sådant sätt att de är självständiga i förhållande till varandra. Det är bara om båda dessa kriterier är uppfyllda som det uppstår en sekretessgräns inom myndigheten.³⁶⁹

Inre sekretess

Även i de fall det saknas sekretessgränser inom en myndighet måste personalen hantera information på ett ansvarsfullt sätt. En befattningshavare kan inte helt fritt lämna uppgifter som omfattas av sekretess till sina kollegor. Den här begränsningen brukar kallas för inre sekretess. Det hindrar inte att uppgifter exempelvis får lämnas till andra personer som deltar i handläggningen av ett ärende inom en myndighet³⁷⁰ eller att en handläggare frågar en kollega om råd om det objektivt sett framstår som försvarbart³⁷¹.

Den inre sekretessen regleras inte i OSL men kommer till uttryck i andra lagar. Exempelvis gäller enligt 21 a § LSS att handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem. I förarbetena till den bestämmelsen sägs att som ”obehörig” anses den

³⁶⁴ Se 12 kap. 2 § OSL.

³⁶⁵ Se 10 kap. 28 § OSL.

³⁶⁶ Se 8 kap. 1 § OSL.

³⁶⁷ Se bland annat proposition 1995/96:196 *Besöksinskränkningar vid viss tvångsvård m.m.* s. 20 och proposition 1996/97:105 *Kommunal samverkan* s. 59.

³⁶⁸ Se 8 kap. 2 § OSL.

³⁶⁹ Se proposition 2008/09:150 *Offentlighets- och sekretesslag* s. 360. Utredningen om rätt information i vård och omsorg har i sitt slutbetänkande *Rätt information på rätt plats i rätt tid* (SOU 2014:23), s. 607-609, bedömt att sekretess inte gäller mellan verksamheter enligt LSS och verksamheter enligt SoL, om verksamheterna ligger under samma nämnd.

³⁷⁰ Se bland annat proposition 1981/82:186 *Ändring i sekretesslagen* (1980:100) m.m. s. 38.

³⁷¹ Se JO 1983/84 s. 258.

som inte har legitim anledning att ta del av handlingen i sin tjänsteutövning³⁷².

Sekretess mot anhöriga och ställföreträdare

Det finns inte några särskilda sekretessbrytande bestämmelser i OSL som möjliggör ett utlämnande av uppgifter till god man eller förvaltare. En god man eller förvaltare har därför ingen ”automatisk” rätt att få ta del av sekretesskyddade uppgifter om sin huvudman. Samma sak gäller anhörigas möjlighet att ta del av sekretesskyddade uppgifter om t.ex. ett vuxet barn.

När det gäller vuxna som har god man eller förvaltare måste nämnden eller den enskilde utföraren därför göra en prövning av om den gode mannen eller förvaltaren ska få ta del av uppgifter som omfattas av sekretess respektive tystnadsplikt. Om uppdraget omfattar att sörja för person finns i förarbeten stöd för att god man eller förvaltare skulle ha rätt att få ta del av sekretesskyddade uppgifter som behövs för att han eller hon ska kunna fullgöra sitt uppdrag³⁷³.

Frågan om anhörig ska få ta del av sekretessbelagda uppgifter kan tas upp med den enskilde i samband med utredning och beslut om insatser. Frågan kan också tas upp i samband med att den enskilde flyttar in i en bostad med särskild service. Uppgifterna kan lämnas ut om den enskilde ger sitt samtycke till det. Om insatsen pågår under lång tid är det lämpligt att följa upp frågan, så att den enskildes ställningstagande fortfarande är aktuellt.

Samtycke

Sekretess till skydd för en enskild gäller som huvudregel inte i förhållande till den enskilde själv och kan helt eller delvis hävas av honom eller henne. Det innebär att det i normalfallet är möjligt att lämna ut uppgifter efter samtycke från den som sekretessbestämmelsen ska skydda. Samtycket bryter då sekretessen.³⁷⁴

Samtycket kan lämnas på olika sätt och kan när som helst återkallas³⁷⁵. När en person samtycker till att sekretessbelagda uppgifter får lämnas ut från en myndighet behöver det tydligt framgå vilka uppgifter det gäller och vem eller vilka som får ta del av uppgifterna.³⁷⁶

Vem ska samtycka?

Det är den person som sekretessen är avsedd att skydda, alltså den person som uppgifterna handlar om, som ”förfogar över sekretessen” och kan ge sitt samtycke till att uppgifter lämnas ut³⁷⁷. Det innebär att samtycket bara kan omfatta uppgifter om just honom eller henne. Om en uppgift handlar om flera personer, exempelvis både om en boende och om en familjemedlem, behövs samtycke från båda. Om den enskilde har en legal ställföreträdare, såsom en

³⁷² Se prop. 2004/05:39 s. 53.

³⁷³ Se proposition 1988/89:67 *Sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.* s. 39. Se också JO 1981/82 s. 239.

³⁷⁴ Se 10 kap 1 § och 12 kap. 1 och 2 §§ OSL.

³⁷⁵ Se prop. 1979/80:2 Del A s. 331.

³⁷⁶ Se bl.a. JO 2006/07 s. 355 och JO 2011/12 s. 557.

³⁷⁷ Se 12 kap. 2 § OSL.

förvaltare eller en god man, kan det i vissa fall vara den personen som behöver samtycka³⁷⁸. Men samtycke från god man är inte alltid tillräckligt, utan den enskildes eget samtycke till utlämnande kan vara nödvändigt³⁷⁹.

Skriftligt samtycke är ofta en fördel

Det finns inga krav i lagen på att ett samtycke ska vara skriftligt för att vara giltigt. Men JO har uttalat att om det handlar om känsliga uppgifter finns det som regel skäl att inhämta samtycket skriftligt eller åtminstone anteckna när och hur det har inhämtats³⁸⁰.

Tystnadsplikt i enskild verksamhet

Sekretessen gäller i första hand för myndigheter och personer som arbetar där³⁸¹. Personer som arbetar i yrkesmässigt bedriven enskild LSS-verksamhet omfattas istället av en bestämmelse om tystnadsplikt i 29 § LSS. Där framgår att den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt LSS inte obehörigen får röja vad han fått veta om enskildas personliga förhållanden.

Som obehörigt röjande anses inte att någon fullgör uppgiftsskyldighet som följer av lag eller förordning. Vid tolkningen av obehörighetsrekvisitet har det ansetts naturligt att söka ledning i OSL:s bestämmelser.³⁸²

³⁷⁸ Se prop. 2008/09:150 s. 330.

³⁷⁹ Se JO 2009/10 s. 440.

³⁸⁰ Se JO 2010/11 s. 591 och JO 2010/11 s. 638.

³⁸¹ Se 2 kap. 1 § OSL.

³⁸² Jfr proposition 2005/06:161 *Sekretessfrågor – Skyddade adresser, m.m.* s. 82 och 93.

17. Ej verkställda beslut och domar

Beslut om insatser för en enskild enligt 9 § LSS gäller omedelbart³⁸³. Om den enskilde inte får den beslutade insatsen inom viss tid måste nämnden rapportera det till IVO, kommunens revisorer och till kommunfullmäktige. Om verkställigheten dröjer för länge kan kommunen eller landstinget bli skyldig att betala en särskild avgift. Särskild avgift kan också bli aktuell om en domstols avgörande om en LSS-insats inte verkställs inom skälig tid.³⁸⁴

Det här kapitlet beskriver i korthet nämndens skyldigheter att rapportera beslut som inte har verkställts och kommunens skyldighet att betala särskild avgift. Mer information finns i handboken *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*.

Rapporteringskyldighet

Nämnden ska rapportera alla gynnande nämndbeslut enligt 9 § LSS som inte har verkställts inom tre månader från dagen för beslutet till IVO och till de revisorer som avses i 3 kap. 10 § kommunallagen. Rapporteringskyldigheten gäller både nya beslut om insatser som inte verkställts och beslut som inte har verkställts på nytt inom tre månader från den dag då verkställigheten avbröts. För varje beslut ska nämnden ange tidpunkten för beslutet och vilken typ av insats beslutet gäller samt kortfattat uppge skälen för dröjsmålet. Rapporteringen ska ske en gång per kvartal.³⁸⁵

När nämnden har verkställt ett beslut som tidigare har rapporterats som ej verkställt ska nämnden anmäla det till IVO och revisorerna. Datum för verkställigheten ska då anges.³⁸⁶

Statistikrapport lämnas till kommunfullmäktige

Nämnden ska också lämna en statistikrapport till fullmäktige över hur många av nämndens gynnande beslut enligt 9 § LSS som inte har verkställts inom tre månader från dagen för respektive beslut. Nämndens rapporteringsskyldighet till fullmäktige omfattar även beslut som inte har verkställts på nytt inom tre månader från den dag då verkställigheten avbröts. Nämnden ska vidare ange vilka typer av insatser besluten gäller samt hur lång tid som har förflutit från dagen för respektive beslut. Även denna rapportering ska ske en gång per kvartal.³⁸⁷ Det är viktigt att den statistikrapport som nämnden lämnar till fullmäktige utformas på ett sådant sätt att sekretessbelagda uppgifter om enskilda inte lämnas ut³⁸⁸.

³⁸³ Se 27 § fjärde stycket LSS.

³⁸⁴ Se 28 a § LSS.

³⁸⁵ Se 28 f § LSS.

³⁸⁶ Se 28 g § LSS.

³⁸⁷ Se 28 h § LSS.

³⁸⁸ Se prop. 2007/08:43 s. 16.

Ansvarig för rapporteringen

Rapporteringsskyldigheten fullgörs av den eller de nämnder som ansvarar för utredning och beslut i ärenden enligt LSS. Det är också den beslutande nämnden som har ansvaret för att den enskilde verkligen får den insats som har beviljats, oavsett vem – den beslutande nämnden själv, en annan nämnd eller en enskild verksamhet – som verkställer den beslutade insatsen.³⁸⁹ Angående vistelsekommunens ansvar i vissa fall, se nedan.

Särskild avgift

En kommun eller ett landsting som inte inom skälig tid tillhandahåller en insats enligt 9 § LSS som någon är berättigad till enligt ett beslut av nämnden ska åläggas att betala en särskild avgift. Detsamma gäller om kommunen eller landstinget inte inom skälig tid på nytt tillhandahåller insatsen efter det att verkställigheten avbrutits.³⁹⁰

Skyldigheten att betala särskild avgift gäller även när kommunen eller landstinget inte inom skälig tid har tillhandahållit en insats enligt LSS som någon är berättigad till enligt avgörande från domstol. Detsamma gäller om insatsen inte inom skälig tid på nytt tillhandahållits efter att verkställigheten av avgörandet avbrutits.³⁹¹ Den särskilda avgiften tillfaller staten.³⁹²

Förvaltningsrätten prövar frågor om särskild avgift

Frågor om särskild avgift prövas av förvaltningsrätten efter ansökan av IVO. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.³⁹³

Den särskilda avgiften får bara dömas ut om IVO:s ansökan delgetts kommunen eller landstinget inom viss tid.³⁹⁴

Skälig tid

Beslut om insatser enligt LSS ska i princip verkställas omedelbart.³⁹⁵ I förarbetena till bestämmelserna om särskild avgift anförs dock att det inte kan anses rimligt att kommunen eller landstinget alltid ska kunna tillhandahålla en viss insats omedelbart. En bedömning av hur lång tid som är skälig tid måste istället göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Om den enskilde, innan tidpunkten för skälig tid överskridits, har fått ett godtagbart erbjudande om en bostad som han eller hon tackat nej till, kan det vara sådant som medför att ansökan om åläggande av sanktionsavgiften inte bör göras. Detsamma kan även gälla t.ex. om kommunen, trots stora ansträngningar, inte lyckas ordna en kontaktperson inom skälig tid.³⁹⁶

Frågan om dröjsmål vid tillhandahållande av insats enligt LSS har prövats av Högsta förvaltningsdomstolen i några mål. HFD har i RÅ 2007 ref. 36 och RÅ 2007 ref. 37 yttrat att ett visst dröjsmål måste accepteras när det gäller

³⁸⁹ Se prop. 2007/08:43 s. 13.

³⁹⁰ Se 28 a § första stycket LSS.

³⁹¹ Se 28 a § andra stycket LSS.

³⁹² Se 28 a § fjärde stycket LSS.

³⁹³ Se 28 c § LSS.

³⁹⁴ Se 28 e § LSS.

³⁹⁵ Se 27 § LSS.

³⁹⁶ Se prop. 2007/08:43 s. 19.

tillhandahållande av en permanentbostad, särskilt om det rör sig om en gruppbofastad. I bedömningen av om dröjsmålet i förevarande fall var att betrakta som oskäligt har domstolen utöver hur lång tid dröjsmålet varat även vägt in om kommunen uppfyllt sitt planeringsansvar och borde kunnat förutse behovet av insatsen samt hur den enskildes situation varit under väntetiden. HFD gjorde också liknande avvägningar i HFD 2011 not. 91.

Reglerna om särskild avgift har till syfte att garantera att enskilda som fått en dom eller ett beslut om en insats verkligen också kommer i åtnjutande av insatsen. Med beaktande av det fann HFD i RÅ 2009 ref. 21 att särskild avgift inte skulle utgå när den enskilde ville ha ett visst angivet boende och inte var beredd att acceptera andra alternativ som kommunen kunde erbjuda. HFD konstaterade här att kommunen i ett sådant fall inte hade någon möjlighet att verkställa den beslutade insatsen och att den enskilde under väntetiden tillhandahållits andra insatser som tillgodosåg kraven på goda levnadsvillkor.

Avgiftens storlek

Den särskilda avgiften fastställs till lägst tio tusen kronor och högst en miljon kronor.³⁹⁷

Avgiftens storlek påverkas av olika faktorer. När avgiftens storlek fastställs ska det särskilt beaktas hur lång tid dröjsmålet har pågått och hur allvarligt det i övrigt kan anses vara.³⁹⁸ I förarbetena till bestämmelsen uttalas att vissa schabloner bör kunna utarbetas. När beloppet bestäms i det enskilda fallet bör en viktig faktor vara hur länge dröjsmålet varat. Därutöver bör det ofta finnas skäl att beakta kostnaden för den insats som inte tillhandahållits i enlighet med lagens krav och den besparing som dröjsmålet medfört för kommunen eller landstinget.³⁹⁹

Avgiften får efterges om det finns synnerliga skäl för det.⁴⁰⁰ Omständigheter som kan vara synnerliga skäl är sådana som legat utanför kommunens eller landstingets kontroll.⁴⁰¹

I ringa fall ska inte någon avgift tas ut.⁴⁰² Med ringa fall avses främst att dröjsmålet varit förhållandevis kortvarigt.⁴⁰³

Om kommunen eller landstinget fortfarande inte tillhandahåller insatsen efter att ha ålagts att betala särskild avgift kan en ny särskild avgift dömas ut.⁴⁰⁴

Den särskilda avgiften betalas av kommunen

Den särskilda avgiften riktas mot kommunen eller landstinget som juridisk person.⁴⁰⁵ Huvudregeln är att det är bosättningskommunen som ansvarar för insatser enligt LSS åt den enskilde (se kapitel 14). Utgångspunkten är därför att ansvaret att betala den särskilda avgiften ligger på bosättningskommunen.

³⁹⁷ Se 28 b § första stycket LSS.

³⁹⁸ Se 28 b § andra stycket LSS.

³⁹⁹ Se proposition 2001/02:122 *Åtgärder mot kommunalt domstolstrots* s. 30.

⁴⁰⁰ Se 28 b § tredje stycket LSS.

⁴⁰¹ Se prop. 2001/02:122 s. 30.

⁴⁰² Se 28 b § tredje stycket LSS.

⁴⁰³ Se prop. 2001/02:122 s. 30.

⁴⁰⁴ Se 28 d § LSS.

⁴⁰⁵ Se prop. 2007/08:43 s. 19.

När en enskild avser att vistas en kortare tid i en annan kommun är dock vistelsekommunen skyldig att verkställa bosättningskommunens beslut om bosättningskommunen begär det⁴⁰⁶. Om bosättningskommunen har begärt sådan verkställighet ska skyldigheten att rapportera till IVO och kommunfullmäktige avse även vistelsekommunen⁴⁰⁷. I sådana fall är det också vistelsekommunen som ska betala den särskilda avgiften⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ Se 16 a § 2 LSS.

⁴⁰⁷ Se 28 i § LSS.

⁴⁰⁸ Se 28 a § tredje stycket LSS.

18. Tillsyn

All verksamhet som bedrivs enligt LSS står under tillsyn av Inspektionen för vård och omsorg, IVO⁴⁰⁹. Det gäller både enskild och kommunal verksamhet⁴¹⁰. Tillsynen omfattar både myndighetsutövning, t.ex. ärendehandläggning och själva utförandet av stödet eller servicen⁴¹¹.

Tillsynen har en viktig funktion för att kontrollera att lagar, förordningar och föreskrifter som finns på området också efterlevs och att en kvalitativt sett god vård, omsorg och insats för den enskilde individen också ges på lika villkor över landet⁴¹².

Inspektionen för vård och omsorg ska inom ramen för sin tillsyn lämna råd och ge vägledning, kontrollera att brister och missförhållanden avhjälps, förmedla kunskap och erfarenheter som erhålls genom tillsynen, och informera och ge råd till allmänheten⁴¹³. Det här avsnittet tar i upp frågan om tillsyn i verksamheter som rör bostad med särskild service enligt 9 § 9 LSS i korthet. Mer information finns på IVO:s webbplats, www.ivo.se.

Tillsyn innebär granskning

Tillsyn enligt LSS innebär granskning av att verksamheten uppfyller krav och mål enligt lagar och andra föreskrifter samt beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter. Tillsynen innebär även granskning av att den som har meddelats tillstånd enligt 23 § LSS fortlöpande uppfyller lämplighetskravet i 23 § andra stycket LSS.⁴¹⁴

Verksamheten ska lämna över handlingar till IVO

Den som bedriver verksamhet som står under tillsyn enligt LSS är skyldig att på IVO:s begäran lämna över handlingar och annat material som rör verksamheten och lämna de upplysningar om verksamheten som inspektionen behöver för sin tillsyn. IVO får förelägga den som bedriver verksamheten att lämna vad som begärs enligt bestämmelsen. Ett sådant beslut om föreläggande får förenas med vite.⁴¹⁵ Föreläggande får överklagas till allmän förvaltningsdomstol⁴¹⁶.

IVO har rätt att inspektera verksamheten

IVO eller den som myndigheten förordnar har rätt att inspektera verksamhet som står under dess tillsyn. Den som utför inspektionen har rätt att få tillträde till lokaler eller andra utrymmen som används för verksamheten. För tillträde

⁴⁰⁹ Se 25 § LSS.

⁴¹⁰ Se proposition 2009/10:176 s. 76 f.

⁴¹¹ Se proposition 2008/09:160 *Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten* s. 118.

⁴¹² Se proposition 2012/13:20 *Inspektionen för vård och omsorg – en ny tillsynsmyndighet för hälso- och sjukvård och socialtjänst* s. 81 f.

⁴¹³ Se 26 a § LSS.

⁴¹⁴ Se 26 § första stycket LSS.

⁴¹⁵ Se 26 c § LSS.

⁴¹⁶ Se 27 § LSS.

till bostäder krävs dock att den eller de boende lämnar sitt samtycke till inspektionen. Den som utför inspektionen har rätt att tillfälligt omhänderta handlingar och annat material som rör verksamheten. Den vars verksamhet inspekteras är skyldig att lämna den hjälp som behövs vid inspektionen.⁴¹⁷ Den som utför inspektionen har rätt att få den hjälp som behövs av Polismyndigheten för att inspektionen ska kunna genomföras.⁴¹⁸

Om den enskilde p.g.a. sitt hälsotillstånd inte kan ge sitt medgivande till ett besök av IVO i sin bostad får den som utför inspektionen genom samtal med anhörig eller god man, försöka få klarhet i om den enskilde skulle kunna tänkas ha samtyckt till ett besök i dennes bostad om han eller hon kunnat uttrycka sin egen vilja.⁴¹⁹

Om det förekommer missförhållande i verksamheten

Om IVO finner att det förekommer ett missförhållande i verksamheten som har betydelse för enskildas möjligheter att kunna få de insatser de har rätt till, får myndigheten förelägga den som svarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet. Ett föreläggande ska innehålla uppgifter om de åtgärder som inspektionen anser nödvändiga för att det påtalade missförhållandet ska kunna avhjälpas. Ett beslut om föreläggande får förenas med vite⁴²⁰. Ett sådant föreläggande får överklagas till allmän förvaltningsdomstol⁴²¹.

IVO kan återkalla tillstånd och förbjuda fortsatt verksamhet

Om missförhållandet är allvarligt och föreläggandet inte följs får IVO besluta att helt eller delvis återkalla tillståndet för verksamheten. Om verksamheten inte är tillståndspliktig får IVO istället besluta att helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet.⁴²²

Om missförhållandet innebär fara för enskildas liv, hälsa eller personliga säkerhet i övrigt, får IVO besluta att helt eller delvis återkalla tillståndet eller helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet utan föregående föreläggande. Ett tillstånd att bedriva verksamhet får även återkallas om tillståndshavaren inte kan anses lämplig enligt 23 § andra stycket LSS.⁴²³

Om det finns sannolika skäl för att ett tillstånd helt eller delvis kommer att återkallas eller om det finns sannolika skäl för att verksamheten helt eller delvis kommer att förbjudas enligt 26 g §, och ett sådant beslut inte kan avvaktas, får IVO besluta att tills vidare helt eller delvis förbjuda fortsatt verksamhet. Ett sådant beslut gäller i högst sex månader. Om det finns synnerliga skäl, får beslutets giltighet förlängas med ytterligare sex månader.⁴²⁴

IVO:s beslut om återkallelse av tillstånd och förbud enligt 26 g och 26 h §§ får överklagas till allmän förvaltningsdomstol⁴²⁵.

⁴¹⁷ Se 26 d § LSS.

⁴¹⁸ Se 26 e § LSS.

⁴¹⁹ Se prop. 2008/09:160 s. 85 f.

⁴²⁰ Se 26 f § första stycket LSS.

⁴²¹ Se 27 § LSS.

⁴²² Se 26 g § första stycket LSS.

⁴²³ Se 26 g § andra och tredje styckena LSS.

⁴²⁴ Se 26 h § LSS.

⁴²⁵ Se 27 § LSS.

19. Krav på tillstånd för enskilda

En förutsättning för att någon ska få bedriva en yrkesmässig enskild verksamhet i form av en bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna enligt 9 § 9 LSS är att IVO gett tillstånd till verksamheten. Kommuner och landsting som bedriver verksamhet enligt 9 § 9 LSS har ingen tillståndsplikt men ska anmäla verksamheten till IVO innan verksamheten påbörjas.⁴²⁶ Tillståndskravet för enskilda verksamheter gäller även verksamheter som bedrivs på entreprenad.

Det här avsnittet tar upp frågan om tillståndsplikt för enskilda verksamheter i korthet. På IVO:s webbplats, www.ivo.se, finns utförlig information om vilka krav som ska vara uppfyllda för att tillstånd ska beviljas och vad som gäller vid anmälan av verksamhet. Där finns även blanketter för ansökan och anmälan samt övrig information.

Ansökan om tillstånd

En ansökan om tillstånd att bedriva enskild verksamhet som avses i 9 § 9 LSS ska vara skriftlig, egenhändigt undertecknad av sökanden eller behörig företrädare för sökanden och ange

1. vilken verksamhet som ska bedrivas,
2. vem som ska bedriva verksamheten,
3. hur verksamheten ska bedrivas och dess omfattning,
4. för vilka personer verksamheten är avsedd,
5. hur verksamheten ska finansieras,
6. vem som ska förestå verksamheten,
7. vilken personal som ska anlitas och personalens utbildning, och
8. hur det ska säkerställas att verksamheten bedrivs enligt gällande rätt.⁴²⁷

Till ansökan ska fogas ritningar över de lokaler som verksamheten ska vara inrymd i samt uppgift om vilka brandskyddsåtgärder som har vidtagits⁴²⁸.

Om det är en juridisk person som ansöker om tillstånd ska ansökan även innehålla följande handlingar gällande den juridiska personen:

1. bolagsordning, stadgar eller stiftelseförrordnande,
2. handling som visar vem som är behörig företrädare,
3. handling som visar vem som är verkställande direktör och annan person som har ett bestämmande inflytande över verksamheten,
4. handling som visar vem som är styrelseledamot eller styrelsesuppleant och som själv eller genom närstående har andelsrätt eller därmed jämförligt ekonomiskt intresse i den juridiska personen,

⁴²⁶ Se 23 LSS.

⁴²⁷ Se 7 § första stycket förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁴²⁸ Se 7 § andra stycket förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

5. handling som visar samtliga bolagsmän, om sökanden är ett kommanditbolag eller annat handelsbolag, och
6. årsredovisning, årsbokslut eller motsvarande sammanställning av den juridiska personens räkenskaper samt verksamhetsberättelse och revisionsberättelse för de närmast föregående räkenskapsåren, om verksamhet tidigare har bedrivits i den juridiska personen.⁴²⁹

IVO prövar ansökan

Tillstånd får meddelas endast den som med hänsyn till sina ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt visar sig lämplig att bedriva verksamheten. I fråga om en juridisk person ska lämplighetsprövningen även avse

1. den verkställande direktören och annan som genom en ledande ställning eller på annat sätt har ett bestämmande inflytande över verksamheten,
2. de styrelseledamöter och styrelsesuppleanter som till följd av eget eller närståendes ekonomiska intresse har en väsentlig gemenskap med den juridiska personen, som är grundad på andelsrätt eller därmed jämförbart ekonomiskt intresse, och
3. bolagsmännen i kommanditbolag eller andra handelsbolag.⁴³⁰

Uttrycket ekonomiska förhållanden avser sökandens ekonomiska skötsamhet i fråga om redovisning, betalning av skatter och arbetsgivaravgifter och liknande.⁴³¹

Omständigheter i övrigt som kan ha betydelse vid lämplighetsprövningen är bl.a. kompetens, utbildning och erfarenhet av betydelse för verksamheten, kunskaper om de krav som ställs på verksamheten enligt gällande föreskrifter samt tillgång till kompetent administrativ och ekonomisk förvaltning. Även fysiska personers lämplighet, såsom eventuell tidigare brottslighet vägs in i bedömningen. Om ett tillstånd för samma sökande, eller någon annan i personkretsen som ska prövas, tidigare har återkallats kan det påverka bedömningen av lämpligheten.⁴³²

Skriftligt tillståndsbevis

När tillstånd har meddelats utfärdar IVO ett skriftligt bevis. I beviset anges vem som ska bedriva verksamheten, vilken verksamhet som ska bedrivas, vem som ska förestå verksamheten samt övriga villkor för tillståndet. Även det högsta antal personer som samtidigt kan få stöd och service i verksamheten anges. Tillståndet kan meddelas tills vidare eller för viss tid. Ett tillstånd får inte överlätas.⁴³³

⁴²⁹ Se 8 a § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁴³⁰ Se 23 § andra stycket LSS.

⁴³¹ Se proposition 2012/13:1 utgiftsområde 9 s. 256.

⁴³² Se prop. 2012/13:1 utgiftsområde 9 s. 215 f. och 256.

⁴³³ Se 9 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Förändring av tillståndspliktig verksamhet

Tillstånd att förändra en enskild verksamhet så att den inte längre motsvarar det meddelade tillståndet ska sökas hos IVO. Anmälan om att lägga ned en enskild verksamhet ska omedelbart göras till IVO.⁴³⁴

Register

När beslut om tillstånd är fattat förs det in i ett register hos IVO. Registret innehåller även uppgifter om kommuner och landsting som anmält sin verksamhet till IVO. Registret utgör sedan underlag för tillsynsverksamheten.⁴³⁵

Möjlighet att överklaga tillståndsbeslut

Ett beslut av IVO som gäller tillstånd till enskild verksamhet får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.⁴³⁶

Böter

Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet driver tillståndspliktig enskild verksamhet utan att ha tillstånd kan dömas till böter⁴³⁷. Detta gäller om tillstånd inte har sökts, inte beviljats eller återkallats⁴³⁸.

⁴³⁴ Se 10 § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁴³⁵ Se 11 b § förordningen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

⁴³⁶ Se 27 § LSS.

⁴³⁷ Se 28 § LSS.

⁴³⁸ Se prop. 1992/93:159 s. 190.

Bilaga SOSFS 2002:9

Senaste versionen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2002:9) om bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS

Här presenteras föreskrifterna och allmänna råden i konsoliderad form, det vill säga med alla gällande bestämmelser och rekommendationer från grundförfattningen och ändringsförfattningar. Observera att det är den tryckta versionen av författningen i Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m. (HSLF-FS) som gäller. Kontrollera därför alltid texten mot den tryckta versionen. För uppgift om använda bemyndiganden och ikraftträdandebestämmelser, se respektive författning. Ändrad t.o.m. HSLF-FS 2016:87.

Definitioner

Föreskrifter

1 § Med *omvårdnad* avses i dessa föreskrifter och allmänna råd all individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen som för de boende skall ingå i insatsen bostad med särskild service för vuxna enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

2 § Med *individuellt anpassad hjälp i den dagliga livsföringen* avses insatser som skall tillgodose den enskildes psykiska, fysiska och sociala behov, t.ex. hjälp med att

- äta, dricka och förflytta sig,
- sköta personlig hygien och klä sig,
- sköta hemmet, tillreda måltider, göra ärenden och inköp,
- kommunicera, upprätthålla sociala kontakter och bryta isolering,
- göra tillvaron begriplig, förutsägbar och trygg,
- planera framåt,
- göra tillgänglig den hälso- och sjukvård, inklusive habilitering, rehabilitering och hjälpmedel, och den tandvård som den enskilde behöver, samt
- se till att misstankar om övergrepp och andra brott mot den enskilde polisanmäls.

Omvårdnad

Föreskrifter

3 § Omvårdnad enligt 9 e § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade ska

- ges på ett sådant sätt att den stärker den enskildes tilltro till sin egen förmåga,
- kontinuerligt anpassas efter rådande omständigheter så att den svarar mot den enskildes aktuella situation, och
- noggrant planeras, dokumenteras och följas upp. (HSLF-FS 2016:87)

Bostad utan institutionell prägel

Allmänna råd

För att undvika en institutionell miljö bör en bostad med särskild service för vuxna enligt 9 § 9 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade inte vara belägen i nära anslutning till

- en annan sådan bostad, eller
- andra bostäder som inte är ordinära såsom t.ex. korttidshem eller särskilda boendeformer för äldre.

Som regel bör inte heller en bostad med särskild service för vuxna samlokaliseras med lokaler för daglig verksamhet.

Person som förestår verksamheten

Föreskrifter

4 § Samtliga former av bostad med särskild service för vuxna skall ha en av huvudmannen särskilt utsedd person som förestår verksamheten.

Gruppbostad

Föreskrifter

5 § Med lämplig utbildning enligt 3 § förordningen (1993:1090) om stöd och service till vissa funktionshindrade avses en högskoleutbildning som är relevant för att en person skall kunna förestå verksamheten i en gruppboende. Den person som av huvudmannen är utsedd att ha denna ledarskapsfunktion skall ha tillräcklig kunskap och kompetens för att bl.a. kunna ansvara för att

- arbetet organiseras så att den enskilde genom omvårdnaden tillförsäkras goda levnadsvillkor,
- omvårdnaden kännetecknas av en god etik och ett värdigt bemötande,
- omvårdnaden för varje boende planeras, dokumenteras och följs upp,
- kommunens eventuella övriga krav på eller riktlinjer för vad som skall dokumenteras verkställs,

- rutiner finns för att hantera synpunkter och klagomål,
- personalen har den kunskap som behövs för en ändamålsenlig verksamhet,
- personalens behov av handledning tillgodoses,
- personalens behov av kompetensutveckling bevakas och stöds,
- personal rekryteras och introduceras,
- verksamheten planeras, utvecklas och utvärderas,
- verksamhetens resultat förmedlas till överordnade och politiker, och
- verksamheten utvecklas i takt med ändrad lagstiftning och nya forskningsresultat.

Övriga bostäder med särskild service för vuxna

Allmänna råd

Enligt 6 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade skall det finnas den personal som behövs för att ett gott stöd och en god service och omvårdnad skall kunna ges. För en person som förestår en bostad med särskild service för vuxna som inte är gruppboestad bör därför samma utbildningskrav gälla som för en person som förestår en gruppboestad.

Antal boende

Gruppboestad

Allmänna råd

I en gruppboestad bör i regel endast tre till fem personer bo. Ytterligare någon boende bör kunna accepteras men endast under förutsättning att samtliga personer som bor i gruppboestaden tillförsäkras goda levnadsvillkor.

Serviceboestad

Allmänna råd

Antalet boende i en serviceboestad bör vara så begränsat att serviceboendet integreras i bostadsområdet och en institutionell boendemiljö undviks.

Sammansättningen i gruppboestaden

Allmänna råd

Så långt det är möjligt bör huvudmannen beakta de boendes önskemål och synpunkter när det gäller sammansättningen av den grupp som skall bo i gruppboestaden.

Gemensamhetslokaler i gruppboenden

Allmänna råd

Gruppboendets gemensamhetslokaler bör

- ligga i nära eller direkt anslutning till de enskilda lägenheterna,
- vara lätta att nå,
- vara till för dem som bor i gruppboendet och tjänstgörande personal, och
- endast kunna nyttjas av andra på de boendes villkor.

Sakregister

A

Agenda 2030, 15
anmälan, 44, 98
annan särskilt anpassad bostad, 14,
26, 33, 79, 98
autismspektrumtillstånd, 74
avgift, 55, 68, 92, 93, 94
avslag, 19, 68, 72

B

bedömning av behov, 45, 64
bemötande, 12, 17, 52, 53, 102
besittningsskydd, 59
biträde, 21
bolagsordning, 98
bosatt, 79, 80, 81
bostadsanpassningsbidrag, 33
bosättningskommun, 79, 82
Boverkets byggregler, 30
brandskyddsåtgärder, 98

D

delegering, 40, 43

E

egenvård, 40, 41, 42
etik, 53, 102

F

FN:s konvention, 3, 9, 14, 16, 18, 47,
53, 59, 60, 62, 81
folkbokförd, 79
forskning, 25, 28
fritid, 47, 56, 75
fullmakt, 84
funktionshinderspolitik, 12, 17, 19
fysisk aktivitet, 48
föreläggande, 96, 97
förflytta, 34, 35, 75, 101
förhandsbesked, 79, 81, 82
förhållningssätt, 38, 52, 53, 54

förmyndare, 22, 63, 83
förvaltare, 22, 63, 83, 84, 85, 86, 87,
90, 91
förvaltningsbesvär, 23, 68
förvaring, 30

G

gallring, 66
gemensamhetslokaler, 31, 60, 104
gemensamma utrymmen, 27, 31, 32,
58, 60
genomförandeplan, 24, 39
god kvalitet, 23, 24, 25, 41, 51, 52, 53,
54, 70
god man, 22, 40, 63, 83, 84, 85, 86,
87, 90, 91, 97
goda levnadsvillkor, 3, 14, 21, 27, 28,
30, 34, 53, 56, 64, 70, 82, 94, 102,
103
gruppbofastad, 9, 14, 24, 26, 27, 28, 29,
31, 32, 47, 50, 51, 53, 60, 94, 102,
103
gruppstorlekar, 28
gynnande beslut, 92

H

habilitering, 34, 37, 40, 45, 75, 101
handikapp, 11
handledning, 103
handläggning, 10, 18, 54, 62, 65, 66,
84
helhetssyn, 19, 21
hjälpmedel, 9, 29, 32, 34, 36, 37, 39,
40, 45, 46, 54, 73, 75, 101
hjärnskada, 27, 49, 71, 74, 75
hyra, 55, 58, 59, 85
hyreslagen, 58, 59, 60
hälso- och sjukvård, 9, 11, 18, 24, 33,
34, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 78, 86,
96, 101

I

IBIC, 66

Individuell plan, 68
inflytande, 17, 19, 23, 24, 35, 39, 45,
50, 68, 69, 83, 98, 99
inspektera, 96
institutionell prägel, 26, 30, 31, 41,
102

J

jämlikhet, 3, 16, 19, 26, 62
jämförelse, 15, 16

K

klagomål, 103
kommunens självkostnader, 56
kompetens, 9, 35, 36, 41, 43, 51, 53,
54, 69, 80, 99, 102
kompetensutveckling, 51, 103
kontaktperson, 21, 24, 50, 93
kontinuitet, 19, 21, 36
kulturella aktiviteter, 9, 33, 34, 47, 49,
50, 55

L

laglighetsprövning, 57
ledsagare, 50
leva som andra, 3, 13, 16, 19, 26, 30,
36, 49, 73
Lex Maria, 43
Lex Sarah, 24, 25
lokalisering, 30
läkemedelshantering, 44
lämplig utbildning, 53, 102

M

merkostnader, 55
missförhållanden, 25, 96

N

nationella målet, 16

P

patientsäkerhet, 40, 44
personalens kompetens, 54
personkrets, 13, 20, 32, 35, 48, 54, 63,
64, 71, 75, 76, 77, 78
personlig assistans, 13, 33
planering, 9, 10, 35, 42, 45, 77

prövningstillstånd, 68

R

rehabilitering, 34, 40, 44, 45, 101
rättighetslag, 19

S

samlökalisering, 30
samtycke, 22, 59, 65, 69, 72, 84, 85,
89, 90, 91, 97
samverkan, 23, 30, 41, 43, 78, 89
sekretess, 10, 88, 89, 90
servicebostad, 9, 14, 26, 27, 28, 32,
38, 103
självbestämmande, 15, 19, 22, 23,
34, 37, 38, 52
självkostnadsprincipen, 56
skälig levnadsnivå, 14
statistik, 14, 40
stödperson, 24
särskild avgift, 68, 92, 93, 94
sörja för person, 84, 90

T

tandvård, 34, 40, 43, 44, 45, 56, 86,
101
tillgänglighet, 10, 15, 17, 18, 19, 22
tillstånd, 2, 3, 10, 28, 49, 60, 71, 72, 73,
80, 84, 85, 96, 97, 98, 99, 100
tillsyn, 3, 10, 18, 76, 96
tystnadsplikt, 10, 88, 90, 91

U

Universell utformning, 17
uppgiftsskyldighet, 44, 89, 91
uppsägning, 58, 59, 60
uppsökande verksamhet, 18, 45, 77,
78
utbildning, 10, 52, 53, 98, 99
utredning, 24, 43, 64, 65, 72, 80, 82,
90, 93
utvecklingsstörning, 12, 27, 28, 49, 71,
72, 73, 74, 76
utvärdera, 48
utvärdering, 18, 70

V,W

verkställighet, 80, 82, 95
WHO, 48
vårdnadshavare, 22, 63, 83
välfärdsteknik, 54

Y

Yrkesintroduktion, 54

Å

återkallelse, 97

Ä

ändring, 82

Ö

övergrepp, 34, 37, 101
överklaga, 19, 23, 67, 68, 100
överkänslighet, 74